

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

De grundtvigske Fri- og Bølgmenigheder

EN HISTORISK OVERSIGT

MED EN KORT FREMSTILLING AF HVER ENKELT MENIGHEDS
TILBLIVELSE OG VIRKSOMHED

VED

ASGER HØJMARK OG UFFE HANSEN

A. C. NORMANN'S FORLAG ^{A/S} * ODENSE

DE GRUNDTVIGSKE FRI- OG VALGMENIGHEDER

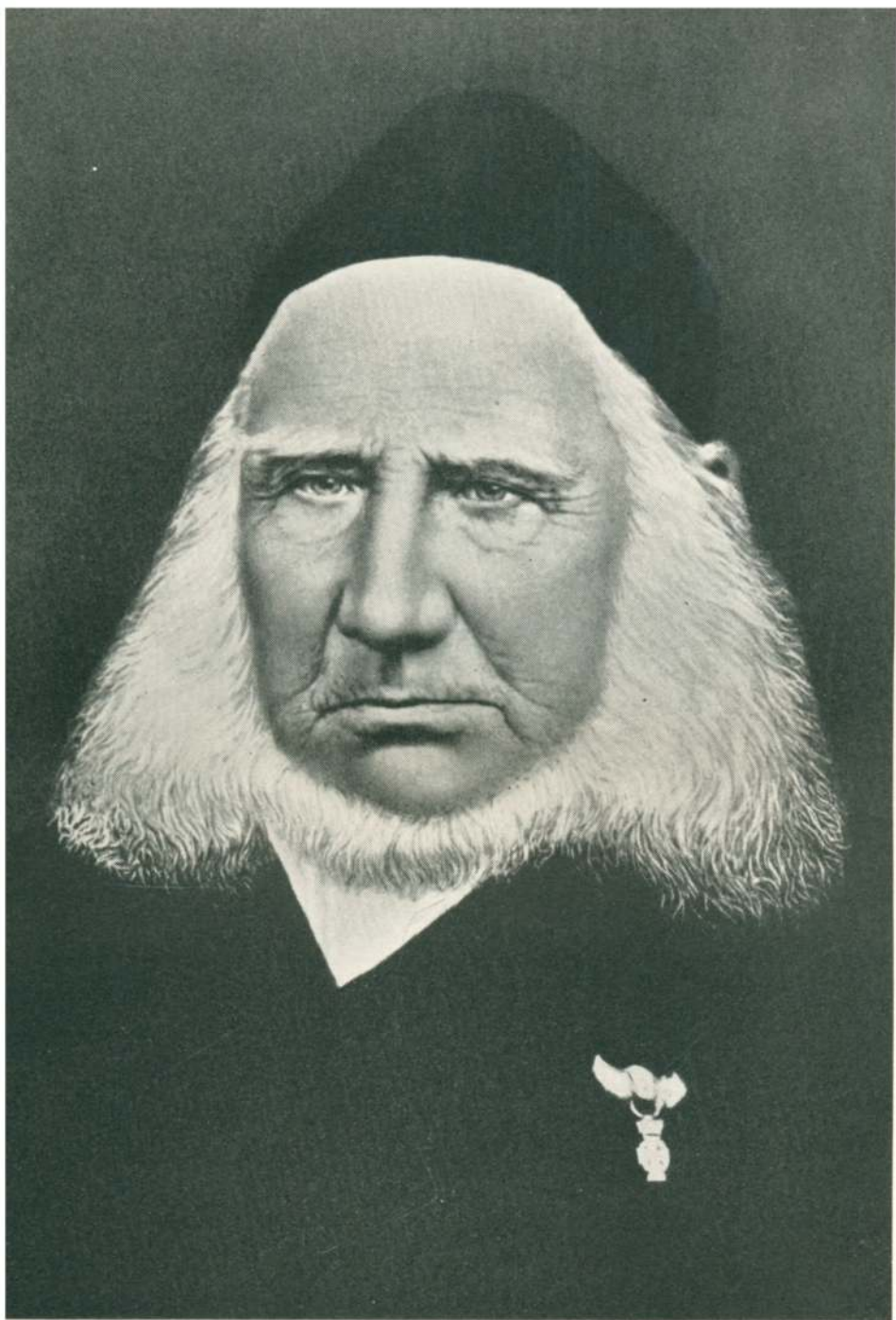
EN HISTORISK OVERSIGT
MED EN KORT FREMSTILLING AF IIVER ENKELT MENIGHEDS
TILBLIVELSE OG VIRKSOMHED

VED
ASGER HØJMARK OG UFFE HANSEN

FORORD AF
INDENRIGSMINISTER JØRGEN JØRGENSEN
OG FRIMENIGHEDSPRÆST NIELS DAEL

A. C. NORMANNS FORLAG A/S
ODENSE 1944

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord af Indenrigsminister Jørgen Jørgensen

Venskabet, Fortale	Af Niels Dael	11
Grundtvigs Menighedssyn	Af Uffe Hansen	15
Den grundtvigske Vækkelse	Af Asger Højmark	23
Vækkelse og Menighedsliv	Af Uffe Hansen	33
Grundtvig i Vartov	Ved Uffe Hansen	39
Vartov frie Menighed	—	53
Vartov Valgmenighed	—	59
Københavns Valgmenighed af 1890	—	63
Ubberup-Gørlev Valgmenighed	—	77
Vallekilde Valgmenighed	—	98
Osted Valgmenighed	Ved Even Marstrand	111
Høve og Havrebjærg Frimenighed	Ved Uffe Hansen	118
Stevns Frimenighed	Ved C. Wulf	132
Bornholms Valgmenighed	Ved Uffe Hansen	141
Lolland-Falsters Valgmenighed	—	154
Ryslinge Frimenighed og Valgmenighed	—	162
Kerteminde Valgmenighed	—	184
Sønder Næraa Valgmenighed	—	195
Odense Valgmenighed	—	203
Vejstrup Valgmenighed	Ved Asger Højmark	214
De sønderjydske Frimenigheder	Ved Fr. Schrøder	225
Rødding	—	228
Bovlund	—	242
Skærbæk	—	249
Haderslev	—	253
Aabenraa	—	262
Sundeved	—	264
Nybrud	—	267
Valsbøl	—	268
Rønshoved	—	272
Abild	—	275
Snoghøj	—	276

Askov Valgmenighed	—	280
Skanderup=Hjarup Valgmenighed	Ved Uffe Hansen	293
Aagaard Frimenighed.	—	299
Balle Valgmenighed	Ved Asger Højmark	311
Aal Valgmenighed	Ved Uffe Hansen	320
Ringkøbing=Skern Valgmenighed	—	327
Bøvling Valgmenighed	Ved Jørgen Jørgensen Borup	338
Lemvig Valgmenighed	Ved Asger Højmark	350
Holstebro Frimenighed	—	356
Aulum=Vinding=Vind Valgmenighed . .	Ved Petersen=Bønding . . .	363
Herning=Gellerup Valgmenighed	Ved Asger Højmark	373
Silkeborg og Kellerup Valgmenigheder .	—	378
Træden Valgmenighed	—	383
Ormslev=Kolt Frimenighed	—	389
Bering Valgmenighed	—	392
Aarhus Valgmenighed.	—	400
Odder Valgmenighed	—	406
Mellerup=Randers Valgmenighed	—	411
Rødding=Krejbjerg Valgmenighed	Ved Uffe Hansen	417
Morsø Frimenighed	Ved Asger Højmark	424
Thy Valgmenighed og Frimenigheder . .	—	434
Klim Frimenighed	—	439
Vesthimmerlands Frimenighed	Ved Uffe Hansen	445
Trængstrup Frimenighed.	Ved Asger Højmark	450
Vraa Valgmenighed	Ved Uffe Hansen	456
Efterlønskassen	Ved Hans Appel	463
Vor Forkyndelse	Af Asger Højmark	480
Nadverfællesskabet	Af Niels Dael	486
Salmesangen	Af Uffe Hansen	493
Efterskrift	—	498
Navneregister		499

Indenrigsminister Jørgen Jørgensen.

Ved at læse *Valgmenigheders og Frimenigheders Historie* vil der tegne sig et Billede, der naturligt føjer sig ind i den folkelige Udvikling, som groede frem i vort Land i sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede.

Det var Grundtvigs stærke og myndige Tale om Friheden paa Aandslivets Omraade, der rejste Spørgsmaalet om frie Kredse i Kirke og Skole. Grundtvigs Kamp imod det autoriserede i Kirken, hans stærke Fremhæven af den enkeltes Ansvar som Kristen førte til, at mange, der delte Grundtvigs kristelige Syn, nærrede Frygt for, at den organiserede Kirke ikke tilstrækkeligt kaldte paa Menighedens Indsats, og derfor var det nødvendigt, at Ansvaret for, under hvilke Former Mennesker skulde leve deres Kristenliv, overtoges af Menigheden selv; de troede paa, at de bedste Muligheder for et rigt og levende Menighedsliv skabes der, hvor Mennesker med et fælles kristeligt Livssyn samles til Gudsdyrkelse uden nogen ydre Autoritet over sig.

Ofte fremstod de frie Menighedskredse, fordi Præst og Menighed fandt Sognekirkens Rammer for snævre, men de fleste Steder var det

dog Menighedssynspunktet — Troen paa de rigere Muligheder for Menighedsliv, der var Grunden.

Der er i de frie Menighedskredse en nær Tilknytning til de grundtvigske Skolekredse. Gang paa Gang vil man se, at Valgmenigheden eller Frimenigheden vokse frem i Tilknytning til en Højskole- eller Fri-skolekreds. Der vil vise sig at være en nær Sammenhæng mellem det folkelige Fællesskab, som Højskolen forkyndte, og Menighedsfællesskabet, som er det bærende i de frie grundtvigske Menighedskredse.

Ligesom det indenfor dansk Skoleliv har været en Lykke for vort Land, at vi har haft og stadig har Plads for forskellige Skoleformer, saadan har det ogsaa i dansk Kirkeliv haft sin store Værdi, at vi ved Siden af Sognekirken har givet Plads for de frie Menighedskredse. Det er Udtryk for det danske Folks dybe Respekt for Aandsfrihed. Denne Tolerance, denne Vilje til at give andre den samme Frihed, som vi ønsker for os selv, er et Karaktertræk i vort Folk, som vi har Grund til at glæde os over, og som vi skal værne om.

I et Tidsafsnit i vort Folks Historie, hvor der var Grøde og aandeligt Røre, har de frie grundtvigske Menighedskredse igennem det Liv, der levedes i disse Menigheder, ydet et Bidrag, som har haft Betydning for dansk Aandsliv og dansk Kristenliv.

Til Forstaaelse heraf skulde denne Bog tjene.

Jørg. Jørgensen.

VENSKABET

Fortale af Niels Dael.

Efter at Revolutionen i Frankrig havde sejret, kom Spørgsmaalet frem om, hvordan den nye Forfatning skulde formes. En foreslog, at den, der ikke troede paa Venskab og derfor jo maatte være uegnet til at leve i Venskab, skulde landsforvises. Saa højt satte denne franske Revolutionsmand Evnen til at leve i Venskabsforhold, at det for ham var den absolutte Betingelse for Samfundsliv.

Jeg tør dristigt sige, som den der i over 55 Aar har haft min Gang i de frie Menigheder, at den, der ikke har Evne til at leve i Venskab, for ham eller hende vil det blive skæbnesvangert at komme med i en af de frie Menigheder. Det vil blive en Plage for Vedkommende selv, og det kan blive en ren Ulykke for Menigheden.

I de frie Menigheders Liv er den Erfaring gjort, at bare et eneste Medlem med den Mangel kan blive en Svaghed for hele Kredsen. Lykkeligvis er det ogsaa min glædelige Erfaring, at det er Livet i de frie Menigheder, der giver de bedste Kaar for den rigeste Udvikling af Venskabet.

Men saa snart vi fra Venskabet i det borgerlige Liv overfører Forholdet til Menighedslivet, maa Venskabet tillige forvandles til noget meget rigere — til det kristne Fællesskab, gjort af Gud og uafsladelig værnet og nærret af Gud selv, og da er vi inde under Magter med helt anderledes Kræfter baade til Glæde og til at bære, inde under Almagt-Kræfter.

Dér har jeg saa gjort den glade Erfaring, at for mig personlig blev det kristne Fællesskab rigere i de frie Menigheder, vel nok fordi de dybest blev min egen Forsamling. Hebræerbrevets Forfatter har en Formaning om ikke at forlade sin egen Forsamling, som nogle har for

Skik -- en Formaning, som i sin Tid blev brugt til dem, der droges hen imod de frie Menigheder. Ja, hvis Sognemenigheden virkelig er deres, skal de selvfølgelig blive dér; men om den frie Menighed dybest indefra er deres egen, bliver de nødt til at gaa ind i den.

Fra et af de store Fællesmøder for alle de frie Menigheder, hvor der var stor fælles Altergang, mindes jeg, at en af vore mest kendte og elskede Højskolemænd sagde til mig: „Ja, Niels, jeg kan nu ikke gaa til Alters andre Steder end hjemme i vor egen lille Menighed.“ Saa dybt kan en Menighed blive ens egen.

Præstens Forhold til en Menighed har været sammenlignet med et Ægteskab, og helt forkert er det ikke. Ved Ægteskabets Indgaaelse lyder det jo, at hvad Gud har sammenføjet, maa et Menneske ikke adskille. Jeg er ikke sikker paa, at alle Ægteskaber er indstiftet af Gud. Derimod vil der sikkert være mange Præster i de frie Menigheder, som, naar de tænker tilbage paa den Dag, da Afgørelsen faldt, og de tog imod Kaldet til at blive denne Menigheds Præst, er forvisset om, at da skete der noget saa stort og afgørende med dem, at det er for dem, som om Beslutningen absolut maatte være taget i Himlen.

Skæbnetungt bliver det derfor for den frie Menighed, om Venskabet brister mellem Menigheden og dens Præst; og her skal endelig ikke tales det mindste om, hvor Skylden ligger. Det kan blive uudholdeligt for den ene Part, og det kan blive uudholdeligt for den anden Part; kun det maa siges: der følger ikke alene saa forfærdelig megen Lidelse med; der følger ogsaa stor Svaghed med.

En af de Menigheder, der har taget de haardeste Tag for Friheden indenfor Menighedslivet i Danmark, er Frimenigheden paa Mors; der bestod netop et særlig inderligt Venskab mellem denne Menighed og deres Præst Rasmus Lund. Han var „deres egen Rasmus“.

I en lille fattig Frimenighed, hvor der var saa faa, at det var overordentlig svært for dem at lønne deres Præst, dér levede de et helt ualmindelig lykkeligt Samliv med hverandre. Præsten delte med Glæde de fattige Kaar med dem, for de havde alle den forunderlige Evne, baade Præst og Menighed, Evnen til at leve i et rigt Venskab. Saa rige var de, at naar man havde den Glæde at mødes med Medlemmer fra den Menighed, følte man altid, der strømmede en saadan Rigdom fra de Mennesker til én selv, saa man uvilkaarligt maatte takke.

En Præst, der i en Aarrække havde sin Gerning i en fri Menighed

langt udenfor Danmark, fik engang et halvt Aars Orlov til en Rejse hjem til Danmark. Da han sagde Farvel inden Afrejsen til Danmark, blev der sagt til ham: „Skynd Dem at komme tilbage! Det er, som vi er alene hjemme, mens De er borte.“

At skrive om de frie Menigheder er ikke saa helt let; det er for mig som at bevæge sig paa hellig Grund. Mens jeg har tjent dér, har der gaaet en lysende Skikkelse foran, der fordrede saa meget. Kravet blev saa let langt større, end at et skrøbeligt Menneske formaaede at opfylde det. Det kunde nok give Lidelse, stor Lidelse; men at standse paa Vejen blev ogsaa umuligt. Synet af den, der gik foran, virkede saa stærkt, at der m a a t t e, der s k u l d e følges. Men saa gav den lysende Skikkelse ogsaa saa stor en Lykke, saa rig en Velsignelse, som jeg aldrig kunde have naaet andre Steder.

GRUNDTVIGS MENIGHEDSSYN

Af Uffe Hansen.

Den frie Menighedsdannelse, som møder os i de grundtvigske Valgmenigheder og Frimenigheder, er udsprunget og bestemt af Grundtvigs Menighedssyn.

Dette deles ogsaa af adskillige Kristne indenfor Sognemenighederne, og der kan meget vel under Sogneordningen gøres et Arbejde for at fremme de grundtvigske Synspunkter og leve Livet derefter i Virkeliggørelse af det, Grundtvig saa som Guds Plan med den danske Folke­menighed. Men i visse givne Situationer lod det sig ikke gøre indenfor Sognerammen; og hvor Livet var stærkt nok dertil, sprængte det derfor Rammen og fandt sin egen Form, efter Forholdene som Valgmenighed, altsaa indenfor Folkekirken, eller som Frimenighed, udenfor den.

Det har ganske vist fra Frimenighedernes Side undertiden været hævdet, at de hørte med til den danske Folkekirke og ønskede at blive i den; og paa den anden Side bliver Valgmenighederne ofte regnet for at staa udenfor Folkekirken; men kirkeretslig er Stillingen i hvert Fald den, at Valgmenighederne staa indenfor og Frimenighederne udenfor Folkekirken.

Det hindrer dog ikke, at det aandelige Fællesskab om Tro og Tanke­gang som ogsaa Lighed i Menighedsordning og Gudstjeneste mellem de to Grene indbyrdes betyder mere end Forskellene. Og en Del af det grundtvigske Menighedsliv i Sognekirkerne staa igen i et dybere Fælles­skab med de frie Kredse end med Flertallet af Sognemenighederne.

Skillelinjen paa alle disse Omraader er i det hele taget ikke nær saa skarp nu som i forrige Aarhundrede, selv om der hist og her stadig er et tydeligt Modsætningsforhold og enkelte Steder noget Fjendskab.

Den Udjævning, der er sket, er kommet dels ved, at de frie Kredse

med Aarene har vundet en vis Anerkendelse; man har indenfor Sogmenighederne affundet sig med den Kendsgerning, at de er der og har Ret til at være der; men dels kommer den utvivlsomt ogsaa af, at Grundtvigs Menighedssyn er blevet bedre kendt og mere anerkendt indenfor den almindelige folkekirkelige Menighed og af Folket i det hele.

Menighedsraad og Bispevalg er ikke blot demokratiske Frembringelser; men de er ogsaa Udtryk for, at en vis Side i Grundtvigs Menighedssyn har sejret.

Kirke og Menighed er jo to Udtryk, der staar hinanden nær i Betydning. Man har undertiden forsøgt at afgrænse dem, saa Kirke skulde betyde det ydre og Menighed den indre Side af Kristenheden; men det dækker i hvert Fald ikke Grundtvigs Brug af Ordene; snarere maa man sige, at saavel Kirke som Menighed har baade en ydre og en indre Side, haade noget guddommeligt og noget menneskeligt ved sig.

Med *Kirkens Genmæle*, som udkom den 5. September 1825, gav Grundtvig første Gang den store Offentlighed Besked om sit Kirkesyn. Hans Menighed havde hørt ham forkynde det i en Prædiken allerede den 30. Juli samme Aar, men ikke saa afklaret, som det blev, efter at Grundtvig havde læst Professor Clausens tykke Bog om „Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus“, der udkom i August 1825. Paa den anden Side var Grundtvigs Syn ikke noget helt nyt, selv om man godt kan sige, at det var blevet ham aabenbaret; det var et Syn, han havde set, og ikke et, han havde sat sammen ved Spekulation over et Læresystem. Den systematiske Fremstilling af Synet tog Grundtvig sig ikke ret meget af. Ord derom fremkom vel ofte i hans Artikler og Bøger, oftere endnu i hans Prædikener; men klarest og stærkest er det bevidnet i hans Kirke- og Menighedssalmer.

Syn og Sang gaar tit i eet hos Grundtvig, og man kan ogsaa bedst blive fortrolig med hans Kirkesyn ved at fordybe sig i hans Kirkesange. Fra 1825 er hans „Sions Sang“ — Tør end nogen ihukomme — et ganske anderledes stærkt Udtryk for hans Kirkesyn end Stridsskrifterne derom.

Heri nævnes Kristus som den Ædelsten, Gud har lagt til Grundvold for sin Kirke Sionsborgen. Og den Grund ligger fast, selv om Fjenderne, Rationalisterne, har hærget Sletten, med deres Bibelkritik har gjort mange Mennesker usikre i Troen. Kristus som Grundvolden vil igen sige: Hans levende Ord til os i Menigheden og først og fremmest ved

Daaben, hvor den kristne Tro gennem Tiderne er blevet Bekendelsens Grund, hvorpaa Gud bygger sin Kirke og Menighed. Dette finder Udtryk i et samtidigt Brev fra Grundtvig til hans gode Ven Ingemann, hvor det hedder: „Gud være lovet, at jeg før denne store Time fik Øje paa den Kirkens Klippe, vi med Luther, Gud ske Lov, har bygget paa, men som i mange Aarhundreder dog har været skjult for Menighedens Øje: det er de kristnes oprindelige, altsaa uforanderlige Trosbekendelse (vore tre Tros-Artikler), som ved Sakramenterne aabenbar har gjort alle Kirkens Gerninger, og nu er dens Vidnesbyrd; thi nu staar jeg ikke mere Fare for at dømme nogen eller noget efter min Skriftfortolkning, der, naar den er sikrest, dog ej siger mig bestemt, hvor Grænsen er mellem Kristenhedens og Kætteriets Enemærker. O, lær ogsaa du igen med Andagt den Bekendelse, der med Martyrblodets Segl har baaret Daaben og Nadveren til os! tilegn dig disse Kirkens almægtige Naademidler med uindskrænket Tro! og du skal ikke savne Aanden, men af ham indføres i Skriftens store aandelige Skatkammer, hvor der er nok til at gøre os alle rige, naar først Øjet oplades og Hjærte-Haanden skabes til at fatte de himmelske Klenodier.“

Efter Grundtvigs Tankegang er da Kristus selv i dette Troens Ord ved Daaben „Naar Hjærtet med Varme om Navnet slaar Arme, vor *Frelser* vi tage i Favn“.

Paa denne Klippegrund bygger vi Kirken, hyttelavt imod tilforn, og det ikke blot i Verdens Øjne, selv om Herligheden kan vorde større i det lave Hus end i den sunkne Højborg. Det skyldes da, at Herren vil værdiges at bo i det lave, at han lader sin Højsal hvælves over os her-nede.

*Huset med de høje Sale
tømres kun af Skaber-Haand,
skal fra Himmelen neddale,
som til Støvet Herrens Aand;
vi af bløde Bøge-Stammer,
under Nattergale-Sang,
bygge kun et Kirke-Kammer,
til en himmelsk Alter-Gang.*

Her har vi Grundtvigs Kirkesyn, to i eet, den fuldkomne Kirke, som er Guds Skabning, og det lave Kirkekammer, vi bygger. I mange andre Kirkesalmer befæstes og udbygges dette Syn.

Menighedssynet svarer ganske til Kirkesynet. Der er en gudskabt hellig Menighed, som er eet med Jesu Kristi Rige og bor i Huset med de høje Sale. Men der er ogsaa en Flok jævne Mennesker, et Kirkefolk, som ikke formaar noget og ikke er noget overfor Gud, intet uden netop fortabte Syndere, der dog kan „sjunge og kvæde, græde af Glæde“ ved Troen paa Syndernes Forladelse. Vi er „Hytter af Jord“, „Støv og Aske“, Guds Ord lyder fra os „paa Maddiketunge“, selv om ingen har været dristigere end Grundtvig til at tale om vort Adelskab som Gudsbilleder og Gudsbørn.

Alt det store er af Gud og alt det lave af os selv, ogsaa efter at vi har fundet vor Plads i den kristne Menighed.

Menighedssynet er vokset frem sammen med Kirkesynet og vel den egentlige Nerve deri. Ofte er det svært at skille de to fra hinanden; men det behøves heller ikke.

Et smukt Udtryk for Samhørigheden finder vi saaledes i nogle Vers fra det profetiske Digt Nyaars-Morgen fra 1824, da Synet er begyndt at dæmre for ham. Her taler han i Vers 259—66 om at finde et Sted, hvor der kunde være Øre for hans Sang, og da maa det være der, hvor Tonerne først har rørt ham: i den danske Kirke paa den folkelige Grund, hvor den sjællandske Bondekvinde sang Kingos Salmer for ham i hans Barndom. Magdalene Jensdatter bliver derigennem den første Medarbejder paa Grundtvigs Kirkebygning. Derfra faar han Mod til at bygge videre (Vers 300):

*Gak ud, siger Aanden,
forkynd, hvad du ser:
hvordan efterhaanden,
i Hytter af Ler,
et Orgel der bygges,
med Piber af Straa,
med Fjedre det lykkes
at lege derpaa!
Hvad end der kan hændes,
med Tiden fuldendes
skal dog hvad med den er begyndt!*

Det er den syngende Menighed. Og den bor til Huse i en saare ringe og skrøbelig Kirke, som skildres saadan (Vers 302):

*Forkynd, at af Birke
jeg bygger i Hast
et Tag paa den Kirke,
hvor Lægterne brast!
Forkynd, at jeg tækker
med Flæg og med Bark,
som Stormen ej knækker,
paa Fjæld og paa Mark!
Forkynd, at jeg tænder
en Kærte, som brænder,
trods Vandet, i Bølgenes Skød!*

Det er en nordisk Kirke efter sit ydre Præg, det er en Lysets Kirke efter sit indre Væsen. Og Kærten, der brænder i Bølgenes Skød, skal betegne den historiske Oplysning „gennem Tidernes bevægede Strøm“ (Begtrup).

Som et varslende Glimt af det kommende Menighedssyn kunde man maaske allerede opfatte hin Adventsprædiken fra 1823, hvori Grundtvig siger: „*Oplysning er den Helligaands Gerning*. Til ham skal vi henvise Menigheden, som til vor Herres Jesu Kristi Statholder paa Jorden.“ Dermed slipper nemlig Bibelsynet sit Tag i ham til Fordel for Menighedssynet.

Denne Forstaaelse af Kirken og Menigheden som Kristendommens Grundvold satte nemlig ogsaa Skriften i et nyt Lys, da den nu ikke mere krampagtigt skulde udnyttes som Livskilde, som Troens Frembringer og Rettesnor, hvad den ikke kunde svare til, men fik Lov at være en Oplyningskilde, hvad den paa mageløs Vis formaaede.

Grundtvigs Kærlighed til Bibelen og Læsen deri med stor Flid blev ingenlunde forringet ved det nye Syn. Paa en Maade blev hans Forhold til Bibelen rigere og stærkere, da det blev friere. Nu talte Ordet ikke mere med den udvortes Autoritet, som kom af, at det stod i Skriften; men det talte med en ny Myndighed, som kom af, at det var den ældste Menigheds oprindelige Vidnesbyrd om Guds store Gerninger.

Hans Syn paa Skrift og Menighed bliver ogsaa bestemmende for hans

Forhold til de gudelige Forsamlinger. I disse var Skriftlæsning en Hovedsag, mens Daab og Nadver forbeholdtes Kirketjenesten. Derved fik de gudelige Forsamlinger Præg af Konventikler og ikke af frie Menigheder. Menighedsliv kan ikke trives uden Fællesskab om Daab og Nadver. Hvor det findes, behøver der ikke at være Kirkehus eller Kirkeorganisation, for at de to eller tre eller flere, der samles derom, kan være en Menighed, et Led af den hellige, almindelige Kirke. Alligevel foretrak Grundtvig og de fleste af hans Disciple at beholde de gamle kirkelige Rammer og Former, ja var undertiden mærkeligt konservative i den Henseende. Dog staar det fast, at „Ordet kun helliger Huset“. Og dermed menes Herrens levende Ord, ikke Skriftlæsning alene, heller ikke Prædiken alene, men først og fremmest Daabs- og Nadverordet. „Fonten os minder om vor Daab, Altret om Nadverens Glæde“.

Derfor maa ogsaa i de Menigheder, hvor det nye Syn faar Raaderum, Daab og Nadver blive Hovedsagen i en Gudstjeneste og i hele Menighedslivet. Man kan vel ikke sige, at Prædiken blev tilsidesat eller ringeagtet; men det blev mere afgørende at tilhøre en bestemt Menighed end at høre en bestemt Prædikant. Det betyder just ikke, at grundtvigske Præster blev mindre afholdte end andre Prædikanter, eller at Menigheden stod i et løsere Forhold til dem. Men Samhørigheden med Præsten var ikke blot afhængig af hans Dygtighed til at prædike; det betød ogsaa noget, om man var glad for den Maade, hvorpaa han tjente ved Døbefont og Nadverbord, om han var en Mand med Sans for Fællesskabet, saa det kunde faa Lov til at gøre sig gældende, først og fremmest ved Gudstjenesten, men ogsaa i alle andre Forhold.

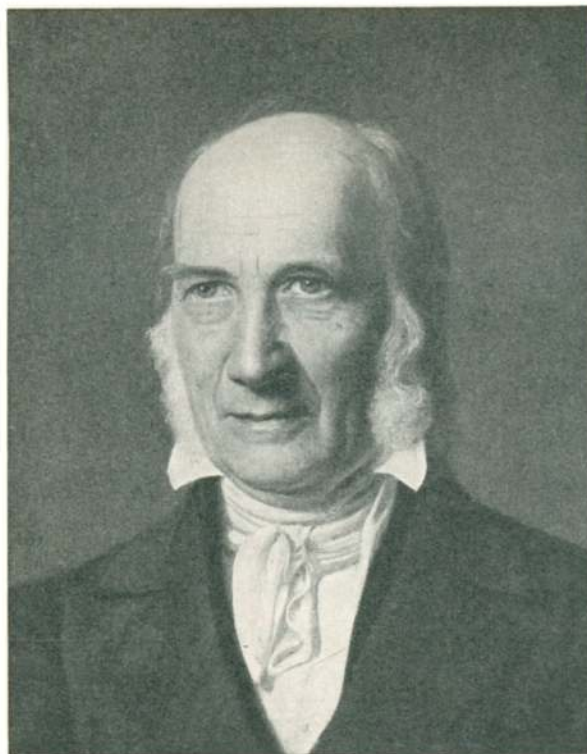
Det var vistnok naturligere for Øboerne at betone Fællesskabet end for Jyderne, der er mere Enspændernaturer, gaar mere stille med deres Tanker; men skulde Jyderne stundom kæmpe lidt mere for at vinde ud af Ensomheden og ind i Fællesskabet, saa kunde de ogsaa skønne det mere paa dets Værdi.

Ordet *Fællesskab* blev overalt i Fri- og Valgmenigheder saa stærkt et Ord, at det kunde opveje alle de særprægedes Tilbøjelighed til at gaa deres egne Veje. Og der kom mange særprægede og stærke, undertiden stejle Naturer ind i de frie Menigheder, naar Forholdene i Sognemenigheden blev for snævre og trange.

Hvor der i de frie Menigheder opstod Spænding og Vanskeligheder, kom det gerne af Præsternes Lyst til at følge deres eget Hoved, mens

Menigheden som Helhed vilde indordne sig under Fællesskabet og „vente paa de andre“.

Det ligger ogsaa i Fællesskabets Idé, at ethvert Medlem af Menigheden har Ret til at bestemme over saavel indre som ydre Anliggender, Vævepigen og den teologiske Professor og den rige Grosserer har nemlig alle samme Adgang til Livet og Lyset. De er alle eet i Kristus og i Menigheden.

*N. F. S. Grundtvig,
efter Maleri af Constantin Hansen.*

Denne Opfattelse af Fællesskabet og af Herren selv som den, der taler og handler ved Daab og Nadver som Midtpunkt i Fællesskabet, blev forberedt og styrket derigennem, at Grundtvig og hans Venner i en Aarrække var henvist til at samles om en Gudstjeneste *uden Daab og Nadver* og følte det som en ufuldstændig Gudstjeneste, som en „Forsamling“ og ikke som en virkelig Menighed.

Fra 1832 til 1839 havde Grundtvig Tilladelse til at holde Aftensangs-

gudstjeneste i den tyske Frederiks Kirke paa Kristianshavn, men uden Daab og Nadver. Derom siger Grundtvig i en Prædiken paa 4. Søndag i Advent 1832: „Hvad er vor Prædiken, naar den ikke udspringer af Daaben og fører til Nadveren? — — Hvad er vore bedste og aandrigste Salmer, naar det ikke er Lovsange, fordi „enhver, som tror og bliver døbt, han vist skal salig blive“, og et Udbrud af den salige Følelse, at „Jesus i mit Hjærte bor“!“ Og 11. Søndag efter Trin. 1838 taler han om, at Hindringerne for vort Kristenlivs Vækst især ligger i, at vi betragter Kristendommen som enhvers Sag og ikke som hele Menighedens, og at vi derfor hellere skulde give de fælles Naademidler Førstepladsen, saa at de „skulde agtes og ophøjes langt over vore bedste Formaningstaler til Folket, som kan ingen gøre levende“.

Da nu tilmed Grundtvigs egne Børn naaede Konfirmationsalderen, og han gerne selv vilde konfirmere dem og tage dem til Alters, kom han til at længes inderligt efter at faa et Embede, hvor han kunde opleve det hele og fulde Fællesskab og den hele Gudstjeneste.

Gennem syv Aars Savn og tilsidst Længsel og Smerte forberedtes da de mange rige Aars Fællesskab i den første frie Menighed i Nytiden: Grundtvigs Vartov.

Og fra Vartov bredte Menighedssynet og Menighedslivet sig videre ud over hele vort Land, især fordi mange vordende Præster i deres Studietid fik deres Plads i Vartov, og mange tilrejsende fra hele Landet fik dér et stærkt Indtryk, som satte dybe Spor.

Selv om det langtfra blev Befolkningens Flertal, der kom med ind i den grundtvigske Vækkelse og tilegnede sig dette Menighedssyn, saa blev det alligevel det stærkeste og mest særprægede Udslag af Kristenliv i Danmark i vort Tidsrum, saa hvis der kan tales om en dansk Kristendom, da maa denne fremfor nogen anden bære Navnet.

DEN GRUNDTVIGSKE VÆKKELSE

Af Asger Højmark.

Det er især siden Reformationen og i de protestantiske Lande, at man har talt om aandelig Vækkelse til Forskel fra det jævne, daglige Kirkeliv. Det var f. Eks. Følelsen af, at der trængtes til aandelig Vækkelse i Malmø, der bragte H. C. Sthen til at rejse fra Helsingør, hvor det gik godt med hans Præstegerning, til Malmø, hvor han fik mange Vanskeligheder og Genvordigheder, men dog udrettede meget. Hans Forkyndelse afspejles i de Salmer, han har efterladt sig, saaledes i „Du Herre Krist min Frelser est“, en Salme, der har haft stor Betydning for mange Mennesker gennem Tiderne.

Senere fik vi med Pietismen en hel *Vækkelsesretning*, der bl. a. i Vestslesvig frembragte en rig Vækkelse, saa man sang Salmer under Markarbejdet og vendte sig fra al verdslig Lystighed. Ogsaa Herrnhuterens Vækkelse mærkedes her i Landet, mest vel over hele Vestjylland; og saaledes kunde der nævnes store og smaa Bevægelser, der som Kilder har forfrisket Livet i tørre Egne.

I det nittende Aarhundredes første Halvdel havde vi den gudelige Forsamlingsbevægelse med de stærke Jyder i Østjylland og det sydvest-sjællandske Broderkonvent. Disse Vækkelser delte sig efterhaanden i to Retninger, hvoraf den ene blev mest paavirket af Grundtvig, mens den anden under Vilhelm Beck blev til Indre Mission.

Alle disse aandelige Livsrørelser har haft adskillig Lighed, men dog ogsaa mange Forskelligheder. Blandt den fælles Lighed, som gav dem deres Styrke, maa nævnes den dybe Alvør, hvormed de var optaget af deres egen og andres *Frelse*. Det ene kunde ikke være uden det andet: jo mere Frelsen i Jesus Kristus betød for den enkelte, des mere maatte han forkynde den for andre.

De var ogsaa fælles i Troen paa, at denne Frelse alene fandtes i Jesus Kristus, og de fremhævede stærkt Livets Betydning fremfor Læren. I Grundtvigs bibelske Prædikener og i hans Breve før 1824 finder vi det samme; de har ogsaa den samme Svaghed som de andre Vækkelsesprædikanter: de bestandige Gentagelser og almindelige Vendinger, som ikke kan faa den rette levende Klang.

Her staar vi selvfølgelig ved en Fare for alle saadanne Bevægelser i Fortid og Nutid, en Fare, som kan ramme enhver af os: at Livet efterhaanden kan tabe sin Styrke og Alvor og ikke mere svarer til de stærke Ord, der tærer paa Bevægelsens Livskraft. Det maa vi altid huske, naar vi taler om aandelige Vækkelser, deres Betydning og Bevarelse. Som en gammel Præst udtrykte det overfor mig: „Det er lettere at komme til Gud end at blive bevaret hos Gud“, et Ord, der rækker vidt og siger meget til Eftertanke og inderlig Overvejelse.

Her kommer saa *det grundtvigske Livssyn* og bringer en helt ny Art af Vækkelse, der spænder videre og gaar dybere end de gamle, og dens Kilde er i hvert Fald i den første Tid Opfattelsen af Troens Ord som det Ord, hvori Gud møder Mennesker og genføder os til evigt Liv i hans Menighed: „Kun ved Badet og ved Bordet hører vi Guds Ord til os.“ Jakob Knudsen udtrykker det saadan: „Naar jeg folder mine Hænder og bekender den kristne Tro, saa møder Gud mig i Ordet.“ Dette Møde og vor Indlemmelse i Menighedens Fællesskab er Helligaandens Værk.

Denne Tankegang om Aandens Gerning foryngede for de gamle Kristenlivet i en saadan Grad, at det først nu blev levende Virkelighed for dem, baade den enkeltes Møde med Gud i hans Ord og det store Fællesskab i Aanden, hvor Flok efter Flok sluttede sig til Herrens Følge, der stævner mod Livets Kyst.

Her blev de bedste af Grundtvigs Salmer sunget ind i Mennesker, her erfarede man Sandheden af den Tale: „Øjne! I er lykkelige, I, som ser Guds Søn paa Jord! Øren! I blev hovedrige, da I hørte Livets Ord! Hjærte! Da du Ordet trode, Livets Træ randt op af Rode!“ Her oplevede jævne, danske Kristne i Fællesskab, at Guds Rige er vidunderligst af alt paa Jord, her gjorde de mange rige Erfaringer om, hvor sandt det er, at Gud skænker vort Hjærte, hvad Verden ej ved —, og alt det andet, som de ikke kunde udsige, men lærte at udsynge. Her oplevede det første Kuld den grundtvigske Vækkelse, som de gamle har fortalt om til vort Slægtled, og som nogle af os kan huske lidt af endnu.

Det er en sund og god Betragtning af Fællesskabet i Menigheden, at det opstaar ved det „Guddoms-Ord, der skaber, hvad det nævner“. Kirkens Historie vidner ogsaa om, at Fællesskabet her paa Jorden former sig saadan, at Menigheden i større og mindre Flokke vandrer sammen, fra samme Udgangspunkt og mod samme Maal, uden at de mange enkelte behøver at miste deres Særpræg og Ejendommelighed. Vi maa ikke se det som en Fejl eller en Fattigdom, at de enkelte Flokke har været forskellige, ja at hver havde sin Ensidighed. Jeg tænker mig, at paa den Maade har Guds Aand bedst kunnet føre Kristenfolket frem paa denne faldne Jord; vi er jo nu engang *undervejs*.

Historien vidner om, at denne Samling Mennesker, den kristne Menighed, er gaaet langsomt fremad og tit ad Omveje. Men det staar saadan for os grundtvigske, at det nu blev den Vej, Gud lod os vandre, at han gennem Grundtvigs Salmer og Tale har kunnet forkynde for os saa vidunderligt om Talsmanden paa Jorderige og om Vidunderbroen til de levendes Land og dets Lyst, og at Guds Aand ved ham har givet os Syn for Fællesskabet, for den Fylde og det rige Indhold, det skænker vort Liv.

Det har Aanden gjort ved at gøre det gudskabte Menneskeliv trods Synd og Død stort og herligt for Guds Børn.

Det har den gjort ved at kaste Lys over Menneskelivets Historie, dets Sammenhæng gennem Tiderne og dets Værdi i Gud.

Endelig kan det tilføjes, at disse Tanker om Fællesskab hænger nøje sammen med Grundtvigs hele Syn paa Menneskelivet, at det hører med til at leve Menneskelivet fuldt ud og paa Trods af dets dybe Fald. Det hører ogsaa med til at leve Menneskelivet fuldtud, at vi har Sans for Naturen og for de store og smaa Ting i Livet efter de forskellige Livsaldre fra Barndom til Alderdom. Det er det, der har gjort, at der er kommet Vidsyn, hvor det grundtvigske har vundet frem, saa at selv en Mand som Biskop Ammundsen har sagt, at det har gjort Kristenlivet i Hjem og Folk, hvor det lykkedes, forunderlig kønt og tiltalende. Men vi mærker os: „*hvor det lykkedes*“, ikke hvor det blev til Overflade eller Verdslighed.

Her kommer nu en Vanskelighed.

Det er godt og glædeligt at høre om alt, hvad Gud har givet os; men dermed er ikke alting klareret; det har afgørende Betydning, om hans

Gave modtages, og hvordan den bruges, med hvilket Sind vi lytter til hans Tale og retter os derefter.

Et Sted siger Jesus: „Uden mig kan I slet intet gøre“. Det betyder selvfølgelig ikke, at et Menneske, der ikke har med Jesus at gøre, slet intet kan foretage sig eller udrette. Han kan endogsaa udrette meget rigtigt og godt. Men uden Jesus kan vi intet gøre paa den Maade, Gud allerhelst vil have det gjort paa, som er i Overensstemmelse med vort guddommelige Kald og evige Bestemmelse og derfor vil bringe os den rigeste Glæde og Lykke. Men bliver det ikke gjort, som Jesus vil have det, saa bliver det, hvad vi kalder Verdslighed, og kan føre til hvad som helst.

Derfor staar enhver kristent Menneske overfor den Dobbeltthed, at han kan gøre det gode og rette sig efter Guds Vilje saadan, at det er gjort i Gud; men han kan ogsaa gøre de samme Ting saadan, at de er gjort i Verdslighed; og det svækker deres Kraft og Værdi. Det er den Fristelse, den grundtvigske Bevægelse ofte er faldet for, saa det, den gjorde, fik verdsligt og ikke aandeligt Præg. Det vil ikke sige, at disse menneskelige rigtige Ting slet ikke skulde have været gjort; men de skulde have været gjort saadan, at de fik aandeligt Præg.

Der er stor Forskel paa, om det er Inderlighed og Alvor eller det modsatte, der præger Mennesker. Derfor er det nødvendigt for os at leve i Bekendelse, Forkyndelse og Lovsang, om vort Liv og vor Gerning skal faa aandeligt Præg; men mange lever deres Liv saadan, at man hverken kan høre eller se paa dem, at de er kristne, men blot at de er virksomme i al verdslig Handel, Politik og lignende.

Den grundtvigske Bevægelse, som netop har haft til Opgave at lade det menneskelige komme til sin Ret, har paa dette Omraade Gang paa Gang lidt de dybeste Nederlag og taget Skade paa sin Sjæl, naar den forvekslede Menneskelighed med Verdslighed. Dette gælder ogsaa de frie Kredse, som i den Henseende har staaet paa en udsat Post.

Derfor tror jeg, man tager helt fejl, naar man mener, at det er det grundtvigske, der er noget i Vejen med, og at Menneskeligheden ikke kunde taale saa fremskudt en Plads, som her blev givet den, naar det i Stedet for var Verdsligheden, der havde taget Magten. Og derfor er det ogsaa med Urette, at det ofte er bebrejdet grundtvigske Folk, at de holder sig saa meget for sig selv. Tværtimod har der været Brug for lidt Pietisme, for Ordet om, at vi ikke skal skikke os lige med denne Verden,

men overalt, hvor den møder os, søge at lade Guds Aand være vor Vejleder i Kampen.

Spørgsmaalet om den rette Indstilling og det rette Standpunkt overfor Livets Foreteelser vil ganske vist være afhængigt af Forholdene, af Tid og Sted og Livsvilkaar; men Spørgsmaalets Alvor bliver staaende som en stadig Brod i vort Sind: Hvordan skal vi leve vort Menneskeliv efter Guds Vilje og i Lydighed mod hans Aand?

Som en Hjælp til Løsning af Spørgsmaalet har man fra grundtvigsk Side vist hen til, at den kristne Bekendelse, Forkyndelse og Lovsang skulde være Baggrunden for og Drivkraften i vort Liv og vore Gerninger. Derfor maa vor Selvprøvelse især gælde disse tre Ting, som vor Gudstjeneste samler sig om: Har de den Plads i vort Liv, der kan tilkomme dem? Faar de Lov at betyde det for os, de kan betyde?

Vi har netop i den danske Menighed en rig Salmeskat, der i Stilheden kan hjælpe os til en Selvprøvelse, som intet har med det farisæiske at gøre. Og vi trænger især nu for Tiden til, at den skal lyde med ny Kraft og Klarhed, især hvor den forkynder os Helligaandens Hjælp til at leve et helligt Liv. Det er ogsaa en alvorlig Grund til, at vort Kristenliv skal være Menighedsliv, hvor vi søger vor Styrke gennem Aandens Gerning. Og det er i sin Orden, at Disciple af den Mand, der har skrevet de mange og stærke Menighedssalmer, bruger dem og lever i dem, saa det ikke blot skal blive Folkesangen, hvor mange gode Sange ogsaa skyldes ham, men især Menighedssangen, der skal virke vækkende og opildnende paa vort Folk og give det Lyst til ædel Bedrift.

I en Søndagssalme synger vi: „Frels da nu, Herre, giv Lykke og Held! Værket i Dag er dit eget.“ Og videre hedder det: „Ja, lad saa virke dit Bad og dit Bord med de indviede Tunger, at det kan høres, din Aand og dit Ord er det, som taler og sjunger!“ En saadan Søndagssalme skulde vi bære med os ud i Hverdagen og efterleve den der, saa det ogsaa kunde kendes, at det er Guds Aand og Ord, der giver os Viljen og Kraften til at gøre Dagens Gerning paa den rette Maade.

Der kunde være mere at skrive om dette og om de Mangler, der staar i Forbindelse dermed; men det er mere værdifuldt at minde om de levende Kilder.

Kunde vi finde tilbage dertil, vilde det ogsaa, og ikke mindst, have Betydning for *Ungdommens Styrke*. Det er jo en almindelig Klage i vor Tid, at Ungdommen gaar saa lidt i Kirke i Forhold til forrige Slægtleds

unge. Det kan have mange Aarsager; men det er i hvert Fald sikkert, at skal det gaa godt i Menighedens Fremtid, i Sognets saavel som i de frie Kredses, saa maa der komme en Fornyelse, saa det maa blive naturligt, som det før har været det, at de unge følger Menighedens Guds-tjeneste. Og her vil Menighedens Liv i dens Forkyndelse og Lovsang være afgørende for, om de unge kan drages til og vækkes op, saa de kommer til at bære Arven videre.

Naar man paa den Maade gør opmærksom paa Svaghederne ved den grundtvigske Bevægelse, maa man dog ikke glemme, at Opgaven var saa stor og ny, at det under vore Vilkaar næppe kunde undgaas, at den ikke lykkedes fuldt ud. Det, der skulde klares ved den grundtvigske Oplysning, var jo, at der er Forskel paa Menighedskristendom og Bibelkristendom, en Forskel som mellem Kilden og dens Virkninger. Livet skabes i Menigheden ved *Ordet*; og saa rig er denne Kilde, at den har de stærkeste Virkninger. Den rigeste Virkning af Kilden i Menigheden er den nye Pagts hellige Skrift; den er ikke Kilden til Livet; men den er Livets rigeste og frugtbareste Virkning. Bekendelse, Forkyndelse og Lovsang er ogsaa rige Virkninger, der strømmer ud fra samme Kilde.

Vi maa fastholde Forskellen mellem Kilden selv og dens Virkninger: alt Kristenliv er, enten Mennesker ved det eller ikke, *Virkninger af det levende Guds-Ord*.

Dette maatte siges klart; og denne Tale var Kernen i den grundtvigske Oplysning, som virkede saa frigørende og fornyende. Men derover glemmer vi ikke, hvad *Otto Møller* og andre saa tit har sagt, at Guds Gave til os er saa stor og rig, at selv hvor vi mangler Klarhed og Forstaaelse, kan den dog give os det fornødne til Liv og Frelse, som det er udtrykt i Fortællingen om Kvinden, der rørte ved Herrens Klædebon og blev helbredt derved. Vi maa nemlig ogsaa huske paa, at Velsignelsen fra Gud beror paa vort Hjertes Villighed til at lade ham raade og ikke blot paa vor Forstaaelse. Et inderligt, modtageligt Sind kan fattes meget i Forstaaelse og dog leve rigt. Vi Mennesker er kun *undervejs*; vi kan godt glæde os over en delvis Forstaaelse og takke for, at vi gennem Grundtvigs Sange og Salmer, gennem hans Ord om Folkeliv og Kristenliv i Forening har fundet en Fylde og Varme, som ret benyttet giver vort Liv Udsyn og Vidde. Og det er afgørende i den grundtvigske Vækkelses Historie, at dette skete i *Kirke, Skole og Hjem*.

Jeg vil fremhæve de to store Vanskeligheder, som en alvorlig Væk-

kelse kan komme ud for, og som frie Menighedsdannelse synes at have ydet nogen Hjælp imod.

Den grove Vækkelsesform, der deler Mennesker i Troende og Vantro, har de frie Menigheder undgaaet og advaret imod. Den var ogsaa baade for usand og ukærlig til at kunne holde sig i Længden. Men det er en stor Vanskelighed at skulle holde Dørene aabne ud mod alle døbte Mennesker og give dem en Plads i Menigheden, uden at dens klare Præg af Kristenmenighed svækkes. Jeg tror, at de frie Menigheder har gjort, hvad de kunde, for at forbinde og forene disse to Opgaver. Lad mig nævne et Eksempel: Det har altid glædet os, naar vi saa, at det i en Sognemenighed lykkedes at vække Menighedsbevidstheden og styrke Menighedslivet, og vi er mange indenfor Valgmenigheder og Frimenigheder, der har været paa Vagt mod Fristelsen til at drage Folk fra et saadant Sogn ind i vor Menighed, naar Sognets Liv kunde skades derved og det kristelige Fællesskab med Sognemenigheden lide Skaar.

Og hvor de frie Kredse stod i et godt Forhold til Sognemenigheden, har Folk netop haft en klar Følelse af, at det kristelige Fællesskab skulde bevares, hvad Form man end sluttede sig til. Paa den Maade er det i det store og hele lykkedes at gøre Overgangene mellem de forskellige Former, hvorunder Kristenlivet leves i vort Land, saa jævne og naturlige, som det bedst passer for os danske.

Den anden Vanskelighed, som jeg allerede har berørt, er den, der kommer af, at *den kristne Menighed er gammel*, og at det under vore Vilkaar altid medfører, at der er noget, der stivner og gaar i Staa, at noget levende afløses af noget dødt, Vækkelsen af tørre Læresætninger.

Mange i vor Tid har forset sig paa denne Svaghed og er blevet bange for de faste, afgjorte Standpunkter og den Ensidighed, de gerne fører med sig. Saadanne ængstelige kommer let til at staa ensomme i Kirkelivet og drages undertiden af Rationalismen i dens forskellige Skikkelser. Overfor disse Mennesker bliver det en Opgave for Menigheden og maaske mest for de frie Kredse at vise Forstaaelse af deres Vanskeligheder og Respekt for deres Standpunkt, vurdere det rigtigt og give det den Plads i det religiøse Liv, som tilkommer det, vel vidende, at Gud kan bie paa Mennesker og ad mange Veje, som vi kun delvis kender og forstaaer, føre dem til sig og naa det dybeste hos dem.

Saaledes kan vi faa Udsyn og Klarhed over Guds hele Skabning og se, at ogsaa her gælder det om at vente, til Høsten modnes. Vi vinder derved

ogsaa virkeligt Frisind, saa vi kan glædes over og takke for, hvad Gud gav andre at se, selv om vi tror, at vor Klarhed er større og vor Forstaaelse rigtigere. Og derved kan vi igen føres ind i større Alvor og Inderlighed.

Denne Opgave at vise Forstaaelse af anderledes tænkende og Fordragelighed for Folk i en anden Menighed har vi nu særlig faaet i de frie Kredse; og den kan, det er min Erfaring, godt forenes med det grundtvigske Livssyn i det hele taget. Derfor er det ogsaa godt, at vi indenfor de frie Kredse er ret forskellige, saa vi kan prøve paa at løfte hver sin lille Opgave; men en stor Hjælp dertil finder vi ved under vort Arbejde at fastholde Forbindelsen med Kærnen i det grundtvigske som det, der var og stadig er, det vi lever i endnu. Derfor trænger vi ogsaa til at se den historiske Forbindelse med de gudelige Forsamlinger og den Vækelse, de medførte, og som danner Grundlaget for mange af de nuværende frie Menigheder.

*

Der er i Salmebog for Kirke og Hjem en Salme, Nr. 583, der anføres som skrevet af en ukendt, men som i Virkeligheden er skrevet af en Mand fra Stautrup, Kolt Sogn, Mikkell Jensen, kaldet Mikkell Murer. Denne Salme viser os Udviklingen fra det pietistiske Standpunkt hen imod det grundtvigske. Den lyder saaledes:

*Drag ud, hver Kristensjæl paa Jord,
for Herrens Sag at krige,
grib Aandens Sværd, det er Guds Ord,
for det maa Fjenden vige;
du gaar til Kamp paa Liv og Død
mod ham, der med Gud Herren brød
og Naadepagten spotter.*

*Men tykkes dig, din Strid er haard,
at svart det er at kæmpe,
da vid, din Frelser foran gaar
for Fjendens Larm at dæmpe;
grib derfor frejdig Troens Skjold,
byg dig bag Herrens Ord en Vold,
og du skal Hvile finde!*

*Hold trøstig fast ved Daabens Pagt,
og lad kun Fjenden fnyse,
det ved du dog, at Helveds Magt
for Herrens Ord maa gyse!
Tag saa vor Frelzers Bøn i Mund,
og bed den ret af Hjærtens Grund,
den gør Guds Kæmper stærke.*

*Og du skal visselig bestaa
trods alskens Løgn og Snarer,
thi den ret aldrig kan forgaa,
som Herrens Ord bevarer;
med Daabens Pagt i Sind og Mund
staar fast du paa Guds Kirkes Grund,
den ingen Magt kan rokke.*

*Har saa til sidst du kæmpet ud,
naar det ad Aften hælder,
og sendt det sidste Suk til Gud
did, hvor Livskilden vælder,
da i vor Herres Jesu Navn
Guds Engle bære vil i Favn
dig ind til Herrens Glæde.*

Naar vi fordyber os i denne Salme fra 1861, da vil vi se, at den bevarer noget af det pietistiske, der aldrig maa forgaa, og at den tillige rækker frem mod Herrens Ord som den egentlige og afgørende Grundvold for et Menneskes Kristentro. Og det er maaske ikke noget Tilfælde, at den i Salmebogen staar omgivet af saadanne grundtvigske Salmer som „Aftensukket, Nattegraaden“ og „Herrens Røst, som aldrig brister“.

Endnu vil jeg gerne nævne, at hvor de grundtvigske Kredse har været levende, har de ikke blot bygget deres Liv paa Herrens Ord og med Hjærtets inderlige Ja dertil; men det var af særlig Værdi for dem, at dette kunde ske *i fuld Frihed*.

Hvor som helst Kristentroen i Menigheden havde Præg af Grundtvigs Ordsyn, maatte Friheden være til Stede. Det er ganske vist ikke virkelig Frihed alt, hvad man kalder med det Navn. Livet viser os, at som andre

af vore bedste Ord er ogsaa Ordet Frihed blevet meget misbrugt. Men her drejer det sig om Frihed ikke til at følge sine Lyster og Drifter, men til at følge Aandens Bud, som det lyder for det Menneske, der har Øre for Aand og forstaar, at Aand og Aandsliv er den højeste Virkelighed paa Jord, at det herligste for et Menneske er at være Tjener for Aand, og for et kristent Menneske at være Tjener for den Aand, der bærer Menighedens Liv. Vi kan undvære meget af det, man med mere eller mindre Ret har kaldt Frihed; kun Frihed til at gaa Aandens Veje er uundværlig.

Derfor maa Friheden ogsaa altid betegne et Plus for en Menighed. Vi kan vel sige, at den danske Folkekirke er frisindet og rummelig. Valgmenighederne er jo et Bevis derpaa. Og dog vil disse altid faa noget af det officielle Præg, saa enten vi kan forklare det eller ikke, vil vi have Følelsen af, at Frimenighed er den rette Form for Menighedens Liv her paa Jord. Saadan begyndte den, og saadan skal den slutte. Men Livets Tilstand i Menigheden er saadan for Tiden, at vi maa tale varsomt om dette og nødigst af alt skabe noget unaturligt eller presse noget frem, som ikke kan holde.

Vi kan dog ikke se paa Fri- og Valgmenigheder som blotte Ventiler i uheldigt stillede Sogne; vi tror, at der er Fremtidslys for Menigheden i at bevare Sansen for Frihed, men som sagt: vore Kræfter er smaa. Vi har allerede givet Slip paa Frivillighedsprincippet paa det økonomiske Omraade ved at indføre en Ligning i Stedet for frivilligt Offer baade til Præstelønning og til Menighedsudgifter. Jeg ved, at mange vil kalde det Smaatterier. Historien om det første Kuld af frie Menigheder vidner om noget andet; og jeg kan ikke se rettere, end at der er gaet noget tabt ved den Ændring.

Men der skal jo lides Nederlag paa Vejen fremad; det er Kampens Vilkaar. Og jeg haaber, at trods Tab og Savn skal vi blive ved at sige, maaske mest som et Fremtidsmaal, hvad Grundtvig synger om Menighedens Liv i Salmen „Frihed bedre er end Guld“:

*Folket, frit som Fugl i Sky,
fristet ej til Udflugt ny;
ej til Ørken og til Heden
stunder Folket fra Guds Eden,
frydes ved at blive der.*

VÆKKELSE OG MENIGHEDSLIV

Af Uffe Hansen.

Man kan ofte høre gode Mennesker tale om en Vækkelse som det, vi mest af alt trænger til i vor Kirke, ogsaa i de kirkelige Kredse, hvor Folket samles ret trofast til Gudstjeneste Søndag efter Søndag. Og man ser hen til de Aartier i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, da der rundt om i vort Land var gudelige og kristelige Vækkelser, som særlig rige Tider, der desværre alt for snart fik Ende.

En Tid saa det ud, som om Vækkelsen kunde holde sig længere i Indre Missions Kredse end i de grundtvigske; men nu er det en almindelig Sorg ogsaa der, at den er gaaet i Staa, ikke bekæmpet af modsatte Bevægelser, saa de vakte Egne er blevet fordærvede, men snarere brændt ud, som et Baal der mangler Næring.

Hvorfor den grundtvigske Vækkelse først gik i Staa, er maaske vanskeligt at sige. Det kan være, fordi den ikke var saa stærk og dyb som den, der kom Indre Mission til Gode; det kan ogsaa være, fordi den grundtvigske kom først og fik først gjort sin Gerning, førte til et Resultat.

Man maa nemlig godt spørge efter: Hvad skal en Vækkelse føre til? Ja, for den enkeltes Vedkommende er Spørgsmaalet jo let at besvare: den skal føre til bevidst Kristentro. Men ved en Vækkelse forstaar man jo gerne en Bevægelse, der griber om sig paa en Egn, og derfor maa den ogsaa have en videre Betydning og Bestemmelse end den enkeltes Omvendelse.

Hvis vi vil se paa Kirkehistoriens Vidnesbyrd, da vil vi opdage, at Vækkelsen ogsaa skal føre til Kirke, hvis den skal faa varig Betydning. Den er ikke sig selv nok og skal ikke være det. Den er et Redskab i Guds Haand, især til Igangsættelse af nyt Kirkeliv i Tider, hvor det ellers er gaaet i Staa eller blevet tomt og formelt.

Vækkelsen er en *Oplevelse* for den, der drages med ind deri. Og saadanne Oplevelser har utvivlsomt deres Værdi. De kan blive til *Oplivelse* for den enkelte og for hans Kreds, det kan føre til Liv, hvis han vil dele sin Oplevelse med andre. Men det kan ogsaa føre til Sværmeri og Sentimentalitet, hvis han lukker sig inde med sig selv eller nogle faa ligesindede og danner Klike eller Sekt.

Vækkelsen som en Bevægelse eller Retning skal derfor ikke være noget stedsevarende, hvor gerne man end vilde holde paa den. Men den skal føre til Menighedsliv, og det vil normalt og under Frihed sige til Kirkeliv. Og naar da Kirkelivet igen er kommet igang, vil og skal Vækkelsen skifte Karakter fra at være en Bevægelse til at være et Led af Menighedslivet.

Ligesom Daaben og Nadveren normalt har deres Plads i Kirken eller i hvert Fald i den aabne Menigheds Forsamling, saaledes har ogsaa Vækkelsen af de enkelte til et bevidst Kristenliv sin Plads indenfor det fælles Menighedsliv.

Men findes den da der? Kan man virkelig tale om Vækkelse ved vore Gudstjenester eller Menighedsmøder, eller er det ikke snarere en stadig Bekræftelse i Traditionerne?

Nu skal jeg ikke sige noget hverken nedsættende eller rosende om Traditionerne. Det, at en Tankegang er overleveret os fra Fædrene, gør den hverken rigtig eller forkert. Traditionernes Værdi kan være højst forskellig, nogle er vidunderlig skønne og rige, er med til at gøre det trygt og godt at dvæle i Kirkens Moderskød, andre er døde og tyngende og kan hindre især unge Mennesker med Sans for Liv og Virkelighed i at slutte sig til Kirken. Men det kan vist slaas fast, at man hverken skal antage eller kassere en Tanke eller en Kirkeskik blot, fordi den er overtaget fra en tidligere Tid. I Ungdommen er man mere tilbøjelig til at ville kassere det gamle, end naar man selv begynder at blive gammel; da vil man i hvert Fald bevare, hvad man selv var med til at indføre i sin Ungdom.

Det er en meget vigtig Opgave for os i vort Menighedsliv at finde den rette Ligevægt mellem Tradition og Fornylse, ja den rette Forening og Sammensmeltning af de to. Jakob Knudsen har peget paa, hvordan Sammensmeltningen skal ske: Som ny igen bli'r den gamle Sang, saa tit en Mand den af Hjærtet synger! Den gamle Tale, men vakt af Dvale til

dette Foraar, *det ny*, at male —. Det er Vækkelse, men som et Led i det rolige og stadige Menighedsliv.

De ydre Tegn, som gerne følger med i en Vækkelsestid, stærke Følelser og især Syndsfølelse med paafølgende Anger og en Omvendelse, der igen mest kendetegnes ved ydre Handlinger eller Forsagelse af de forrige Glæder som Dans og Kortspil, de er jo lette at faa Øje paa, og de forveksles vistnok tit med kristelige Resultater, hvad de i Grunden slet ikke er.

Det kristelige „Resultat“, hvis vi overhovedet vil bruge et saadant Ord om noget, der kun er i sin Vorden eller første Begyndelse, bestaar udelukkende i Troen paa Gud og vor Herre Jesus Kristus, som den bliver den enkelte bevidst og sikker gennem Vækkelsen og Omvendelsen.

Men det samme er jo Menighedslivets Resultat ogsaa i de stille Tider, hvor vi blot har Daab og Nadver, Bøn og Sang, Guds Ord i Tale og Skrift at holde os til og ingen stærke Oplevelser. Der bliver ikke saa store sjælelige Svingninger som i en Vækkelsestid; det gør ikke saa stærkt et Indtryk at høre den gamle Tale, som naar man har levet helt udenfor Kristendommen, helt i Verdslighedens Vold, og saa pludselig møder Kristendommen som en rivende Bevægelse, der har grebet ens Naboer og nu griber en selv.

Men Vækkelse maa det kaldes alligevel, at barnedøbte og kirkevante Mennesker bliver sig deres Tro bevidst med personligt Ansvar og tager Stilling til, om de vil blive i Traditionerne, eller de vil kaste los og drive med Strømmen.

Der er jo forskellige Maader at blive vækket paa. Man kan blive vækket ved, at Morgensolens Straaler rammer en ved den Tid, da man har faaet sin fornødne Søvn, og Dagens Gerning kalder; eller man kan blive vækket af et Tordenbrag midt om Natten, eller af et Basunstød hen paa Dagen, naar man har sovet over sig.

Saadan er der ogsaa mange forskellige Maader at blive vakt paa. Der, hvor alting ventes i Naturens Orden, vil det maaske komme til at gaa ret stille af, saa man ikke kan sige Tiden, hvori det sker, eller vise Resultaterne deraf i sit Liv eller blot føle Kraften deraf i sit Hjærte.

Og saadan ønskede vi nok oftest i de grundtvigske Kredse, at det maatte ske. Jeg er da heller ikke bange for at sige, at Vækkelsen i denne Form fandtes og endnu kan findes i de grundtvigske Kredse, ogsaa i de frie Menigheder, hvor man sjældent taler derom, men lægger hele Væg-

ten paa, at der maa være et rigt Menighedsliv, hvori unge og gamle sammen kan tage Del.

Men det vilde nok være for dristigt at sige, at det findes alle Vegne, i alle frie Menigheder. Lige saa dristigt som at sige, at det skulde findes i alle Sognemenigheder eller blot alle de Steder, hvor der sidder en Præst af Indre Mission.

Naar Indre Missions Formand, Pastor Chr. Bartholdy, kunde sige, at der i hans Sogn intet var sket i de atten Aar, har havde været Præst der, saa tyder det dog maaske ikke blot paa, at Vækkelsen kan gaa i Staa ogsaa for en brændende Omvendelses- og Vækkelsesprædikant. Det kan ogsaa tyde paa, dels at han ikke har Sans for andre Begivenheder end netop Vækkelsen og dels ikke kender den i anden Form end den pietistiske Enkeltmandsvækkelse i Flok, hvis man vil forstaa dette Udtryk ret, men at han ikke har Forstaaelsen af Menighedslivets Værdi.

Hvor Menigheden lever sit Liv, hvor stilfærdigt det end former sig, der *sker* der noget. Man kunde have Lyst til — for at trøste Manden — at spørge, om han da slet ingen Børn havde døbt i de atten Aar, om der aldrig havde været Altergang, om der aldrig var blevet sunget en Salme eller bedt en Bøn af Hjærtet, for slet ikke at spørge efter det mindre, om han aldrig havde forkyndt Guds Ord, det som ikke vender tomt tilbage.

Men lad nu være, at han har Ret i, at der ingen Vækkelse skete — jeg kender ikke hans Sogn og hans Gerning der, saa jeg kan intet vide derom — saa er det dog muligt, at der gennem Bevaring af Traditionen er givet Betingelser for den kommende Slægt for at finde tilbage til et levende Forhold til Kristendommen, at de glemte Kilder engang vil springe frem paany.

Det tør vi maaske trøste os med, hvis vi har Følelsen af, at der hos os ingen Vækkelse finder Sted, og at vi er ude af Stand til at rejse en saadan Vækkelse.

Men det er næppe alle Vegne og alle Tider paa sin Plads at trøste overfor det Spørgsmaal. Det kan undertiden være paa sin Plads at vække Uro, at rejse Spørgsmaalet om Menighedslivets Evne til at forny sig og give den ny Slægt Del i de gamles Tro og Glæde.

Ligesaa galt og ørkesløst det er at ville ringe med Vækkerklokken til enhver Tid eller blot efter sin egen Lyst, ligesaa forkert vilde det være, om man en Gang for alle slog fast, at der ikke skal ringes med den. Vi

skal ikke blot bie paa Herrens Time, til han lader den oprinde; men vi skal ogsaa agte paa Tidernes Tegn og vaage og bede og holde os rede, naar Herrens Time kommer, at vi da maa være parat til at tage fat, til at vandre med ham og til at kalde og vække vore Medmennesker i og udenfor Menighedens sluttede Kreds.

Om Vækkelsen har ringere eller bedre Muligheder i de frie Menigheder end i de gamle Sogne med geografiske Grænser, er det vist meget vanskeligt at afgøre med Sikkerhed; men maaske har det heller ikke saa stor Betydning at faa det afgjort. Det, som har Betydning, er dog først og fremmest, at vi vil tage mod de Gaver, Gud rækker os i sin Menighed, høre hans Ord og rette os efter det.

Og den første Del af denne Opgave: *Modtagelsen* af Guds Gaver — yder den frie Menighed i hvert Fald gode Betingelser for. Menighedslivet er jo der først og fremmest blevet Gudstjenestelivet, Daab og Nadver i første Række, Salmesang og Bøn i anden Række og Forkyndelsen i tredje Række. Vi kan ikke sige, at disse Gaver bliver vraget eller overset iblandt os; de bliver bestandigt modtaget, selv om der ogsaa hos os til Tider har været ringere Kirkegang, end man kunde ønske.

Men *Tilegnelsen* og *Efterlevelsen* kan vi vist ikke med samme Tryghed sige god for. Det er — her som andetsteds — det vanskeligste og det vigtigste.

Der er i Almindelighed ikke saa meget *Menighedsarbejde* i Gang i de frie Kredse som i andre vakte Kredse, og vist i det hele taget ikke saa meget blandt Grundtvigianere som i Indre Mission.

Det er maaske utiltalende og i sig selv forkert at prøve nogen Mandjævning her. Mange vil ogsaa mene, at en stor Del af de københavnske og andre Byers „Menighedsarbejder“ mere er sociale end just kirkelige Foretagender.

Mærkeligt nok, at vi, der har hørt Grundtvigs Forkyndelse af det kristelige, det folkelige og det menneskelige i dets nære Sammenhæng, at vi er blevet saa ivrige efter at udskille det borgerlige som noget, der ikke kommer vor Kristendom ved, at vi ikke har faaet mere Syn for Tilværelsens Eenhed! Ellers vilde vi dog forstaa, at vort Kristenliv og Menighedsliv ikke skal gælde Søndag Formiddag alene, ikke skal være Gudstjenesteliv alene, men at vi er i Menigheden hele Ugen, ogsaa naar vi tager borgerlige Opgaver op.

Det er vist mest Præsternes Skyld, at der ikke er blevet taget fat paa

saadanne Opgaver iblandt os. Vi har været saa bange for, at det skulde komme til at „se ud af noget“, give falsk Retfærdighedsfølelse, føre til en ny Gerningsretfærdighed o. s. v. Vi var saa bange for at prale med vore Præstationer, at vi hellere helt lod være at præstere noget. Vi dæmmede op for Kristendommens Tilstrømninger, ikke blot til at samle Kraften, men til at standse den. Den kristne Kærlighed, den rolige Kilde for Kræfternes Elv, den samlede sig i vor Barm som en stor Mølledam, men der var ikke noget Møllehjul, den fik Lov at strømme hen over og drive til Værket.

Og derfor gik Bevægelsen i Staa, blev knap mere til en Retning, men nærmest et Parti. Livet er der vel endnu, bundne Kræfter venter paa Frigørelse. Hvor et Arbejde sættes i Gang, viser det sig bestandigt, at Menigheden er villig dertil, ja, taknemlig derfor. Og jeg er da heller ikke i Tvivl om, at de mange enkelte gør Alvor af deres Kristendom i et saadant Forhold til Medkristne, at Kærligheden bliver virksom i Handling, naar først Troen er blevet virksom i Kærlighed.

Men naar det ellers er blevet vor særlige Vinding, at vi ikke skal leve vort Kristenliv som Enere, men i Menighedens Fællesskab, saa skulde det vel heller ikke være nødvendigt at lade vor Kristenkærlighed skjules i den enkeltes begrænsede Indsats, men vi maa gerne løfte i Flok og række hverandre Samfundshaand ogsaa til dette. Det kunde maaske gøre Hjælpen rigere og give os selv det Stød fremad, som vi ofte maa savne.

GRUNDTVIG I VARTOV

Ved Uffe Hansen.

I 1839 aabnede der sig en Mulighed for, at Grundtvig kunde finde sig en Præstegerning, der helt svarede til hans Ønske og Syn. I København vilde han være, ikke blot af Hensyn til sine videnskabelige Sysler, men ogsaa fordi han mente, at hans Ord derfra bedst kunde naa ud til dem, der havde Brug derfor. I sine yngre Dage begrundede han dette Ønske med, at naar Vantroen havde sin faste Borg i København, saa maatte ogsaa Angrebet paa denne Vantro sætte ind her. Men det var nok ikke muligt for ham at slaa sig til Ro i et Sogneembede, hvor han skulde være Præst og Sjælesørger for en Mængde Mennesker, der dels var ganske uden virkelig Interesse for Kristendom og Kirkeliv, dels havde ganske andre Forestillinger om, hvad der var Kristendom, end Grundtvig havde og forkyndte.

Der var jo ikke Religionsfrihed i Danmark den Gang. Man skulde høre til Kirken. Baptisternes Børn blev tvangsdøbte, undertiden ved Politiets Hjælp. Man kunde til Nød i København høre Prædiken i en anden Kirke end Sognets, hvori man boede; men man kunde ikke gaa andetsteds hen og faa døbt sine Børn eller konfirmeret dem. Man havde heller ikke Ret til at modtage Nadveren af andre end Sognets Præster, og det var kun faa, der alligevel gjorde det. Og til Alters skulde man.

Det var ikke blot Grundtvig meget imod, at han skulde være tvungen til at betjene alle Sognebørnene med det hellige, som efter hans Tankegang kun var for de troende; men det var ham endnu mere imod, at nogen skulde være tvungen til at lade sig betjene af ham. For han vidste, at

*kun til Helved kan man tvinges,
mens til Himlen blot der ringes,
Frihed følger Sandheds Aand.*

Det havde været medvirkende til, at han i 1826, kort før Pinse, havde nedlagt sit Embede som residerende Kapellan ved Vor Frelzers Kirke paa Kristianshavn. Den umiddelbare Aarsag var ganske vist, at Myn-dighederne forbød ham at lade afsynge nogle af hans egne Salmer ved den Fest, der skulde holdes paa Pinsedagen til Minde om Ansgars Komme til Danmark 1000 Aar før. Grundtvig havde glædet sig som vel ingen anden til at fejre denne Fest; og han bebudede kort før Pinse, at han solgte et lille Hefte med tre Salmer, som var anvendelige ved denne Tusindaarsfest. Den første af dem var hans Fornyelse af den gamle danske Dagvise: Den signede Dag. Men han fik et haardhændet Forbud mod at synge dem i Kirken. Og saa tænkte han som saa, at hvis den danske Kirke ikke kunde taale at synge hans Salmer, saa kunde den nok heller ikke taale at høre hans Prædikener. Og derfor gik han bedrøvet sin Vej.

Seks Aar senere gav han efter for sine Venners Ønske om igen at se ham paa en Prædikestol og fik Tilladelse til at prædike til Aftensang i Frederiks tyske Kirke, men uden Daab og Nadver. Det kunde vist ikke være saa vanskeligt at opnaa Tilladelse til en saa ringe Afvigelse fra den ellers stive folkekirkelige eller dengang jo statskirkelige Orden, og Grundtvig havde allerede sikret sig Kongens og Kancelliets villige Ja til hans Bøn om at maatte holde Nadver med de Tilhørere, som begærede det; blot skulde Biskoppens Tilladelse først indhentes. I dette Øjemed gik da Grundtvig op til Biskop Mynster den sidste Dag i Aaret 1838; men han fandt som sædvanlig Vejen til Mynsters Hjærte spærret. Efter en Times ørkesløs Forhandling gik han derfra med et blankt Afslag paa sin Bøn om at maatte holde fuld Gudstjeneste, hvor han hidtil havde holdt Aftensang.

Paa Hjemvejen gik han om ad „Kongens Have“, og Spurvenes Kvidren der tog han for et Varsel om, at der dog i det nye Aar vilde blive en Udvej for hans Haab:

*en Svale-Rede, et Spurve-Skjul,
hvor Unger mine kan lege Jul
og fjædres til at flyve.*

Et Par Aar før havde Grundtvig med Kong David sunget om Herrens Hus som det Sted, hvor „Spurv møder Svale“, hvor der var trygt og

godt at være for de smaa. Det holdt han fast ved endnu, selv om den danske Kirkes øverste Embedsmand lige havde vist ham, at han i hvert Fald ikke ønskede de kvidrende Fugle ind i Kirken. I denne Nytaars-aftenssang, „Hvad kvidrer I om, I Spurve graa“, siger da Grundtvig:

*Den Rede til Smaa, det Spurve-Skjul
ved Altret for den Gode,
jeg ønsked mig alt saa mangen Jul
og haabed vel til Mode;
men Klogskab siger: det faar du ej,
for Kæmper spærrer den Kirkevej,
som fri er af Guds Naade.*

*Men Klogskab, du glemmer, Herrens Aand
er Friheds Ven i Nøden,
og glemmer, Gud Faders højre Haand
er stærkere end Døden!
Hans Øjne funkler, hvorhen de se,
dér smelter Kæmper som Voks og Sne,
og saa gør Kongens Hjærte!*

Man kan maaske ikke sige, at Biskop Mynster smeltede; men da der nu i 1839 viste sig en Mulighed for at stille Grundtvig tilfreds uden at afvige fra den rette Orden i Kirken, gik Biskoppen med dertil.

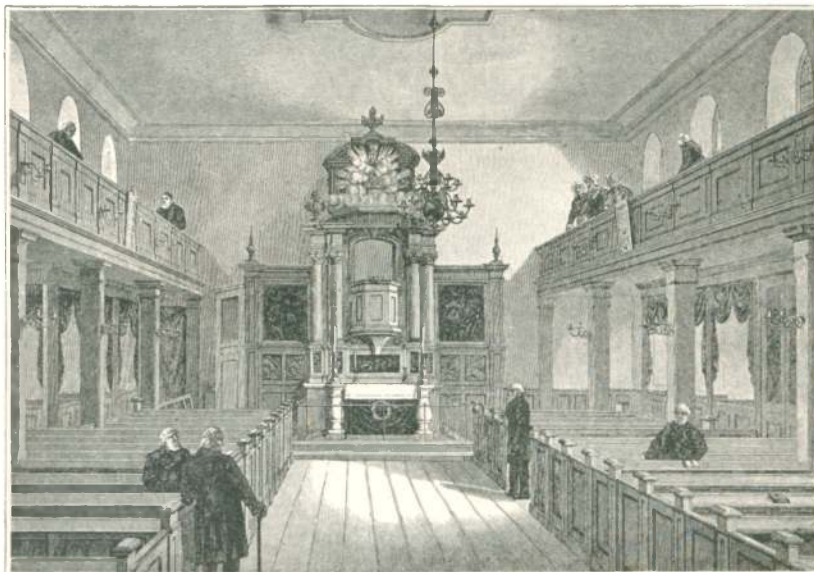
Vartov Stiftelse eller Hospital var blevet grundlagt i Slutningen af det 13. Aarhundrede, og i 1724 opførtes de nuværende Bygninger, Kirken dog først i 1754—55.

Det var gamle og skrøbelige Mennesker, som havde deres Ophold paa Hospitalet, og man kan vist roligt sige, at det ikke var nogen eftertragtet Stilling at være Præst for dem.

Men her fandt altsaa Grundtvig det „Spurve-Skjul“, han drømte om. Han siger om Stillingen som Præst ved Vartov, at det dog var en Krog i Statskirken, hvor han som kristeligt oplyst Præst kunde udholde at være. Der var ingen Børn at døbe, ingen at konfirmere eller vie, uden hvem der frit vilde komme til ham. Og det blev vel ikke mange, før Loven om Sognebaandsløsning havde gjort Vejen fri. Men der var en Del, der straks fandt Vej til ikke blot Kirken, men ogsaa Nadverbor-det deri.

Det gik vist lettere for Grundtvig at faa dette Embede, end han havde tænkt. At Kong Frederik den Sjette var ham venligt sindet, var han ikke i Tvivl om; det havde han alt faaet mange Beviser paa; Kronprinsen og især Kronprinsessen var ogsaa velvillige; men det var stadigt umuligt at komme udenom Biskoppen.

Mynster mente dog, at Grundtvig vilde gøre mere Skade udenfor Statskirken end indenfor dens Rammer, og derfor anbefalede han Kongen at give ham Vartov.

Vartov Kirke i ældre Tid.

Den 28. Maj 1839 blev Grundtvig da kaldet dertil og holdt sin Tiltrædelsesprædiken den 9. Juni. En Flok af hans trofaste Tilhørere i Frederiks Kirke fulgte med til Vartov, og snart samlede der en fast Skare om hans Forkyndelse. Derimod varede det nogen Tid, før der blev den Samling om Nadverbordet, som Grundtvig gerne ønskede.

Det er altid svært at frigøre sig for gamle Vaner; og vore Kirkevaner er ofte meget solide og sejge. Det var ikke almindeligt i de Tider at følge sit Hjærte og sin Lyst paa et saadant Omraade. Guds Kald havde man heller ikke rigtig faaet Øret opladt for endnu; saa havde man mest den gamle Skik at holde sig til. Og den henviste Folk til at gæste Nadverbordet to Gange aarligt og i deres Sognekirke.

Men efterhaanden gik det op for flere og flere, at det var Alvor og Virkelighed, naar det i Nadverordene hed: Gør dette, saa ofte som I drikker det, til min Ihukommelse! Og saa tog en og anden Mod til sig og kom ofte.

Nu fik Grundtvig ogsaa Lejlighed til at holde Konfirmation, først med sine egne to Sønner, Johan og Svend. Daaben fik en saadan Plads i Grundtvigs Tale om Kristendom, at ogsaa Bekræftelsen af Daabspagten maatte blive til en Højtid her, mens den ellers ofte fik et ganske andet Præg.

Selv om Glæden over det opnaaede en Tid fyldte Grundtvigs Sind, saa meldte Savnet sig dog snart paa de Omraader, hvor de ikke havde naaet den fulde Frihed.

Først og stærkest blev det *Salmesavnet*. I Vartov som andre Steder maatte man synge efter den evangelisk-kristelige Salmebog, som Grundtvig havde kritiseret ret haardt allerede i 1810, da han gjorde sit første Forsøg paa, med Julesangen om de vise Mænd fra Østerland, at give os noget bedre at synge. Og hans Misfornøjelse med den evangelisk-kristelige var ikke blevet mindre med Aarene. Tværtimod.

Et Par Aar før Grundtvig kom til Vartov, havde han udsendt sit Sang-Værk til den danske Kirke med over 400 gamle og nye Salmer og Kirkesange, et enestaaende Bidrag til vor Salmesangs Fornøjelse og Berigelse. Der var ikke taget noget Hensyn dertil fra Kirkens Ledelse. Biskop Mynster havde ladet samle et lille Tillæg, som i 1845 blev autoriseret til Brug for de Menigheder, som kunde ønske det; men det indeholdt kun een eneste Salme af Grundtvig, og den havde Mynster endda rettet i „med upoetiske Fingre“, siger Grundtvig. Og ovenover havde han skrevet: Herre, jeg har handlet ilde. Saa kunde Læserne gætte paa, om det var Optagelsen eller Rettelserne, disse Ord skulde gælde, eller det var Melodien! Salmen var ellers køn og god, selv om den ingenlunde hører til de betydeligste af Grundtvigs. Det var „Søndag Morgen fra de døde“.

Da Grundtvig og nogle af hans Præsteventner havde set dette Tillæg, fik de Lyst til at lave et, der var bedre. Brødrene Fenger og Salmevennen Gunni Busck havde faaet Grundtvig til at begynde paa et Hefte „Salme-Blade til Kirkebod“. Men saa fik ogsaa Københavns gejstlige Konvent Lyst til at være med og udgav i 1845 et Hefte med Kirkesalmer til Prøve, hvoraf 22 var Grundtvigs. Konventets Flertal kunde

dog ikke gaa ind for dette Salmehefte, saa det blev ikke autoriseret og da heller ikke taget i Brug i nogen Kirke.

Da tabte Grundtvig Taalmodigheden og tiltog sig den Frihed, man i 1826 havde nægtet ham. Nu var hans Stilling og Anseelse blevet en saadan, at ingen Myndighed vilde skride ind, fordi han lod nogle af sine egne Salmer synge i sin egen Kirke.

Juledag 1845 omdeltes da i Vartov Kirke et lille Hefte med fire Salmer, hvoraf de to blev sunget Juledag, de andre to 2. Juledag. Det var „Et Barn er født i Betlehem“, „Lovet være du, Jesus Krist“, „I denne søde Juletid“ og „Fra Himlen kom en Engel klar“, alle fire gamle Salmer, som Grundtvig havde draget frem og fornyet. De var kendt af nogle fra gammel Tid, men der var ogsaa en Del, der havde lært dem at kende i den grundtvigske Form gennem forskellige Sangbøger, som i Aarene forud var taget i Brug. Der blev da ogsaa allerede første Gang sunget kraftigt og villigt med paa disse Salmer, ja, for mange stod det som en enestaaende Oplevelse at faa Lov til at synge dette fremfor de befalede efter evangelisk-kristelig.

En Deltager i denne Juledags-Gudstjeneste skriver senere derom: „Siden jeg første Juledag i Vartov Kirke hørte Vuggesangen „Et Barn er født i Betlehem“ og hørte — ja, jeg ved ikke at ligne det ved andet — Gængerne gaa paa Himlens Vugge, saa tvivler jeg slet ikke om, at den levende Kirkesang jo er os nær“.

Dette første Blad med Fest-Salmer fulgtes da ogsaa ved de følgende Højtider af andre, indtil der til sidst kunde samles et helt Tillæg, der nu kunde bruges hver Søndag og blev Grundstammen i de grundtvigske Salmebøger, der siden kom.

Salmesangen i Vartov blev efterhaanden af lige saa stor Betydning for Menighedslivet og dets Vækst som *Grundtvigs Prædikener*, der vistnok var stærke og indholdsrige og undertiden gjorde et meget stærkt Indtryk paa Tilhørerne, men sikkert ofte var tunge og vanskeligt tilgængelige for en Del af dem. Det er vistnok kun en enkelt Side i hans Forkyndelse fra denne Tid, vi kan faa Indblik i gennem den Samling Korsprædikener, der er udgivet af N. Clausen-Bagge; men til Tider har Korset utvivlsomt været saa stærkt fremtrædende i hans Liv og hans Forkyndelse, at det dannede en stærk Modvægt til de lyse og frimodige Toner, der blandt Modstanderne betegnedes som „Den glade Kristendom“.

Fra hans senere Aar er der en fyldig to Binds Samling udgivet af Brandt: Grundtvigs sidste Prædikener. De blev efterhaanden ganske korte, men ret fyndige og glade. Og saaledes kan man spore en stadig Udvikling hos Grundtvig, selv paa hans gamle Dage, saa det kom til at passe bedre paa ham end paa den gamle Salmist i Jødefolket Kong David, hvad de begge har sunget om, at

— — *i Alderdommens Dage*
herlig Kræfterne tiltage
hos din gode Ven!

Om Grundtvigs Liv og Gerning udenfor Vartov skal her ikke gøres Rede. Det kan man finde oplyst i Rønnings og i H. Bruns Bøger om Grundtvig. Der skal dog her nævnes enkelte Begivenheder og Forhold, som fik særlig Betydning for hans Præstegerning og for Menighedslivet. Først *Grundtvigs Ægteskaber* og det skiftende Hjemliv, de førte med sig.

Nik. Fred. Sev. Grundtvig, efter Fotografi 1872.

Grundtvigs første Hustru, *Elisabeth Blicher*, eller blot Lise, har ofte været fremstillet som en ubetydelig Kvinde, vel især fordi hun nødvendigvis stod langt under sin Ægtefælle i aandelig Klarhed og Kraft. Men man maa ikke glemme, at hun med stor Kærlighed og betydelig Sjælsstyrke ofrede sig for sin Mand og sit Hjem gennem de mange og trange Aar, hvor der var baade økonomisk Fattigdom og aandeligt Trængselstider. Og hun lod gerne Grundtvig tilsidesætte ethvert Hensyn til hende og Børnene, til Husholdningen og Hjemlivet, for at han frit kunde følge sit Kald og sin Samvittighed, ja sit Hjertes Lyst.

I de Breve, Ægtefolkene udvekslede under Grundtvigs Englandsrejser, har vi smukke Udtryk for hendes Hengivenhed og Tillid, som sikkert maa have styrket ham i mange Livsforhold. Ganske vist blev Lises sidste Aar forbitret af Tungvind, saa Grundtvig om hendes sidste Dage skriver i et Brev til Ingemann: „Jeg kunde ikke længer trøste og opmuntre den ædle Sjæl med det tunge Sind, og hun kunde da heller ingenlunde trøste og opmuntre mig, som dog ogsaa trænger langt mere til begge Dele, end Verden ved eller med Guds Hjælp skal faa at vide“. For hendes Troskab og Kærlighed udtaler Grundtvig sin udelte Beundring og Taknemlighed ved hendes Død, den 14. Januar 1851. For ham og derigennem for Gerningen havde hun betydet meget; men nogen direkte Forbindelse havde hun ikke faaet med den Kreds, der samledes om Grundtvig, heller ikke i de næsten tolv Aar, hvor han ved hendes Død havde været Præst i Vartov. Hun havde vel hverken haft legemlige eller sjælelige Kræfter nok til at aabne Hus og Hjem for den voksende Venneklok, og sikkert havde den økonomiske Usikkerhed og den nødvendige Sparsommelighed ogsaa hindret hende deri.

Paa dette Omraade skiftede Forholdet ganske om ved Grundtvigs andet Ægteskab. Fru *Marie Toft* til Rønnebæksholm var en velstillet Godsejerenke, som førte Grundtvig ind i en sorgfri Tilværelse, hvad Levebrødet angaar, og gav ham Mulighed for at føre et stort Hus, hvor han kunde modtage sine Venner.

Men det betød dog meget mere, at hun bragte ham en dyb og stærk personlig Lykke og Glæde, ja en ungdommelig Forelskelse, som ganske vist gjorde hans Venner betænkelige og hans Fjender forargede, men havde en mærkelig oplivende og foryngende Virkning paa ham selv, saa det mærkedes i hans Gerning. Ogsaa den dybe Sorg, der ramte ham ved Maries Død tre Aar senere, efter at hun havde skænket ham Sønnen

Frederik Lange Grundtvig, kom til at gribe stærkt ind i hans Forkyndelse og derved i Vartovmenighedens Liv.

Det blev dog først hans tredje Hustru, *Asta Tugendreich Adelheid*, født *Krag-Juel-Vind-Frijs*, Enke efter Gehejmekonferensraad Holger Chr. Reedtz, som bragte Grundtvig i nøjere personlig Forbindelse med en stor Del af de Mennesker, der før kun havde kendt ham fra Kirken. Fru Asta havde mødt Grundtvig hos hans Svoger, der var gift med hendes Plejesøster, Carlsen paa Gammel Køgegaard.

Da Holger Reedtz døde i 1857, flyttede hans unge Enke til København, hvor hun blev stadig Kirkegænger i Vartov. Hun besøgte ogsaa Grundtvig i hans triste Bolig, nogle Værelser i „Den gyldne Nøgle“ i Nørregade, hvor han var flyttet hen efter Marie Tofts Død. Maaske har Indtrykket af den gamle Mands daglige Ensomhed og Ubehjælpssomhed i praktiske Forhold været medvirkende til, at den unge, livsglade Kvinde besluttede sig til at forskønne Tilværelsen for ham i hans Livsaften.

Den 14. April 1858 blev de gift, i Grundtvigs 75. og Aastas 33. Aar; men den store Aldersforskel kom ikke til at betyde saa meget, som man havde ventet, fordi Grundtvigs Manddomskraft endnu langt fra var udtømt. Under Fru Aastas gode Omsorg levede han op paany og fik en lang og rig Arbejdsdag, baade i sin Menighed i Vartov og i hele det danske Folk.

Det andet Punkt i Grundtvigs Historie, som kan siges at være af større Betydning ogsaa for hans Præstegerning, er de gentagne Anfald af hans *Sindssygd*om. Som Depressionen i 1810 havde grebet dybt ind i hans religiøse Liv, saadan skete det ogsaa under hans Sygdom i 1844. Svære Anfægtelser og undertiden vildfarne Tanker plagede ham, indtil han fik sunget sit syge Sind til Ro med Trøst fra Gud. I 1810 blev det Barne-sangen „Dejlig er den Himmel blaa“ med Forkyndelsen af Guds Ord som Ledestjernen, der fik hjulpet ham til Hvile i Troen, denne Gang blev det den aandelige Vuggevise „Sov sødt, Barnlille“ med dens stærke Forkyndelse af Daabens Frelserværk, der gav ham Fortrøstningen:

*Guds-Fingrene grande
slog Kors for din Pande,
Guds enbaarnes Røst
slog Kors for dit Bryst,*

*thi skal ingen Djævel dig skade;
nu kan i din Daab
med Saligheds Haab
din Sjæl og dit Hjærte du bade!*

Grundtvig under Salmesangen i Vartov. Maleri af Dalsgaard.

Denne Salme er skrevet under Besøg hos Peter Rørdam i Mern og Gunni Busck i Stigs-Bjærgby, hvor Grundtvig søgte Trøst i sin Sjælevaande. Og sikkert har siden mange fundet en lignende Trøst ved hans Salme, der ikke blot blev nynnet over Barnesenge og sunget ved Barne-daab, men ogsaa ved mangan Kiste og i mangt et kæmpende Sind.

Grundtvig kom styrket hjem fra sin Rejse og var efter denne Prøvelse endnu dybere grundfæstet i Barnetroen.

Det sidste og sværeste Anfald kom i 1867, da han gennem nogen Tid maatte bort fra sit Embede. Man havde mærket en underlig Opstemthed

hos ham i Tiden forud for Paaske, men først under Gudstjenesten Palmesøndag blev hans Venner klar over, at en Sindsforvildelse var i Frembrud. Hans Tale og Færd var saa paafaldende, at der blev Uro blandt Tilhørerne, men Gudstjenesten førtes dog til Ende. I Paasken fik Grundtvig stærke Raserianfald, fordi hans nærmeste hindrede ham i at komme til Kirke og prædike, og det meste af Sommeren gik med skiftende Anfald af Rasen og Anfægtelser, selv om han ogsaa til Tider var stille og venlig. Først 4. Adventssøndag var han igen saa rask, at han kunde holde Gudstjeneste. Og vi forstaar, at hans Menighed tog imod ham med stor Glæde.

*

Det var en lang Aarrække, Vartovmenigheden fik Lov at beholde sin gamle Præst. I 33 Aar, en hel Menneskealder, prædikede han næsten hver Søndag undtagen i Sygdomsperioderne. Og selv om hans Prædikener blev kortere med Aarene, saa beholdt de dog baade klare Tanker og fyndig Styrke.

En Englænder, Edmund Gosse, som under et Besøg her i Landet var med til en Gudstjeneste i Vartov, har skildret det mærkeligt betagende Indtryk, denne Olding med Gravrøsten, det hvide Haar og Skæg, og Vennekredsen omkring ham havde gjort paa denne fremmede. Saa er det forstaaeligt, at Grundtvig i endnu højere Grad med sin stærke Personlighed havde gjort Indtryk paa alle, der sluttede sig til hans Menighed, saa hans Død maatte bringe en Smerte og forvolde et Savn saa afgørende, at man ikke kunde have ventet Sammenhold og Fortsættelse af Menighedens Fællesskab derefter, hvis ikke netop dette havde været en Grundtone i den gamles Forkyndelse, at Menigheden var det egentlige, at Gud ved sin Aand selv virker der med Ordet, saa Præsten kun bliver et tjenende Redskab.

Saaledes havde Grundtvig sagt det ved Vennemødet i 1866: „Jo ældre jeg bliver, des klarere ser jeg, at Opvækkelsen og Opmuntringen til dette hartad døde og magtesløse Menighedsliv i Fællestroen og den indbyrdes Kærlighed, det var og er mit egentlige Dagværk i Helligaandens Tjeneste“.

Menighedslivet var i første Række Gudstjenesteliv, Samlingen om Daab og Nadver som Troens og Kærlighedens Kilder. Men det begrænsedes ikke dertil. Ogsaa praktiske Opgaver blev taget med ind i Menighedslivet, saaledes først og fremmest Omsorgen for de fattige.

Vartov var jo i sin Tid begyndt som en Barmhjærtighedsgerning og havde stadig det samme Præg. Og selv om Menigheden var ret uafhængig af Stiftelsen, saa tog den dog ogsaa fat paa et beslægtet Arbejde, idet der i 1854 oprettedes en Hjælpekasse til Understøttelse af de fattige i Menigheden.

Grundtvig medgav Arbejdet derfor sin varme anbefaling i følgende Ord: „Denne Kærligheds-Gerning er saa aldeles i Kristendommens Aand, at jeg ikke blot tilønsker den lykkelig Fremgang, men tør godt forsikre den om Hans Velsignelse, som selv finder det saligere at give end at tage, men som vil, at vi ikke skal føde Dovenskab eller opelske Lediggang, men at vi gladelig skal komme de virkelig trængende til Hjælp af den Formue, Han giver, i Vor Herres Jesu Navn til Gud Faders Ære.“

Denne Hjælpekasse har i Tidens Løb haft stor Betydning, ikke blot ved at afhjælpe Trang blandt Menighedens Medlemmer, men ogsaa som et Samlingsmærke for Menigheden selv. Dens Bestyrelse virkede endog i mange Aar som en Slags Menighedsraad og meddelte ved Præstekifte Myndighederne, hvilke Ønsker Menigheden nærede om Udnævnelse af en Efterfølger. Og den, de indstillede, fik — med en enkelt Undtagelse — Embedet.

Menigheden stod ogsaa i en Aarrække i nær Forbindelse med det Velgørenhedsarbejde, der øvedes gennem Dronning Caroline Amalies Asylskole, der bestyredes af *P. O. Boisen*, Grundtvigs Svigersøn og fra 1854 hans Medhjælper i Præstegerningen.

Prædikegerningen kunde Grundtvig ganske vist bestride lige til sin Død; men en Del af den øvrige Præstegerning kunde han nok behøve Hjælp til. Saaledes var det nu alt for besværligt for ham at komme ud paa Hushesøg i Menigheden. Det havde for øvrigt aldrig været Grundtvigs stærke Side at gaa ud til Folk. Han havde vel hverken Lyst eller Evne til det, man i Almindelighed kalder Sjælesorg, selv om faa saa vel forstod at trøste i virkelig Nød som netop han.

Ogsaa paa mange andre Omraader kunde Boisen aflaste og hjælpe ham, saa selv om han blev kaldt „Børnenes og de fattiges Præst“, saa var han ogsaa Præst for den øvrige Menighed. Det var derfor et stort Tab, da han døde i 1862 i en Alder af kun 47 Aar.

Derefter fik Grundtvig en ganske ung Medhjælper, *Kristian Køster*, der ydede god Hjælp for den gamle Præst baade i Kirken og ved Ud-

Vartovs Grønnegaard med Niels Skovgaards Grundtvigstatue.

givelsen af hans Skrifter; men ogsaa han døde meget tidligt, kun 34 Aar gammel, i 1871.

Det sidste Aar fik Grundtvig Hjælp af en ung Sønderjyde, *Christian Jørgensen*, senere Præst i Visby i Thy.

Den 1. September 1872 prædikede Grundtvig som sædvanligt i Vartov. Hans Røst var klar og hans Tale frisk, saa ingen kunde vente, at det skulde blive den sidste Gang, han førte Ordet blandt dem. En Del af hans Venner var Gæster hos ham efter Gudstjenesten, og han samtalte nogen Tid med dem uden at vise Træthed.

Ogsaa den næste Formiddag var Grundtvig veltilpas, saa hans Hustru endog tog i Skoven med Børnene. Men da hun ved Tretiden kom hjem, skønnede hun, at der var indtraadt en Forandring. Grundtvig sad stille i sin Lænestol og snart efter bøjede han sit Hoved og døde stille.

Hans Jordefærd blev en Højtidsdag og en Mindedag baade for Menigheden og for de mange fra hele Landet, der var kommet for at følge ham paa den sidste Rejse. Jordefærden foregik fra Vor Frelzers Kirke, da Vartov langt fra kunde rumme det store Følge. Men paa Vej til Bane-
gaarden, hvorfra Grundtvigs Kiste skulde sendes til Køge, standsede man udenfor Vartov, mens Toner til Krist stod op af Døde lød fra Orgelet derinde gennem den aabne Kirkedør som en sidste Hilsen til den gamle Præst og Skjald.

VARTOV FRIE MENIGHED

Søndag den 8. September, Grundtvigs Fødselsdag og Søndagen efter Shans Død, blev ogsaa en Mærkedag i Vartovs Historie. Da prædikede Pastor C. J. Brandt fra Rønnebæk i Vartov, ikke i Kirken, da der var kommet mange flere Mennesker, end den kunde rumme, men ude i Grønnegaarden, hvor nu Skovgaard's Statue af den knælende Grundtvig har faaet sin Plads. Efter Prædikenen samledes dog en stor Del af Menigheden til Altergang inde i Kirken.

Den 30. November 1872 blev Brandt udnævnt til Præst ved Vartov, efter at Menigheden havde tilkendegivet Ønske derom og saaledes vedkendt sig en Opgave som Menighed ogsaa efter Grundtvigs Død.

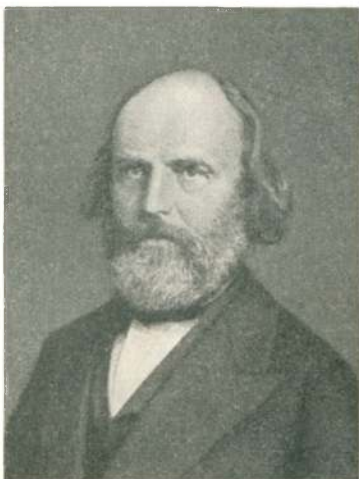
Carl Joakim Brandt var født i Nyborg den 15. August 1817, havde en Tid været Lærer ved Vajsenhuset, derefter fra 1856 Forstander for Grundtvigs Højskole i Lyngby og fra 1860 Sognepræst i Rønnebæk. Han var en af de betydeligste Mænd blandt Grundtvigs Disciple og især kyn- dig paa Salmedigtningens Omraade. Sammen med Ludvig Helweg havde han samlet og udgivet den gamle danske Salmedigtning i to Bind, som stadig er den værdifuldeste Haandbog om dette Emne. Fra 1845 havde han tillige udgivet og redigeret „Dansk Kirketidende“, indtil han rejste til Rønnebæk. Nu overtog han det igen og førte det videre til sin Død.

Hans Sans for Salmesangen kom nu ogsaa Vartovmenigheden tilgode, idet Brandt i 1873 ordnede en ny Udgave af Festsalmerne, som indtil 1927 blev ved at være i Brug ikke blot i Vartov men i de fleste frie Menigheder og i mange grundtvigske Hjem Landet over. Den fik efterhaanden flere Tillæg, hvoraf det første ogsaa var samlet af Brandt, der saaledes gjorde sit til, at Vartov kunde vedblive at være førende paa Kirkesangens Omraade.

Selv skrev han ogsaa enkelte Salmer og oversatte en Del. Saaledes har

han skrevet Salmen om Ordet: Klokken slaar, Tiden gaar — og oversat en Del af Paul Gerhardts og Hallgrimur Péturssons Salmer, f. Eks.: Hjærte, løft din Glædes Vinger — Skulde jeg dog være bange — Se, Døden alle Dage — og Jesus, min Drot.

Vartov Menighed voksede i hans Tid sin jævne Vækst, og man fik Lyst og Mod til at tage forskellige Opgaver op. Et *Skolefond* oprettedes i 1876 til Støtte for Børn, der vilde søge Hans Gregersens Skole. Det

C. J. Brandt.

J. H. Monrad.

overgik senere til selve Skolen. Et *Laanefond* blev oprettet i 1878 til Hjælp for midlertidigt trængende; det bestaar endnu. Og i 1879 dannedes et *Kirkefond* for Vartov frie Menighed, da man imødesaa den Mulighed, at Menigheden engang kunde blive nødt til at bygge sin egen Kirke. I 1891, da en Del af Menigheden oprettede en Valgmenighed med Pastor Jungersen til Præst, skænkede man dem Kirkefondet til Hjælp til Immanuelskirkens Opførelse.

Fra 1888 indrettede det forholdsvis løst organiserede Samfund sig med en Bestyrelse og Love under Navnet „Vartov frie Menighedsforening“ i Lighed med en Valgmenighed. Alle disse Foretagender kaldte paa Medlemmernes Indsats og Virksomhed; og det er ikke den daarligste Maade at knytte Baandene tættere mellem en Menigheds Medlemmer paa, at de kommer til at udføre et Arbejde i Fællesskab. Blandt de mange, som herigennem tog Del i Menighedsarbejdet, er der Grund til at fremhæve *Handskemager Larsen* og *Brygger Vestberg*.

Pastor Brandt fik ogsaa i sine sidste Aar Brug for en Hjælpepræst, og i tre Aar var det den senere Præst ved Københavns Valgmenighed *Johan Clausen*. I sit sidste Leveaar fik han Hjælp af sin Søn *Karl Gunnar Brandt*, der ogsaa har givet en smuk Levnedsskildring af sin Far i Bogen om Vartovpræster gennem 80 Aar, udgivet af H. P. B. Barfod.

I Juleugen 1889 døde Pastor Brandt, 72 Aar gammel, efter 17 Aars Tjeneste i Vartovmenigheden. Af hans skriftlige Produktion er der særlig Grund til at fremhæve *Legender*, fra 1850, og den lille Sangbog *Gudske Lov*, som han kalder sit Farvel til Litteraturen og sit litterære Testamente, da den blev udgivet kort før hans Død. En Aargang Prædikener fra hans Vartovtid er udvalgt og udgivet af J. H. Monrad og en Levnedsskildring med et Udvalg af hans Digte ved Prof. F. Rønning.

Nogle Medlemmer af Vartov Menighedskreds opfordrede nu efter Brandts Død Pastor Hoff i Ubberup til at blive dens Præst; men da han ikke syntes, han kunde rejse fra sin Menighed paa det Tidspunkt og derfor afslog Opfordringen til at søge Embedet, blev der et Flertal for at opfordre Pastor Jungersen i Vig dertil, medens et Mindretal kunde tænke sig at faa Brandts Svigersøn, J. H. Monrad, der var Sognepræst i Køge. Skønt Mindretallet nu gik med til at anbefale Jungersens Valg, udnævnte Kultusminister Scavenius dog Monrad. Det var jo i Estrups Provisorietid, og Jungersen havde nogle Aar i Forvejen angrebet Ministeriet i „Dansk Kirketidende“. Det var i de Tider Grund nok til, at han blev forbigaaet ved en Embedsbesættelse.

Til Menighedens Ære maa det siges, at Skuffelsen over Ministeriets Afgørelse ikke fik Lov at sætte Bitterhed og Splid mellem Medlemmerne, selv om den førte til en Deling af Menigheden, som for mange sikkert var smertelig nok.

Flertallet dannede med Jungersen som Præst Københavns Valgmenighed af 1890, mens dog en anselig Skare blev i Vartov og sluttede op om den nye Præst.

Jørgen Herman Monrad var født i Marvede Præstegaard i Sydsjælland den 4. Februar 1848, efter Forældrenes Sølvbryllup, saa han var „Gammelmandsbarn“.

Han følte sig stærkt knyttet til sin Fødeø, saa da han i fem Aar var Præst i Salling, længtes han tilbage til Sjælland og kom i 1883 til Køge. Han var en dygtig Skribent og paa det kirkepolitiske Omraade meget

liberal. Han overtog nu ogsaa Brandts Blad Dansk Kirketidende og førte det videre med stor Kraft.

I de fire Aar, han var Præst i Vartov, viste han sig baade som Sjælekenderen, der vidste, hvad Mennesker trænger til at høre, og som Sprogkenderen, der kunde føre sin Tale paa et rent og skønt Dansk. Det mente han, Evangeliet kunde kræve af Forkynderen, saa det kunde blive „Guldæbler paa Sølvskaal“.

V. J. Hoff.

A. Andersen.

Ogsaa han føjede et værdifuldt lille Tillæg til Festsalmerne og efterlod sig dermed et varigt Minde i Menigheden, da han efter den korte Tjenetid der drog bort.

Da Tietgen i 1894 havde fuldført Marmorkirken, fik han Lov til at vælge dens første Præst; og hans Valg faldt paa Monrad, der vel havde store Betæneligheder ved at forlade sin Menighed i Vartov, men paa den anden Side haabede, at nogle af hans Venner derfra vilde følge han til den nye Kirke og prøve at grundlægge en ny Menighedskreds der.

Han modtog derfor Kaldelsen, og Vartov henvendte sig da for anden Gang til Pastor Hoff i Ubberup.

Det var vistnok en langt vanskeligere Opgave at blive Præst for Vartovmenigheden nu, da Jungersen og Monrad havde taget hver sin Part med sig til andre Kirker, end for fire Aar tilbage, da Opfordringen første Gang var kommet. Men det var ogsaa blevet vanskeligere for Hoff at overkomme det store og vidtstrakte „Sogn“, han havde i Nordvest-

sjælland; og da yngre Kræfter stod rede til at afløse ham, sagde han denne Gang Ja til Opfordringen.

Johan William Hoff var 62 Aar gammel, da han tiltraadte sit Embede i Vartov, og han havde en Livsgerning bag sig, først som Kapellan hos sin Svigerfar i Vallekilde og derefter i 22 Aar som Valgmenighedspræst i Ubberup. (Se denne S. 78 f.)

Endnu havde han dog en lang Række gode Arbejdsaar, hvorunder han samlede en stadigt stigende Tilhørerkreds om sin Prædikestol og drog mange nye ind i Menighedslivet. Især hans Konfirmandundervisning kom til at betyde meget. Den afspejles i hans Bog „Guds-Ordets Herlighed“, som for mange Præster sidenhen har været en Hjælp ved Konfirmandernes Forberedelse. Af hans mange Bøger og Smaaskrifter skal her kun nævnes Andagtsbogen „Fra Kirken og Lønkammeret“, der har vundet en meget stor Udbredelse og stadigt benyttes i mange Hjem.

Med hans Tillæg til Festsalmerne kom denne Bog op paa over 500 Numre og gav nu et saa fyldigt Udvalg af dansk Salmedigtning, at den kunde tilfredsstillende Ønskerne i næsten en Menneskealder.

Hoff var sammen med Monrad og Jungersen blandt de ivrigste for Oprettelsen af „Kirkeligt Samfund af 1898“, og han blev dets første Formand. Denne Forening, der var Udtryk for et Ønske om, at der skulde missioneres for den grundtvigske Livsanskuelse, blev ikke hilst med Glæde af alle Grundtviganere, da mange var Modstandere af alt organiseret Arbejde i aandelige Forhold. Men alligevel er Arbejdet vokset og har forgrenet sig til flere Omraader, saa det nu er ret omfattende.

I Hoff's Tid blev Vartov Kirke underkastet en Hovedreparation indvendigt uden dog at blive synderlig ændret.

Pastor Hoff døde den 24. Januar 1907 og blev som den første begravet paa Ubberup Kirkegaard, der kort i Forvejen var blevet indkøbt og næppe nok indrettet endnu ved Begravelsen.

Hoffs Eftermand i Vartov blev Provst *Anders Andersen*, en meget lærd Mand, fra 1904 Censor ved teologisk Embedseksamen og i 1917 udnævnt til Æresdoktor. Han var født 18. Januar 1846 paa Holmsland ved Ringkøbing Fjord som Gaardmandssøn, og han havde været Præst i Uldum, i Søborg og i Helsingør, før han i 1907 kom til Vartov. Han var en stille, men dyb og stærk kristelig Forkynder, som ogsaa havde Evnen til at tale jævnt om det høje. Efter sin egen Vurdering var han

ikke saa helt og fuldt Grundtvigianer, at han uden Betænkeligheder kunde gaa ind paa Pladsen i Vartov; men da Menigheden bad ham komme alligevel, viste det sig ogsaa, at hvor forskellig han end kunde være fra de tidligere Vartovpræster baade i Natur og i Arbejdsmaade, saa var der dog intet til Hinder for, at hans Værk kunde danne en god Fortsættelse af de tidligere Bygningsmænds.

En Samling af hans Prædikener under Navnet „Advent“ giver et godt Indtryk af den særprægede og uformelle Maade, hvorpaa han talte. Og i hans Bøger om de forskellige Evangelisters Fremstilling af Jesu Liv faar vi et Indblik i hans videnskabelige Arbejde. Dertil føjer sig de to Bøger „Menneskets Søn“ og „Mennesket“, hvormed han afrundede sin videnskabelige Gerning saaledes, at Udnævnelsen til Æresdoktor maa kaldes vel begrundet dermed.

Ogsaa Provst Andersen havde jo været til Aars, inden han blev Præst i Vartov, og han blev i nogen Tid hæmmet af Svaghed, inden han 73 Aar gammel døde den 11. Marts 1919, netop fire Snese Aar efter, at Grundtvig havde tiltraadt sit Embede derinde.

Hans Svoger, Slotspræst B. Paludan-Müller, har givet en smuk Levnedstegning af ham i den før nævnte Bog „Vartovpræster gennem 80 Aar“.

VARTOV VALGMENIGHED

Da Provst Andersen i Marts 1919 var afgaaet ved Døden, blev Embedet som Hospitalspræst ved Vartov nedlagt. Københavns Magistrat, som kunde træffe Bestemmelse derom, ønskede at konstituere en Præst i Embedet for kortere Aaremaal.

Dermed opløstes den ejendommelige Forbindelse, der nu i saa lang Tid havde været her mellem en levende grundtvigsk Menighed og en kommunal Institution. Der var dog intet til Hinder for, at Menigheden ogsaa fremdeles kunde faa Lov at benytte sin gamle Kirke. Blot var der ikke straks Klarhed over, under hvilken Form det skulde ordnes. Der var Tale om at faa oprettet et ganske lille Sogn omkring Kirken, hvorved Folkekirkens Lønningsmidler vilde kunne anvendes ved Præstens Løn; men der var dog i Menigheden en Forstaaelse af, at den naturlige Udvikling havde ført dem frem til Oprettelsen af en Valgmenighed, hvilket da ogsaa skete. Den 26. Maj 1920 fik „Vartov fri Menighedssamfund“ kongelig Anerkendelse som Valgmenighed med *Hemming Carstensen* som sin Præst.

Carstensen var født den 23. August 1859 og var altsaa godt 60 Aar gammel, da han kom til Vartov. Han havde først et Par Aar været Lærer paa Jonstrup Seminarium og derefter Sognepræst i Nautrup, i Sejling, hvor han tillige var Lærer ved Silkeborg Seminarium, og til sidst i Hesselager paa Fyn. Han var en betydelig Præst og en meget anset Skolemand, som man med Rette ventede sig meget af; men desværre blev han efter kun tre Aars Arbejde i Vartov angrebet af en haardnakket Sygdom, der i 1925 tvang ham til at tage sin Afsked. Han døde den 4. Januar 1928.

Efter Pastor Carstensens Død henvendte Menigheden sig til Frimenighedspræst *Thorvald Balslev* paa Mors, som nu er Præst ved Vartov.

Balslev er født den 24. Juli 1871 i Egense, hvor hans Far var Præst. Den Balslevske Slægt rummer et stort Antal Præster, hvoraf dog kun

faa har sluttet sig til den grundtvigske Retning. Men Thorvald Balslev og hans Bror, Højskoleforstander Harald Balslev, blev tidligt draget ind i grundtvigske Kredse. Efter sin Eksamen var Th. Balslev først i nogle Aar Lærer ved Seminariet i Vordingborg, kom derfra til Nørhaa som Sognepræst i 1902, men allerede i 1905 til Mors som Frimenighedens

Præst. De tyve Aars Virksomhed der vil blive omtalt under Beskrivelsen af Morsø Frimenighed.

H. Carstensen.

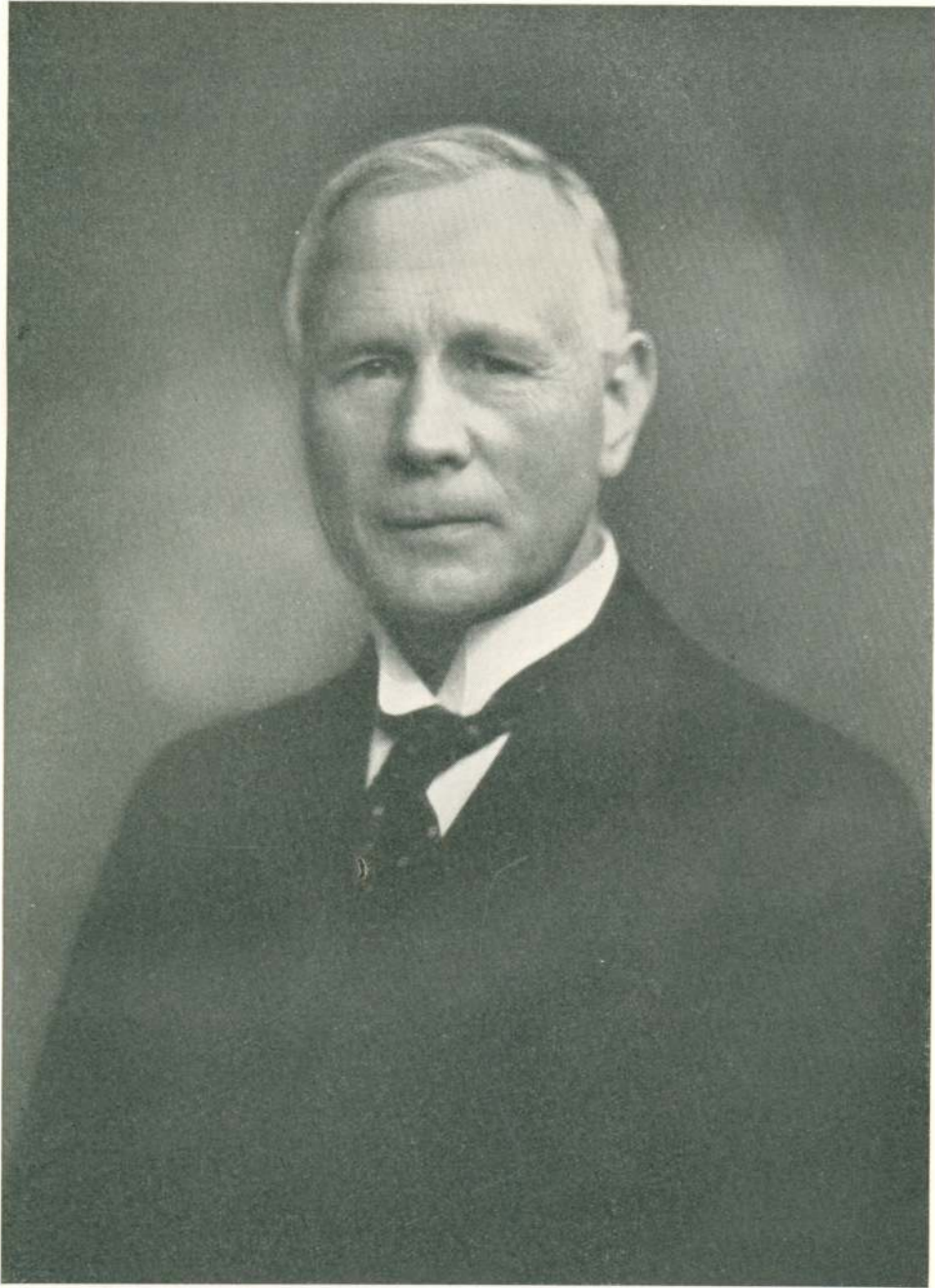
Vartov har jo i Almindelighed valgt Præster, som havde staaet deres Prøve i Menighedens Tjeneste, og Balslev var da ogsaa 54 Aar, da han brød op fra Mors, som vel i geografisk Henseende er den fjerneste Plet i Landet i Forhold til Hovedstaden, men i kirkelig Henseende var der ikke langt fra Mors til Vartov, og Balslev passede godt til den Kreds baade af lidt ældre, faste Medlemmer i Menigheden og af unge Studerende, som gerne søgte til det mindere Sted.

Det var ogsaa i god Fortsættelse af Menighedens tidligere Liv, at Balslev arbejdede for Kirkesangens Fornyelse og Berigelse, især ved Udgivelsen af den nye Festsalmebog af 1927.

Et smukt Udtryk for hans Samliv med Menigheden finder man i den Samling Taler ved Menighedsmøder i Vartov, som han i 1940 udsendte under Navnet: Guds Gave i Pagtens Ord. Ved Hundredaarsmindet om Grundtvigs Ansættelse ved Vartov udsendte Menigheden et Skrift: Af Vartov Kirkes og Menigheds Historie, ved Th. Balslev, hvorfra en Del Stof og Billeder i det foranstaaende er hentet.

Foruden sin Gerning som Præst ved Vartov Valgmenighed har Balslev tillige i Tiden fra 1925 til 1935 betjent Stiftelsen Vartov og Gammel Kloster samt den lille Frimenighedskreds i Roskilde og derigenem forøget de forskellige Grene i Kirken gennem sit Arbejde.

Et Aar var Balslev Formand for den grundtvigske Studenterkreds, der stadigt staar i ret nær Forbindelse med Vartov, og i en Aarrække for Grundtvigsk Konvent.

Th. Balslev.

Efter Kirkens Overgang til Valgmenighedens Ejendom i 1925 er der foretaget omfattende Restaureringer af Facaden og Kirkens Indre (1926 og 1935), ligesom der er tilbygget Lighus (1930) og i Forbindelse med Præsteboligen indrettet Mødesal og Konfirmandstue, hvor man nu har anbragt et stort Maleri af Brandt, som før havde Plads i Kirken, samt Billeder af de senere Præster.

Et ældre Orgel, fra 1872, blev i 1928 restaureret og udvidet til 20 Stemmer, saa det nu er et meget smukt og fyldigt Instrument. Og i 1937 indførtes Særbægere til Brug ved Nadveruddelingen.

I 1932 blev Niels Skovgaards smukke Granitstatue af den knælende Grundtvig rejst i Grønnegaarden, hvor ogsaa Kirkens Klokker har deres Plads i en simpel Træstabel.

Paa Statuens Forstykke staar de betegnende Ord fra Grundtvigs Salme: Helligaanden trindt paa Jord:

Livets Ord af Guddoms-Rod

Kilden er til Livets Flod.

De kan tjene som Tekst til Menighedslivet i Vartov og i hele den danske Kirke, selv om de ikke overalt vil blive forstaaet saa godt som her, hvor der først blev givet Syn og Sans for denne Kilde.

Vartov efter 1935.

KØBENHAVNS VALGMENIGHED AF 1890

Da Pastor Jungersen ikke blev kaldet til Embedet som Præst ved Vartov, skønt Flertallet af Menighedskredsen dér havde bedt ham søge Embedet og andraget Kirkeminister Scavenius om at udnævne ham, opstod der en Deling indenfor den tidligere store Kreds af grundtvigske Folk, der udgjorde Menigheden i Vartov. Nogle mente, at man maatte høje sig for Ministeriets Afgørelse og kunde godt bifalde Udnævnelsen af den Mand, som Ministeriet Estrup i sin uransagelige Visdom havde foretrukket, skønt han havde skrevet mindst lige saa skarpt mod Ministeriets provisoriske Politik som Jungersen, nemlig Brandts Svigersøn J. H. Monrad. Andre mente, at de havde forpligtet sig overfor Pastor Jungersen ved at bede ham søge Embedet, og der var hos dem ingen særlig Lyst til at høje sig for Regeringens Afgørelse.

Derfor opstod nu Ønsket om at danne en Valgmenighed med Jungersen som Præst. Ganske vist vilde man nødigt skilles fra Modermenigheden i Vartov, men paa den anden Side havde Regeringens Stilling vist, at der ikke var den fornødne Frihed under den gamle Form, og derfor besluttede man sig til at bruge den lovhjemlede Ret til selv at vælge sin Præst og ordne sine kirkelige Forhold. Og som en god Hjælp til at komme denne Vej frem virkede ogsaa Pastor Jungersens egen Indstilling; han vilde gerne til København og gerne som Valgmenighedspræst.

Det var Folketingsmand *Harald Holm*, der tog Initiativet til at sammenkalde alle fra Vartov, som ønskede en Valgmenighed med Jungersen til Præst, til et Møde derom i Salen i Linnésgade, hvor dels Pastor Jungersen gjorde Rede for sin Indstilling til Sagen, dels Medlemmer af den gamle Vartovmenighed havde Lejlighed til at udtale sig.

Hvad der maaske havde den allerstærkeste Virkning var en flammende Tale af Mejeriforpagter *Burchardi* fra Birkendegaard, en af Grundlæggerne af Ubberup Valgmenighed (om denne se S. 78 f.). Bur-

chardi talte saa varmt og overbevisende om Glæden ved det frie Menighedsliv i Ubberup, at det uvilkaarligt tændte noget af den samme Glæde i Tilhørernes Sind, som levede i hans eget. Der var en utvivlsom Villighed til at vove Forsøget med at oprette en ny Menighed, og for at være klar over, om man ogsaa havde den økonomiske Evne dertil, skulde enhver hjemme hos sig selv beslutte, hvor stort et aarligt Bidrag han vilde yde dertil og give Harald Holm Besked derom. Paa den Maade blev der straks tegnet 4000 Kroner, men efter Beregningerne fordredes der 10,000. Derfor ventede man nogen Tid, indtil de 6000 var naaet, og haabede saa, at Resten vilde komme, hvilket ogsaa skete. En lille Kreds i Jørlunde med egen Kirke sluttede sig ogsaa til og hører stadig til Menigheden.

Den 9. Juni 1890 blev der nedsat et Udvalg paa 41 Mand til at ordne Menighedens Forhold nærmere, først og fremmest at skaffe et midlertidigt Kirkerum, indtil en egen Kirke kunde opføres, samt bringe Formaliteterne i Orden med Valgmenighedens Anerkendelse og Pastor Jungersens Udnævnelse. Foruden Harald Holm var det især cand. teol. *Villiam Jacobsen*, der blev Menighedens første Kasserer, og *Ludolph Gabe*, en indvandret Mecklenborger og god Ven af Burchardi, som tog sig af disse Spørgsmaal. Man valgte Gymnastiksalen ved Falkenstjernes Højskole paa Chr. Winthersvej til Bedesal eller midlertidig Kirke, lejet paa tre Aar, og fik den indrettet til kirkeligt Brug. Der blev nu ogsaa valgt et Menighedsraad paa 11 Medlemmer, hvor Gabe blev Formand, ligesom han ogsaa blev valgt til Kirkesanger. Det viste sig ganske vist senere, at Myndighederne ikke vilde godkende dette Valg, fordi Gabe ikke havde Eksamen i Sang, saa man valgte den Udvej at give Skolebestyrer *Hans Gregersen* Kollats som Kirkesanger, mens Gabe saa besørgede Embedet paa hans Ansvar.

Den 4. December 1890 godkendtes Valgmenigheden og Jungersen blev kaldet til dens Præst, og paa Aarets sidste Helligdag, den 28. December, blev han indsat og Bedesalen indviet til Kirke af *Provst Koch*. Blandt de deltagende Præster var Pastor *Monrad* fra Vartov og *H. M. Fenger* fra Garnisons Kirke, senere Holmens Provst. *J. Chr. Hostrup*, der som Emeritus boede i København og havde meldt sig ind i Valgmenigheden, læste Indgangsbønnen, og Jungersen prædikede. Ogsaa de frie Menighedens Førstemand fra Ryslinge, *Vilhelm Birkedal*, nu 81 Aar gammel, var med.

Immanuelskirken, set fra Forhaabningsholms Allé.

Indvielsesdagen sluttede med en Fest, hvor der blev holdt Taler af Gabe, Jungersen, Ernst Trier, P. Bojsen, Emil Meyer og Harald Holm, og sunget to Sange af Sigurd Constantin Hansen.

Til Kirkesalens Udsmykning og Indretning var der kommet mange Gaver fra forskellige i Menigheden, og Tilslutningen til Menighedens Liv var saa stærk, at der snart var fuld Kirke hver Søndag. Medlems-tallet steg til over 600, hvoraf mange var unge, saa Ungdommen endog kom til at sætte sit Præg paa Menigheden. Ganske vist havde de unge gennemgaaende ikke saa store Midler at give af, da der nu skulde tegnes Bidrag til Opførelse af den blivende Kirke, som Menigheden overfor Biskoppen havde lovet at rejse i Løbet af tre Aar. I Løbet af to Aar blev der dog tegnet 40,000 Kr., saa man kunde tage fat paa Arbejdet. En Byggegrund blev købt mellem Svanholmsvej og Forhaabningsholms Allé af nogle Jorder, der tilhørte et Medlem af Bestyrelsen, Overrets-

Immanuelskirken, København.

sagfører *Plockross*. Og efter at forskellige Byggeplaner var drøftet, vedtog man at opføre Kirken efter Tegning af Arkitekt *A. Clemmensen*, medens en stor Del af Udsmykningen besørgetes af Brødrene *Joakim og Niels Skovgaard*, der begge var med i Menigheden, ligesom *Niels Larsen Stevns* foretog Udskæringerne i Kirkens Træværk.

Den nye Kirke indviedes af Biskop Føg den 29. Oktober 1893 og fik efter Pastor Jungersens Ønske Navnet „Immanuelskirken“. Det var allerede da en meget anelig og smuk Kirke, men den er senere blevet yderligere forskønnet af en Række fremragende Kunstværker af Brødrene Skovgaard, over Dørene fire Mosaikbilleder af Joakim Skovgaard og et af Niels Skovgaard (Ulven og Lammet, Den gode Hyrde), og som Fuldendelse Niels Skovgaards store Alterbillede af Pinsedagens Daab, som siden 1906 har været Kirkens fornemste Prydelse.

Pinsedagen. Niels Skovgaard.

Af de mange Enkeltheder i Kirkens gennemført kunstneriske Udsmykning skal endnu nævnes en Afstøbning af Niels Skovgaards „Hjorten ved Korset“, skænket af Joakim Skovgaard, og Antependium og Altertæppe, tegnet af Joakim Skovgaard, syet af Kvinder i Menigheden. Døbefonten er det ældste Stykke i Kirken, idet Kummen er en middelalderlig Granitfont, som fandtes i en Have i Randlev Sogn, tilplantet med Blomster, men blev skænket til Kirken. Joakim Skovgaard udhuggede af en svær Egeblok en Fod til den gamle Døbefont. Orgelet (14 Stemmer) har en smuk Forside efter Clemmensens Tegning.

I Konfirmandværelset, som findes i Kirkens østlige Ende, er ophængt et Maleri af Pastor Jungersen, og i Præsteværelset et Maleri af Grundtvig foran Alteret i Vartov, skænket af Malermester *V. Bennike* og malet af hans Far.

I Tilslutning til Kirken og sammenbygget med dens Taarn er en Menighedssal og et Bygningskompleks „A/S Forhaabningsholm“, hvor i en

Aarrække Københavns Højskoleforening havde sine Lokaler og holdt sine Møder i Kirkesalen, indtil Foreningens Vækst nødvendiggjorde større Lokaler og Grundtvigs Hus blev taget i Brug dertil.

Det kan vist siges uden at sætte nogen anden Kirke i Skyggen, at Immanuelskirken er den smukkeste af alle de frie Menigheders Kirker, ja, maaske den smukkeste Kirke, som blev bygget i Danmark i det nitteende Aarhundrede. Og Menigheden har sat en Ære i at omgive Guds-tjenesten med saa skønne og festlige Rammer som muligt.

Men derover er det ikke blevet glemt, at det ogsaa i skønne Rammer dog er Indholdet, det kommer an paa, her altsaa selve Menighedslivet.

Menighedens første Præst, *Frederik Olfert Jungersen*, var født den 2. April 1836 i Harridslev Præstegaard ved Randers som den yngste af fjorten Børn; men i Hjemmet fik han ikke stærke Oplevelser af Kristendommen. Først efter at han havde begyndt at studere til Læge, kom han ind under Søren Kierkegaards stærke Paavirkning og blev grebet af en religiøs Alvor, som fik ham til at skifte Studium saa han i 1861 blev teologisk Kandidat. Men da var han allerede gledet over fra det Kierkegaardske Stade mod det Grundtvigske og desuden stærkt optaget af Rasmus Nielsen, saa at han overfor sine Medstuderende søgte at vise Sammenhængen mellem de tre.

De første Aar efter sin Eksamen tilbragte han som Lærer

Døbefonten og Niels Skovgaards Relief

ved forskellige Skoler, deltog i Kri-
gen 1864 og blev Løjtnant, men i
1877 blev han Sognepræst i Blære-
Ejdrup, hvorfra han kom til Vig-
Asmindrup i 1881. Der havde i hans
Lærertid været et ret frisindet Stem-
pel paa alt, hvad han sagde og skrev,
saa han blev regnet for liberal; men
efter en længere Forhandling med
Vilhelm Birkedal gik han over til
de gammeldags rettroende Grundt-
vigionere og blev endog saa ivrig, at
han senere bekæmpede Otto Møllers
Teologi. Fra de mere polemiske
Skrifter „Hvad er Sandhed“ fra
1885 og „Til Forsvar for Kristen-
troens Sandhed“ førtes hans Forfatterskab efterhaanden mere i den
positivt opbyggende Retning: „Vidnesbyrd fra Immanuelskirken“ 1899
og „Tror du paa Helligaanden“, fra 1904.

Fr. Jungersen.

A. Jerndorff pinx.

Prædikestolen i Immanuelskirken.

I de godt 20 Aar, Jungersen var
Valgmenighedens Præst, udfoldede
han stor Virksomhed indenfor sin
Kreds, men naaede ogsaa udover dens
Grænser. Saaledes tog han virksomt
Del i Oprettelsen af *Kirkeligt Sam-
fund af 1898* og det Arbejde, som der-
med blev begyndt. Men Kræfterne
begyndte snart at svinde, saa han fra
1899 følte det nødvendigt at have
yngre Kræfter til Medhjælp i Gernin-
gen. Adskillige senere kendte Præ-
ster har her haft en god Forskole hos
Jungersen og i Samliv med Valg-
menigheden: 1899—1903 *L. J. Laur-
sen*, senere Valgmenighedspræst i
Vejstrup og Sognepræst i Krstrup.
1903—04 *Chr. Ludwigs*, senere ved

Blaagaardskirken og Vor Frelasers Kirke, hvorefter han blev Biskop i Aalborg. 1904—07 *H. Kring*, senere Aale og Stege. 1907 *Aa. Br. Døcker*, senere Medhjælper ved Markuskirken og ved Vartov, derefter Valgmenighedspræst i Vejstrup og sidst Præst ved Johanneskirken i København. 1908—11 *A. B. Eskesen*, senere i Venge, nu Valgmenighedspræst i Skanderup.

Da Svagheden tog til, søgte Jungersen sin Afsked fra 1. April 1911,

Herdis Clausen.

Johan Clausen.

og den 4. Februar 1912 døde han. Hans Enke, *Regitze Sofie f. Zinn*, overlevede ham i seks Aar.

Den 18. Maj 1911 valgtes til Jungersens Eftermand som Valgmenighedens Præst *Johan Peter William Clausen*, født i København den 10. Marts 1860 og teologisk Kandidat i 1885, derefter i tre Aar Brandts Medhjælper i Vartov, hvorfra han kom til Aalborg som residerende Kapellan ved Budolfi Kirke i Aarene 1889—97. I 11 Aar havde Johan Clausen derefter været Valgmenighedspræst for Sønder-Næraa og Odense, de sidste 3 Aar dog kun i Odense, før han i 1908 blev residerende Kapellan ved Helligaandskirken i København. Han havde altsaa et betydeligt Stykke Arbejde bag sig og havde vundet sig et godt Navn i grundtvigske Kredse, før han blev Valgmenighedens Præst. Men det

blev dog her, hans egentlige Livsgerning faldt. Ogsaa han var Præst ved Immanuelskirken i 20 Aar, før han i Foraaret 1931 tog sin Afsked.

Hans Præstetid i Valgmenigheden kan vel betegnes som en rolig Arbejdstid, hvor der ikke skete større Forandringer i hverken de ydre Rammer eller det indre Liv.

Blandt de Medlemmer af Menigheden, som i nyere Tid har deltaget særlig i Menighedens Arbejde, kan nævnes Skolebestyrer *Hans Gregeresen*, Formand fra 1906 til 1919, og Overlærer *J. Scheller*, Formand derefter til 1936, Kommunalærer *K. A. Halvorsen*, i mange Aar Kasserer, Togfører *H. Petersen*, Assistent *H. Jessen-Hansens*, Malermester *V. Bennike*, Statsgeolog *V. Milthers*, i en Aarrække ogsaa Formand for Højskoleforeningen, og dr. phil. *Marius Kristensen*, Formand fra 1936 til sin Død 1941.

Pastor Johan Clausen og hans Hustru *Herdis Rørdam*, Datter af Biskop Rørdam, lever endnu og tager virksomt Del i Menighedens Liv. Pastor Clausen prædiker endnu jævnlig i sin gamle Kirke, skønt han er fyldt 83 Aar.

Hans Eftermand som Præst for Valgmenigheden blev *Jens Chr. Hejlesen*, født i Rakkeby i Vendsyssel den 1. Januar 1887, i Studietiden tillige Lærer ved Birkerød Kostskole, 1915 Sognepræst i Hvejsel og fra 1921 i Haarlev. Derfra blev han i 1925 hentet af Lemvig Valgmenighed for at være dens Præst i en meget vanskelig Tid efter Udskillelse af Fri-menigheden, og efter seks Aars Tjeneste blev han da kaldet til Københavns Valgmenighed og indsat der af Johan Clausen d. 30. August 1931.

Ved Valgmenighedens 50-Aars-Dag i 1940 blev der udgivet et meget smukt Skrift, redigeret af Dr. Marius Kristensen, hvor udførlig Beretning om Menighedens og Kirkens Tilblivelse kan findes, og hvorfra foranstaaende Billeder fra Kirken er hentet.

I Valgmenighedens rummelige Kirkesal holdes hvert Aar en Række Menighedsmøder, hver Maaned i Vintertiden, hvor dels Menighedens Præst taler og indre Anliggender kan drøftes, dels fremmede Talere fører Ordet om kristelige eller folkelige Emner.

Desuden deltager de københavnske Valgmenigheder i de fælles grundtvigske Menighedsmøder, som i de senere Aar er blevet holdt i Hallen i Grundtvigs Hus under stor Tilslutning.

Mange fra Menigheden deltager ogsaa i det fælles Arbejde med Børnehjemmet „Kana“, hvor de fleste af Bestyrelsesmedlemmerne hører til

Valgmenigheden, og der indsamles betydelige Beløb og ydes god Støtte ved den aarlige Basar til Fordel for Hjemmets Drift.

En Del Gaver og Legater til Fordel for Kirken eller de trængende i Menigheden er i Aarenes Løb indgaaet og forvaltet hver efter sin Bestemmelse; men ved Kirkens 50-Aars-Jubilæum blev der oprettet et

Gertrud Hejlesen.

„Jubilæums- og Mindefond“, der herefter skal samle og bestyre alle saadanne Midler.

Det viser sig, at gamle Medlemmers Taknemlighed mod deres Kirke ofte giver sig Udslag i Gaver, men ogsaa paa anden Maade vises der stor Trofasthed mod Menighed og Kirke. De københavnske Valgmenigheder er i nogen Grad præget af, at der kommer mange tilrejsende fra det øvrige Land og slaar sig ned i Byen paa deres gamle Dage. Mange af dem har før hørt til en fri Menighed ude i Landet, andre har gerne villet, men ikke kunnet være med før, men begge Parter finder nu deres Blivested i Vartov eller Immanuelskirken.

Paa tilsvarende Maade finder en Del studerende og andre unge fra Landet et mere hjemligt Menighedsliv i disse Kirker end i Sognekirkerne.

Men desuden er der ogsaa, som i de landlige Menigheder, en Tradition fra Slægt til Slægt, en fast Stab gennem hele Menighedens Tilværelse, som er af den største Betydning for den trygge Fortsættelse af Arbejdet.

Med den lille landlige Søstermenighed i Jørlunde er der ikke blot Forbindelse gennem Fællesskabet om Præsten, der i Almindelighed prædiker derude hveranden Søndag, men i normale Tider gæster de to Kredse ogsaa hinanden en Gang aarligt.

Hvor megen Forskel der end kan være paa Livet i Storstaden og i den

lille Landsby, ogsaa paa Kirkelivet, saa er dog Evangeliet det samme og det aandelige Behov ligesaa. Derfor har de to Kredse kunnet holde sammen og følges ad gennem de mange Aar.

Om *Jørlundekredsens* særlige Forhistorie kan kort meddeles følgende:

Mens Hostrup var Præst i Hillerød, var der en Del Beboere i Jørlunde og Højbjerg, som var blevet optaget af hans Syn paa Kristenlivet, saa de trods den lange Vej (2 Mil) tog til Hillerød og hørte ham prædike, naar Lejlighed gaves.

Vel nok som en Frugt af Hostrups Forkyndelse blev Højskolen i Frerslev oprettet 1879, — og *Morten Pontoppidan* blev dens Forstander; men allerede 1881 blev den flyttet til Jørlunde, hvor en Kreds af Beboere var bedre indstillet paa den grundtvigske Tanke og Forkyndelse.

Da den afholdte Sognepræst Arboe i Jørlunde døde, blev der en naturlig Anledning for Pontoppidan til at forkynde Ordet for enhver, der havde Lyst og Trang at høre det, ved Søndagsmøderne paa Højskolen. Pontoppidan havde været Præst et Par Aar i Helsingør, inden han begyndte paa Højskolen, og efterhaanden var der blevet en fast Vennekreds, som sluttede op om disse Søndagsmøder, baade fra Omegnen og længere borte fra, fra Højbjerg ved Helsingø havde de næsten 4 Mil.

Saa i 1886 kom der uventet Besøg fra Kerteminde med Opfordring til Pontoppidan om at blive Præst for Valgmenigheden dér efter Niels Lindbergs Død. Pontoppidan udbad sig Betænkningstid. Og saa blev der Røre i Vennekredsen, da den fik at vide, at der kunde være Udsigt til, at den skulde miste Pontoppidan. Møder blev holdt, og Resultatet

J. Chr. Hejlesen.

blev en Opfordring til Pontoppidan om at blive som deres Præst, saa vilde de bygge Kirke og danne Valgmenighed, og saa kunde Pontoppidan fortsætte sin Højskolegerning.

Pontoppidan vaklede ikke saa lidt i sin Beslutning om, hvad han skulde; og da Udvalget fra Kerteminde kom igen, var Jørlundekredsen spændt paa, hvad Udfaldet vilde blive.

Det blev et Nej til Kerteminde og et Ja til Opfordringen om at være Præst for dem i Jørlunde. Saa fik de travlt med at faa rejst en Kirkebygning og samlet Bidrag til dens Opførelse, da den skulde staa færdig uden Gæld af nogen Art. Det lykkedes. Paa en Plads i Nærheden af Højskolen rejstes den efter Tegning af Bygmester Andreas Bentsen, Vallekilde, og blev indviet den 16. Januar 1887 af J. Chr. Hostrup.

I April 1888 blev der paa Pontoppidans Opfordring afholdt Menighedsmøde, hvor han meddelte Kredsen, at hans Syn paa Troesordet var noget forandret i Tiden efter, at han havde begyndt sin Virksomhed i Kredsen. Han ønskede derfor en Udtalelse fra denne, om den vedblivende kunde ønske ham som Præst.

I Protokollen staar der: „Lærer J. Hansen, Ølstykke, udtalte sig imod at have Pontoppidan som Præst efter hans forandrede Standpunkt. Pontoppidan forlangte en Opfordring fra den samlede Kreds for at kunne fortsætte sin Præstevirksomhed, og forlod derfor Skolestuen for at lade Menighedskredsen indbyrdes forhandle Sagen.

Under den paafølgende Forhandling kunde ikke opnaas Enighed, idet et Mindretal bestemt erklærede ikke at kunne have Pontoppidan til Præst efter hans forandrede Stilling til Troesordet. Flertallet ønskede at fortsætte Gudstjenesten med Pontoppidan som Præst.“

Udfaldet af Forhandlingen meddeltes Pontoppidan med tilføjet Opfordring fra Flertallet om at fortsætte som hidtil. Pontoppidan kunde dog ikke modtage denne Opfordring, men nedlagde straks sin Præstegerning for Menighedskredsen.

Saa stod de da uden Præst. Men den Del, som havde fremkaldt Bruddet, vilde ikke give op. I nogle Aar holdtes der en Gudstjeneste nu og da, især ved Frimenighedspræst *Karl Rønne*, indtil de kom i Forbindelse med *Fr. Jungersen*, som da var valgt til Præst for Københavns Valgmenighed af 1890. Jungersen paatog sig at holde Gudstjeneste i Jørlunde en Gang om Maanednen.

Kredsen havde ikke hidtil opnaaet Anerkendelse som Valgmenighed; men den 26. September 1899 blev den anerkendt som Filial af Københavns Valgmenighed med Forpligtelse til at holde Gudstjeneste hver 14. Dag. Da Jungersen ikke var saa stærk, maatte han have Kapellan, mest yngre Medhjælpere, som snart fik Embede andetsteds og afløstes af andre unge. Det mærkedes mest i Jørlundekredsen, som Kapellanen maatte tage sig af.

Jørlunde Valgmenighedskirke.

Og under Jungersens Efterfølger, *Johan Clausen*, der ikke kunde komme mere end en Gang om Maaneden, maatte Kredsen da ogsaa se sig om efter Medhjælpere andetsteds fra. Det blev i nogle Aar den tidligere Valgmenighedspræst paa Bornholm *Marius Jensen*, som paa Grund af svagt Helbred havde opsagt sin Stilling og boede i København. Imidlertid kom der Bud efter ham fra Stevns Frimenighed, som han lovede at flytte ned til og betjene indtil videre. En Tid blev det da *Holger Begtrup*, som i Forvejen var Stedfortræder for Niels Dael, naar han ikke kunde komme til Frederiksborg og prædike i Frimenighedskirken dér. Nu cyklede Begtrup villigt de to Mil til Jørlunde i al Slags Vejr for at prædike for Kredsen dér.

En Tid var det vistnok Tanken at søge Frederiksborg og Jørlunde slaaet sammen, da Niels Dael flere Gange havde nævnt, at han ikke

kunde overkomme at tage til Frederiksborg saa tit; men Kredsen vilde dog ikke give Slip paa ham.

Paa Frederiksborg Højskole var *Helge Hostrup* paa den Tid Lærer, og paa Begtrupps Opfordring prædikede han ved Lejlighed baade i Frimenighedskirken og i Jørlunde, og efterhaanden overtog han Begtrupps Stilling her som Hjælpepræst, efter at han var blevet præsteviet af Niels Dael i Frederiksborg Frimenighed. Selv efter at Hostrup var blevet Præst i Rørvig, blev han ved at rejse den 100 km lange Vej i Bil for at prædike i Jørlunde.

Det kan ogsaa bemærkes, at da Morten Pontoppidan havde taget sin Afsked som Sognepræst og bosat sig i Ganløse, kom han flere Gange paa Opfordring fra Menigheden til Jørlunde og holdt Gudstjeneste, saa det gode Forhold mellem ham og Kredsen blev genoprettet.

Da Johan Clausen i 1931 tog sin Afsked, og Menigheden i København valgte *J. Chr. Hejlesen* til sin Præst, kunde de to Kredse dog gaa ind i fuldt Samarbejde igen, da Pastor Hejlesen gerne vilde komme de to Gange om Maaneden, som Kredsen havde Behov.

Blandt den lille Flok, som i Aarenes Løb trofast har samlet sig om deres hyggelige Kirke, skal her især nævnes *Jens Svendsen* i Sundbylille, som var en af de mest ivrige i Arbejdet for at faa oprettet Menigheden, og blev dens Formand fra Begyndelsen og til han døde i 1918. I Taknemlighed for hans mangeaarige Varetagelse af Kredsens Anliggender og hans støtte Ledelse, satte Kredsen ham en stor og smuk Mindesten paa Pladsen foran Kirken. Under Billedet paa Stenen staar: „Den som tror, haster ikke.“

Til Minde om sin Mand, skænkede hans Enke, *Guria Svendsen*, Kirken en meget smuk Altertavle, „Julenat“, malet af Niels Skovgaard og indfattet i en prægtig Ramme.

Kirkens første Klokke blev skænket af Ryslinge Valgmenighed, den de havde brugt ved deres Gudstjenester i Boltinggaards Lade. Nu ligger den, pudset og blank, under Alterbordet som et Minde fra Valgmenighedens Begyndelse.

UBBERUP OG GØRLEV

I hele Vestsjælland havde den gudelige Vækkelse i Begyndelsen af forrige Aarhundrede en ret stor Udbredelse. Der var adskillige Lægfolk, som tog Del i det vækkende og opbyggende Arbejde, men ogsaa nogle af Egnens Præster forkyndte Evangeliet helt anderledes end Rationalisterne, ja, kaldte til Omvendelse og barnlig Kristentro. En af de mest særprægede var den unge Pastor *Østrup* i Gørlev-Bakkendrup, som i de tre Aar, han fik Lov at leve efter sin Ansættelse her, vakte et betydeligt Røre og aandeligt Liv, der stadigt mærkes, ikke blot i Sognets Indre-Missions Kreds, men ogsaa i Valgmenighedskredsen. I Kirkehelsinge virkede i mange Aar Pastor *Heiberg*, der ogsaa førte en levende Tale og var venligt indstillet overfor Valgmenigheden.

Længere nordpaa blev det især Vallekilde Højskole og den folkelige Vækkelse, der banede Vejen for Valgmenighedoprettelse. Men denne gik paa den skønneste Maade Haand i Haand med den pietistiske Vækkelse, som især skyldtes selve Missionens Høvding, *Vilhelm Beck*, der fra 1857 var Kapellan hos sin gamle Far i Ubby. Om hans Prædikestol samlede Folk fra de omliggende Sogne i store Skarer. Og da *Ernst Trier* i 1865 begyndte sin Højskole i Vallekilde, blev der i en Aarrække et godt Samarbejde mellem Beck og ham samt med en tredje Mand, der kom til at betyde meget for Livet i Nordvestsjælland og langt derudover, Kapellanen i Vallekilde-Hørve, *V. J. Hoff*.

Især mellem Beck og Hoff udviklede der sig et varmt Venskab og et virksomt Samarbejde gennem adskillige Aar, idet de rejste rundt paa Egnen og holdt Møder, hvor Folk strømmede sammen for at høre den levende Tale, der stod i en mærkelig Modsætning til, hvad man ellers hørte i Kirkerne.

Et af de Steder, hvor Beck og Hoff fik Lov at holde Møder, var paa

Ubberupgaard hos den ejendommelige Proprietær *William Holm*, en velstaaende Københavner, der uden synderligt Kendskab til Landbrug havde slaaet sig ned herude og kom til at betyde meget for Egnen, ikke i Kraft af et førende Landbrug, men ved sin muntre og hjærtelige Færd blandt Folk, ved sine Lejlighedssange og Taler, men mest maaske ved at drage andre Talere til og holde aabent Hus for Egnens aandeligt interesserede og lade sin store Husstand nyde godt deraf. Mellem Holm

William Holm.

A. Burchardi.

og mange af Egnens Mænd var der igen nært Venskab og livlig Forbindelse, saaledes med Mejeriforpagter *Adolf Burchardi* paa Birkendegaard og de første Friskolelærere paa Egnen, *Niels Thomsen* i Ubberup og *Søren Rasmussen* paa Refsnæs.

Friskolerne kom til at betyde meget for Egnens aandelige Liv og især for Valgmenighedens Oprettelse. Det var vistnok en Gaardmand, *Peder Jørgensen* fra Ubberup, der første Gang udtalte Tanken om at faa en Valgmenighed oprettet der paa Egnen; men han sendte straks Bud efter Lærer Thomsen for at drøfte Sagen med ham, og de var snart enige om, at det vilde være en Lykke, om man kunde faa Pastor Hoff fra Vallekilde til at komme herud som Valgmenighedspræst. Da Nabosognet Rørby kort forinden havde været ledigt, fik man Hoff til at søge det; men der blev ikke taget Hensyn til Befolkningens Ønsker, og en anden fik Embedet. Rundt om sad der stive Sognepræster; saaledes havde

Præsten i Tømmerup sagt til Peder Jørgensen, at han ikke kunde konfirmere hans Søn, naar han ikke kunde Lærebogen. Og i Friskolen var man naturligvis gaaet bort fra Terperiet og over til en levende Fortælling af det bibelske og kristelige Budskab. Og da de to spurgte en tredje til Raads, Træskomand *P. Pedersen* i Ubberup, svarede denne: „Ja, jeg vil gerne være med. Jeg har saa tit tænkt paa, at vi mærker saa lidt til

Niels Thomsen.

Marie Thomsen.

de helliges Samfund; maaske vi i saadan en Valgmenighed kunde føle det stærkere“.

Flere talte nu om Sagen, og selve Beslutningen blev taget den 2. Juni 1872. I Menighedens Kirkesynsprotokol har Pastor Hoff senere indført en Beretning ogsaa om denne Del af Menighedens Historie, og heri hedder det: „2. Pinsedag — 20. Maj — 1872 samledes en Del kristne Mænd og Kvinder fra Tømmerup Sogn og den omliggende Egn i Lærer N. Thomsens Friskole i Ubberup for at forhandle med hverandre om at slutte sig sammen til en Valgmenighed, saaledes som det ifølge Lov af 15. Maj 1868 kan ske hertillands. Efter en alvorsfuld og indtrængende Forhandling, hvor især Følelsen af Ansvaret overfor Sandheds-Aanden gjorde sig stærkt gældende, vedtoges det at afholde sammesteds et nyt Møde om denne Sag paa første Søndag efter Trinitatis den 2. Juni. Ved

dette Møde vedtoges Sagen, og 20 Familiefædre eller Personer med egen Husstand tegnede deres Navne som Stiftere af Valgmenigheden. Det var med en dyb og inderlig Bevægelse, at Beslutningen toges om at gøre dette Skridt, men uden at tvivle og med Klarhed over dets Betydning og med Tak til Gud for alle Deltagerne. Denne Dag sendte de mig Opfordring til at være Valgmenighedens Præst, og jeg kunde kun med et bevæget Hjærte svare: „Ja, i Guds Navn, inderligt gerne!“.

Gaardejer V. Holm paa Ubberupgaard tilbød en Td. Land af sin Jord til derpaa at bygge en Kirke og endnu samme Dag blev Byggepladsen udset paa et ophøjet Sted i hans Hvedemark med en skøn og vid Udsigt over Land og Fjord.

Den 18. Marts 1873 undertegnedes den kongelige Aerkendelse og samme Dag min Udnævnelse, og Palmesøndag — 6. April — s. A. blev *Betlehemskirken* højtideligt indviet og jeg indsat af Hr. Provst Jensen, Ubby.

Saaledes var da Gerningen begyndt, forunderligt baaret af Guds Naade og Menneskers Kærlighed fra første Færd af. Det var vort fælles Ønske og Bøn, at den maatte blive en stille, men *sand* Gerning i Troskab for Guds Ansigt, Ham til Ære, os til Sjælegavn, — og det give han, den trofaste, kærlige Gud og Fader i Jesu Navn!

Dette skulde være ligesom — aandeligt talt — Overskriften over vort Kirkehus og Menighedssamling der: *Om vi end have syndet, ere vi dog dine, og vi kende din Kraft; men vi ville ikke synde, efterdi vi vide, at vi ere regnede for at være dine. Visd. 15,1.* V. I. Hoff.“

En Tid saa det ud, som om man vanskeligt kunde opnaa de tyve Underskrifter fra bosiddende Mænd indenfor en Mils Afstand fra Kirken, som efter Loven udkrævedes. Nogle Mænd talte da med Vilh. Birkedal om Sagen og spurgte, hvad de skulde gøre. Han skal have svaret: „Rejs I blot hjem og tag fat! Vor Herre vil nok være den tyvende.“ Og da de saa kom hjem, havde der meldt sig flere nye Deltagere.

Opførelse af Kirke og Præstegaard stod for de gamle som en eventyrlig og rig Oplevelse. Først var det en Oplevelse, at der helt ad Fri-villighedens Vej kunde skaffes over 6000 Rigsdaler kontant af de 12,000, der skulde bruges, og sikkert Tilsagn om adskilligt mere; men især var det en Oplevelse, at næsten alle kom med i Arbejdet. Gaardmændene kørte Sten og Tømmer, og hvad mere der skulde til, Husmænd gjorde Hjælpearbejde ved Bygningen, Kvinder broderede Altertæppe o. s. v.

Og Arbejdet gik rask fra Haanden, gik som en Leg. Midt i Juli Maa-
 ned lagdes Grundstenen, saa den meste Kørsel skulde foregaa i Høst-
 tiden. Alligevel blev de, der kørte til Kirken, før færdige med deres
 Høst end de andre, og Høsten var særdeles rigelig, saa Burchardi bemær-
 kede, at det aabenbart ogsaa økonomisk kunde betale sig at bygge Kirker.
 Og fra mange Sider kom der Gaver til Kirkens Udsmykning og til det

V. I. Hoff.

Betty Hoff.

fornødne Inventar. Det blev en stor og rummelig og køn, om end paa
 visse Maader tarvelig Kirke, der efter Bygmester *A. Bentsens* Tegning
 og Anvisning blev rejst ved Bøgebjærg paa Ubberup Mark. Kransen
 blev hejst den 14. Oktober og et halvt Aar senere var Arbejdet tilende-
 bragt. Den 31. Marts skriver Burchardi til Lærer Thomsen: „Kære
 Thomsen! Saa med Guds Hjælp faar vi Kirken indviet nu Palmesøndag.
 Alt er ordnet — du skriver nu vel en Mængde Indbydelse — jeg skriver
 til Birkedal, Helweg, Samsøe, Hendriksen, Hagen og Præster i Omegnen.
 Hoff mente, vi skulde løse Sognebaand i denne Uge —“. Man faar
 næsten Indtryk af, at selve Sognebaandets Løsning for disse Mennesker
 har været en Begivenhed omtrent paa Linje med Stavnsbaandets Løs-
 ning. Og Brevet slutter med nogle Ord om Festen, der skulde følge efter

selve Indvielsen: „Morgen Aften skulde vi gerne samles hos Holm med Hoff, ikke noget Møde, men aftale, hvordan det hele skal være; jeg har, tror jeg, faaet de fleste stemt for, at vi alle sammen bringer Mad med og ingen Beværtning“.

Slet saa tørt er det dog næppe blevet. I Regnskaberne findes der en Regning af 5. April 1872 fra O. M. Thrane paa 80 Bouteljer Bordvin, 30 gl. Vin, 40 Potter Brændevin og 2 Pund Bordsalt! Der er dog senere tilbageleveret 17 Potter Brændevin og 19 Flasker Rødvín, saa det er gaaet pænt til ved Festen. Mere mærkelig forekommer en Udgiftspost ved samme Lejlighed: Betalt Værtshusholder O. Kristensen for utidigt Vrøvl 5 Rbdl.

Johan William Hoff, eller som han gerne selv skrev sig, V. I. Hoff, var født i Rendsborg den 11. Oktober 1832, Søn af Bataillonskirurg, senere Distriktslæge i Viborg, Johan Anton Hoff og Hustru Hannibaline Catrine Stockfleth.

Efter sin Embedseksamen kom Hoff en Tid som Huslærer til Gammel Køgegaard hos Grundtvigs Svoger, Hofjægermester Carlsen, og derfra i 1860 til Vallekilde for at være personel Kapellan hos sin Svigerfar, Pastor Bonnevie.

I 1864 blev han og Trier, „Feltdegnen“, gode Venner, og det førte til, at Trier ved et Møde i Vallekilde Præstegaard besluttede at bygge sin Højskole der. Vilhelm Beck var ogsaa med til dette Møde, og han anbefalede derefter de unge, han traf paa, at tage til Vallekilde paa Højskole. Som Udtryk for den hjertelige og frie Tone mellem Hoff og Beck kan anføres et Brev fra sidstnævnte til Hoff 28. December 1864:

Kære Hoff!

Du vil vel knap tro det, naar jeg siger, at dette er *snarest muligt*, og endda har jeg lagt af at gaa i Seng! det er nok rigtig grundtvigiansk, og i det Stykke er jeg da en bedre Grundtvigianer end du.

Forresten hjertelig Tak for Brev, Indbydelse, Feltdegn o. s. v. Det lader til at være en ganske ordentlig Degn; mon han ikke kunde have Lyst til at søge det ledige Degnekald i Uby? saa kunde han blive Feltdegn igen, thi her ligger vi altid paa Feltfod med Tyskeriet og alt andet Djævelskab; og saa kunde han jo gøre Uby Skole til en Højskole; den kunde nok trænge til at højnes lidt. — Dog, Vrøvl har vi nok af, siger du vel; og det var jo et Svar, du vilde have, om jeg kommer til Degnemøde i

Vallekilde den 3. Januar? — Ja, vel, dersom der intet kommer i Vejen; en Pølse i Slagtetiden, eller en Vallekildetur, vilde jeg sige, i Juletiden er jo intet at regne for. Kommer jeg ikke, saa — ja, saa ved jeg ikke, hvad det var, jeg vilde sagt; men saa kommer du vel den 4de, og saa kan du tage Degnen med. Men nu vil jeg ikke skrive mere, for det bliver dog ikke andet end Vrøvl alligevel. Men Sandhed er det ligegodt, at du og din kære Hustru er to rare Fyre, og at I skal have inderlig Tak for sidst, og i Dag en rigtig kærlig Hilsen fra min Hustru og mig

din gode Ven

Vilh. Beck.

Jeg vil forresten sige dig forud, at ganske alene kommer jeg vist ikke; jeg gider ikke køre 3 Mil frem og tilbage uden at have et Menneske med; for saa bliver jeg dum; og saa kan det jo ikke nytte, jeg kommer.

Venskabet med Vilh. Beck varede i nogle Aar efter, at Hoff var kommet til Ubberup, men efterhaanden delte Vandene sig, Forskellene mellem det pietistiske Syn og det grundtvigske blev mere aabenbare, eftersom de kom til at staa i forreste Række, og Rationalismen blev trængt tilbage. Man var ikke mere optaget af at bekæmpe den fælles Fjende, og saa begyndte man at bekæmpe hinanden. Skønt Hoff var en meget mild og fredelskende Natur, skrev han dog nogle Smaaskrifter med kristelig Oplysning, som maatte føles som Angreb paa den missionske Retning, saaledes „Sendebrev til kristne Venner angaaende den hellige Skrift“ og „Tør du bede for de døde?“.

Ogsaa i den kirkepolitiske Kamp tog Pastor Hoff kraftigt Del. Saaledes var han med til Askovmødet i August 1881 og Medunderskriver af den Adresse, som dér blev vedtaget, med Krav til Regeringen om større Frihed i kirkelige Anliggender; ligeledes var Hoff med til Mødet i København i Februar 1883, efter at Valgmenighedspræst R. Lund paa Mors havde mistet sin Anerkendelse. Ved denne Lejlighed prøvede Hoff at faa en lempelig Løsning paa Spørgsmaalene ved sammen med Birkedal og Termansen at gaa op til Biskop Martensen og tale personligt med ham. De fik en lang og venlig Samtale, men ingen Indrømmelse af nogen Art.

I Ubberup gik Arbejdet sin jævne Gang med stigende Tilslutning fra mange Sogne. Forrest gik Tømmerup Sogn, hvori Kirken ligger, og hvor Niels Thomsen og hans Hustru Marie havde deres voksende Skolearbejde. Thomsen var Kirkesanger i en Menneskealder og døde i 1909.

Menigheden opsatte en Mindeplade med hans Navn i Kirken. En Tid var der Sognebaandsløserne fra 42 Sogne, hvoraf mange jo havde lang Vej til Ubberup. Men der var forholdsvist mange unge blandt Medlemmerne, det ses blandt andet af det store Antal Børn, der blev døbt allerede i Aarene straks efter Menighedens Oprettelse. Og man kunde ikke blot køre i stive Vogne 3—4 Mil frem og tilbage, men en Del Mennesker gik ogsaa en saadan Vej til Kirke.

Sofie og Søren Rasmussen.

Ude paa Halvøen Refsnæs, eller som den nu igen benævnes, Røsnæs, var der en hel Kreds samlet om Friskolen med dens stoute Lærerpar, *Sofie og Søren Rasmussen*, og herfra kørte Søndag efter Søndag en Række Vogne til Ubberup; ligesaa fra Vallekilde, hvor Højskolen jo blev Midtpunkt i den grundtvigske Kreds; men ogsaa sydfra, fra Gørlev og Vindehelsinge, kom der mange.

Det var især Gaardejer *Esben Poulsen* i Vindehelsinge, som sørgede for, at ogsaa Pastor Hoff kom til Eggen der og talte, og især efter at *Theodora og Niels Andersen* var kommet til Vindehelsinge Friskole, blev der en varig og stærk Forbindelse derfra til Valgmenigheden.

Men det blev efterhaanden et meget stort Arbejde for Hoff at komme rundt i Menigheden, især efter at Kredsen i Vallekilde havde bygget sin egen Kirke i 1882 og gerne vilde have Hoff til at prædike der ogsaa. Derfor besluttede Præst og Menighed i Fællesskab at antage en Med-

hjælper. Fra flere forskellige Sider blev Opmærksomheden henledt paa cand. teol. *Carl Koch*, som da var Lærer ved Mantzius' Kostskole i Birkerød. Man enedes med ham derom og fik under 19. April 1888 Kongens Anerkendelse og Tilladelse dertil.

Pastor Koch flyttede efter en Sommers Ophold i Vallekilde ind i et lille Hus i Kærby, hvor han og hans Hustru, *Elisabeth Kristine, født Knauer*, boede under meget beskedne Forhold i fem Aar. Saa byggede Menigheden en god Kapellanbolig til dem ved Siden af Uhberup Kirke.

Men det blev kun et enkelt Aar, de boede der; da Hoff i 1894 paany blev opfordret til at blive Præst i Vartov og denne Gang modtog Opfordringen, blev Koch hans selvskrevne Efterfølger og flyttede ind i Præstegaarden. Denne var bygget paa Sydkraaningen af „Bøgebjærg“, og Haven anlagt mellem den og Kirken, saa der var gode Betingelser for at faa en smuk Have, hvilket Pastor Koch og især Fru Koch udnyttede saadan, at Haven blev en Seværdighed. Koch sagde undertiden med et lunt Smil, at hans Kone var „havesyg“. Men der var ellers Arbejde nok at tage fat paa i Menigheden. Og Koch havde de bedste Evner og Betingelser for at gøre det godt.

Carl Frederik Koch var født den 17. September 1860 i Ribe, hvor hans Far dengang var Adjunkt ved Latinskolen *Christian Frederik Koch*, og hans Mor var Anna Balslev, Datter af Biskop C. F. Balslev i Ribe.

Sin Barndom henlevede Koch i Vildbjærg og Vejrum Præstegaarde i Vestjylland og blev Student fra Viborg omtrent samtidigt med, at hans Far blev Stifstprovst i Ribe. I Studietiden blev han meget optaget af Søren Kierkegaards Skrifter og fik et betydeligt Kendskab dertil; men snart mødte han ogsaa den grundtvigske Bevægelse og fik igennem Grundtvigs Skrifter en anden Side af Kristendommen belyst. I 1884 blev Koch teologisk Kandidat og var i fire Aar Lærer for de vordende Studenter ved Mantzius' Skole i Birkerød.

Da han kom til Uhberup som Kapellan, vandt han snart de unges Hjerter, mens de ældre indtil videre regnede Hoff for

Elisabeth Koch.

deres egentlige Præst. Men i Løbet af de seks Aar indtil Hoff rejste til Vartov, fik Menigheden Lejlighed til at opdage, at Koch bag sin stilfærdige og beskedne Fremtræden dog havde en klar Indsigt i det, som er mere værd end det røde Guld: det er sin Gud og sig selv at kende. Koch havde en fin psykologisk Sans og var dybt fortrolig med Naturens Liv, hvorfra han ofte hentede smaa fine Træk til Belysning af det Emne, han fremførte. Især var han en stor Fuglekender, der af Sangen kunde bestemme enhver Sangfugl og kendte deres Vaner.

Pastor Koch var af Natur et Studerekammermenneske, og gennem hans omfattende Forfatterskab kan vi lære ham temmelig godt at kende; men i Omgang med Mennesker i Sorg og Glæde kunde han dog ogsaa altid bringe et godt Ord til dem, der havde det behov. Derfor blev Koch ikke blot agtet og æret ud over Landet paa tværs af alle Partigrænser, men han blev ogsaa elsket i sin Menighed.

Kort efter at Pastor Hoff havde forladt Ubberup, besluttede Vallekilde-Kredsen at udskille sig som selvstændig Menighed med Pastor Helveg som Præst, hvilket fik kongelig Stadfæstelse den 17. September 1895. Derved formindskedes Menighedens Omraade jo noget; men da man fejrede 25-Aarsdagen for Kirkens Indvielse, altsaa Palmesøndag 1898, meddelte Gaardejer *Hasle* i sin Tale, at Menighedens Medlemmer i Helsing og Gørlev havde besluttet at bygge en Kirke i Gørlev og bede Pastor Koch holde Gudstjenester der; saa blev Arbejdsomraadet igen udvidet.

Efter Tegning af Arkitekt *Mørck* opførtes i Sommeren 1898 den lille Betaniakirke tæt ved Stationen i Gørlev, hvor den snart efter fik den store Sukkerfabrik til nærmeste Nabo. Men i 1898 var der endnu ret landligt paa det Sted. Kirken blev færdig saa betids, at den kunde indvies Søndag før Jul, og i de følgende Aar samledes der ogsaa flere fra disse Egne om Kirken.

Fra Høng Højskole og Kredsen derom havde *Anders Jørgensen* og *Jens Peter Jensen*, *L. P. Larsen* og enkelte andre allerede i Forvejen fundet Vej til Ubberup, men Vejen var lang, nu sluttede de sig til Gørlev og Forbindelsen mellem Højskolen og Menigheden blev styrket i Aarene derefter.

Ellers var det mest fra Kirkehelsing og Vindehelsing og fra den hurtigt voksende By Gørlev, der blev Tilslutning. Kirken fik skænket

et smukt Alterbillede, Joakim Skovgaards: Hyrden finder Lammet, og der kom et godt Orgel.

I Gørlev mærkedes endnu længe den første Generations Betydning, idet mange af dem blev meget gamle og dog kunde blive ved at tage virksomt Del i Menighedens Liv, tage Ordet ved Menighedsmøderne og aflægge et kristeligt Vidnesbyrd eller fortælle noget om den første Tid i Valgmenighedens Historie, da de tog den lange Vej til Ubberup, eller endnu før, da de tog til Ubby og hørte den unge Kapellan Villh. Beck.

Bethlehemskirken i Ubberup.

Dette gælder saaledes den før nævnte Friskolelærer *Niels Andersen*, som i mange Aar var Degn for Menigheden, til han døde 84 Aar gl. i 1929, og hans højt begavede Hustru, *Theodora Dybdahl*, som var død et Par Aar før. Samme Aar døde ogsaa *Niels Jensen*, Gørlev, 93 Aar

gammel, men saa frisk og levende til det sidste, at han kunde være med i alt og give et Ord med ved Møderne. Og Smeden i Dalby, *Rasmus Madssen*, eller Gaardejer *Lars Jensen* i Vindehelsinge, som først døde den Dag, da hans Søn trak sig tilbage og overlod Gaarden til Sønnesønnen. Og der kunde nævnes mange flere, Tækkemanden i Kirkehelsing, *Niels Peder Jensen*, hvis Hustru, *Lovise*, er den blandt de nulevende, som bedst kan fortælle om de gamle Dage, naar undtages Egnens Historieskriver, Højskolelærer *J.P. Jensen*, Høng.

Ubberup Præstegaard.

Snart efter at Betaniakirken var bygget, fik Koch et nyt Virkefelt i sit nærmeste Nabolag, idet *Jannik Lindbæk* og hans Hustru, *Charlotte Ingerslev*, begyndte en Højskole i Ubberup, indrettet paa Asminderup gl. Fattiggaard, der laa som Nabo til Præstegaarden, blot paa den anden Side af Bøgehjærg og Sogneskellet, der her ogsaa er Herredsskel, men ikke kunde skille det, som handtes sammen med aandelige Baand. Koch og Lindbæk var Studenterkammerater og havde uddybet Bekendtskabet i de Aar, Koch var Lærer i Birkerød. Nu fik de et godt og frugtbart Samarbejde her i de

Betaniakirken i Gørlev.

10 Aar, Lindbæk levede, og derefter fortsattes Samarbejdet med *Harald Balslev*, Lindbæks Eftermand og allerede i 1900 fast Medarbejder ved Skolen.

Det betød meget for Koch og for hele Menigheden at have en god Højskole paa saa nært Hold. Koch deltog i Undervisningen paa Skolen og førtes derved ind paa Emner, som han gerne og dygtigt kunde behandle, men ikke havde Lejlighed til at føre frem i Menighedsarbejde. Det førte igen med sig, at der kom Bud fra Askov Højskole, hvor Koch gennem mange Aar holdt en Række Foredrag for hvert Elevhold, og det førte ogsaa til vidtstrakt Foredragsvirksomhed over hele Landet.

Men lige saa meget betød det gode Naboskab, der gav Lejlighed til at tale med andre om Tidens Emner. Baade Lindbæk og Balslev var teologiske Kandidater, og om folkelige Emner kunde de ogsaa dele Tanker. Saaledes blev saa forskellige Emner som Georgeisme og Fredssag og Laubs Melodier frugtbart Stof til Arbejde ogsaa for Menighedskredsen.

Det var efter Tilskyndelse fra Balslev, at Menigheden i 1906 foretog en stor Pengeindsamling og bekostede en omfattende Istandsættelse af Kirken, der blev forsynet med et Klokketaarn i Stedet for det lille Spir, der først havde været der, og i Forbindelse med Taarnet et Vaabenhus,

paa hvis Pulpitur et smukt og godt Orgel fik Plads til Afløsning af et ældre Harmonium. Og Balslev overtog Organisthvervet til stor Hjælp for Menighedssangen, saa der nu blev Mulighed for en glædelig Fornyelse paa dette Omraade. Uhherup var sikkert et af de Steder paa Landet, hvor den laubske Kirkemusik først vandt Indpas; og det var en god Støtte, at en anseelig Elevflok fra Højskolen gerne havde lært de nye Melodier i Forvejen og hjalp Menigheden med at faa dem indsunget.

Jannik Lindbæk.

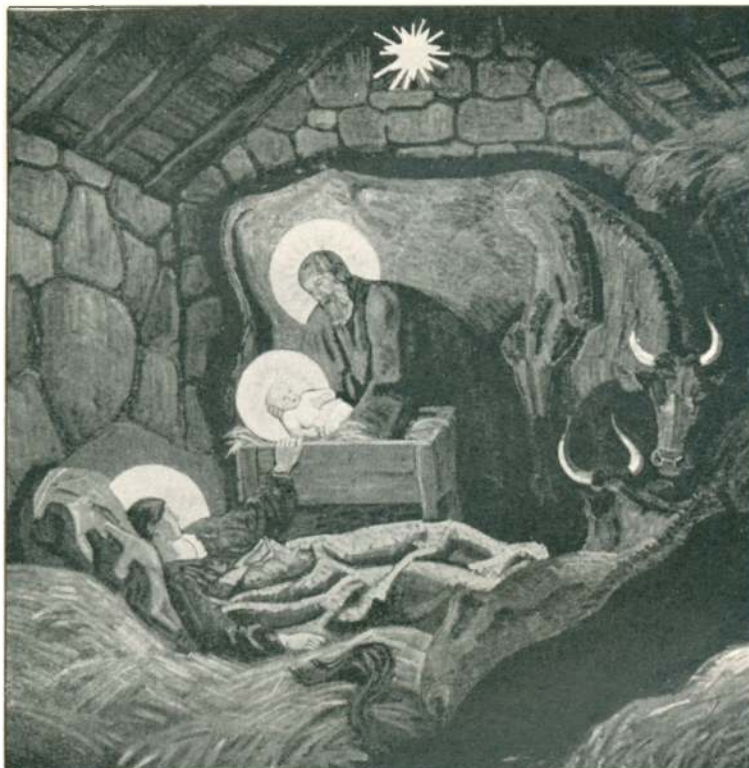

Harald Balslev.

Kirkens Udsmykning med Friser og Ornamenten blev foretaget af Konservator *Termansen*, som i mange Aar var Medlem af Menigheden. Samtidigt med Kirkens Forbedring og Udvidelse blev der købt Jord og anlagt en smuk Kirkegaard, hvor mærkeligt nok Pastor Hoff blev den første, der stedtes til Hvile, i Januar 1907. Den store Menneskeskare, som ved den Lejlighed samledes, vidnede om, at Hoff's Livsgerning paa ingen Maade var glemt, men stadig bandt Menigheden til hans Minde. Et Par Aar efter, i Maj 1909, døde Jannik Lindbæk, kun 47 Aar gammel; men i Betragtning af, at han fra Ungdommen af havde været mærket af Sygdom, var det en betydelig Livsgerning, han havde faaet udført. Ved Kirkens 40 Aars Jubilæum fik den som Gave fra Sofie og Jens

Jensen sin smukke Altertavle med Joakim Skovgaards Maleri: Julenat, i udskaaret Ramme af Th. Bindeshøll.

Blandt de gamle fra Hoff's Tid, som ogsaa fik Betydning gennem de følgende Aar, maa i første Række nævnes *Holm* paa Ubberupgaarden. Hos ham gik Præstefolkene ud og ind som i deres andet Hjem i næsten et halvt Aarhundrede til Holms Død 13. Januar 1922, og ikke mindst i

Joakim Skovgaard: Julenat.

de mange Aar, hvor *Rigmor Svauenskjold* var baade Husmor og som en kærlig Datter for den gamle Holm. Han blev næsten 85 Aar gammel og havde hele sit Liv tænkt mere paa at gøre godt med sine Midler end paa at forøge dem, saa svandt det i Pengene, har han sikkert vundet sig ikke blot rige Minder, men mange Venner, der kunde modtage ham i de evige Boliger.

Den sidste af Menighedens Stiftere var Gaardmand *Ole Rasmussen*, Andaks, der døde i December 1929 i en Alder af 93 Aar, men til det

sidste kunde fortælle om den rige Tid, da de begyndte. Nu 70 Aar efter Kirkens Tilblivelse, er det kun faa, der kan huske Begyndelsen som et Ungdoms- eller Barndomsminde. Nylig døde den gamle Ringer og Staldmester *Kristen Jørgensen*, som boede mellem Kirken og Præstegaarden. Han blev 91 Aar, men kunde endnu med bevæget Stemme fortælle om, hvordan han havde hørt Kirkeklokken ringe sammen til den første Guds-

Bertel Thomsen.

tjeneste, og hvordan siden Bodil Marie og han havde taget sig af de mange Kirkefolk langvejs fra, der trængte til en Kop Kaffe efter Køreturen.

Ellers har det jo været andet Slægtled, der har ført Arven videre for nu i de senere Aar at lade tredje Slægtled tage Stilling til, om de vil fortsætte ad de samme Baner eller søge nye Veje.

Blandt Pionererne er der endnu Grund til at nævne Friskolelærerne *Hans Rasmussen* i Ellede, *Rasmus Lind* i Jerslev og *Mariane og Jens Nylev* i Ubby. Og blandt de vigtigste Fortsættelser *Anna og Hans Rasmussen* i Ulstrup og *Katrine og Bertel Thomsen* i Ubberup Friskole.

Bertel Thomsen var Friskolelærer i Gislev, da hans Far, Niels Thomsen i Ubberup, døde i 1909, og Skolekredsen bad ham komme hjem og fortsætte hans Gerning. Der var paa det Tidspunkt i Tømmerup Sogn tre Friskoler, som nu blev samlet til een og fik tidssvarende, nye Bygninger og en Tid over 100 Elever. Bertel Thomsen var en meget dygtig Lærer, og han blev tillige gennem en lang Aarrække Formand for Valgmenigheden og tog sig med Iver og Forstaaelse af dens forskellige Op-gaver.

Men den 12. Februar 1934 døde Bertel Thomsen, kun 56 Aar gammel.

Der er ogsaa flere Skoler i Tilknytning til Menigheden, i Aarby og Vørslev og tidligere i Kærby, hvor Lærer *Rosenkrands* virkede, tillige

Kirkesanger i en Menneskealder, og nu sidst „Lærerinderne“ *Dorthea Jørgensen og Karoline Ulrichsen.*

De blotte Navne fortæller jo ikke meget til fremmede; men for alle de mange, som gennem kortere eller længere Tid har været Elever i disse Skoler og modtaget en væsentlig Paavirkning fra disse Mennesker, hos dem vækker Navnene en Række gode og lyse Minder, bærer ogsaa Vidne om, at der har været et værdifuldt Fællesskab mellem Skolerne og Menigheden.

Fra Gørlevkredsen er der endnu Grund til at nævne Mejeribestyrer *Karl Frederiksen*, som i mange Aar var Kredsens Formand, og Gaardejer *Jens Nielsen*, Vindehelsinge, der var Formand for Friskolekredsen og endnu tager levende Del i Skolens og Kirkens Virksomhed. Niels Andersens Eftermand blev Lærer *Rasmussen*, som ledede Fri- og Efter-

3. Generation, Konfirmanderne 1929

skolen med stor Dygtighed til sin Død 8. November 1936, kun 56 Aar gammel. Alt for tidligt mistede vi ogsaa en god Organist og et meget interesseret Medlem i Urmager *R. L. Emborg*, død 14. Marts 1932 i en Alder af 52 Aar.

Det smerteligste Tab ramte dog Menigheden ved Pastor Kochs bratte Død 11. Januar 1925. I Foraaret 1924 havde Koch haft et længere Sygeleje med Hospitalsophold; men til Menighedens store Glæde vendte han saa rask hjem, at han kunde fortsætte sit Arbejde. Ogsaa Dødsdagen, der var en Søndag, havde Koch prædikeret i Ubberup, og Gudstjenesten sluttede med Salmen „Det er saa yndigt at følges ad“, som man nylig havde lært paa Laubs Melodi. Noget senere var Koch med en Mand paa Kirkegaarden for at tale om Gravsted til en nylig død ung Pige, og faa Minutter efter, at de to Mænd havde sagt Farvel til hinanden, blev Koch fundet død paa en Sti, der gik langs Kirkegaardshegnet.

Det gjorde et meget dybt Indtryk, ikke blot paa Kochs nærmeste og

hans Menighed, men ud over Landet paa den store Mængde Mennesker, der stod i Gæld til Koch for hans Tale og Skrift. Jordefærden, som maatte vente til den 27. Januar, for at Sønnen, *Lauge Koch*, kunde naa hjem fra Udlandet, formede sig som en storstilet og smuk Mindefest. De fleste Kirkestole var taget bort, saa der var Staaplads til des flere, ialt var der 1100, som vilde vise deres Præst og Ven den sidste Ære.

Blandt de mange Talere gjorde det især Indtryk at høre Indre Missions betydeligste Præst paa Egnen, *Julius Ifversen* i Bregninge, i en hjærtelig Tale vedkende sig sin Taknemlighed for Kochs klare og fine Indlæg i Præsternes Drøftelser ved Konventerne. Broderen, dr. teol. *Laurits Koch* ved Diakonissestiftelsen, forrettede Jordpaakastelsen. De var tre Præstebrødre, der kirkeligt stod ret forskelligt, men dog som Regel hvert Aar mødtes til en Gudstjeneste eller et Møde i Uhberup, hvor de alle tre havde Ordet.

Aaret efter satte Menigheden et smukt Mindesmærke for Koch paa Kirkepladsen. Det er en stor Granitsten, som bærer følgende Mindevers, forfattet af Boelsmand *Hjalmar Dybdahl Andersen*:

*Klarhed og Dybsind,
Renhed og Ro,
Livets Elsker,
Guds Tjener tro.*

Et rigere Minde har Carl Koch selv sat sig i sit omfattende Forfatter- skab. Derigennem kan man ogsaa faa et godt Indblik i hans Forkyndelse, selv om han ikke har udgivet nogen Prædikensamling. Baade hans op- byggelige Skrifter og hans Bøger om Jesu Lignelser og Jesu Billedsprog giver en Del af de klare og dybe Træk, der udmærkede hans Forkyn- delse, og i de øvrige Bøger findes Udtryk for hans folkelige og menne- skelige Tale.

Om Carl Koch og hans Virksomhed, herunder hans Forfatterskab, har Harald Balslev skrevet med stor Forstaaelse og indgaaende Kend- skab (Schønbergs Forlag 1925).

Ved Carl Kochs Død syntes den jævne historiske Linje, der havde fortsat saa roligt fra Menighedens Begyndelse, brat at være ført til Ende. Menigheden kendte ingen, der kunde tænkes at fortsætte Arbejdet, men maatte søge langt ud for at finde nogen. Først spurgte Bestyrelsen om Menighedens Ønsker, men der var ikke blandt de mange indkomne For-

slag noget, der kunde føre til et Resultat. Derefter raadspurgtes tre Frimenighedspræster og tre Bisper, som ogsaa kun havde faa at foreslaa. Blandt dem faldt Valget paa Sognepræst *Uffe Hansen* i Aggersborg-Bejstrup i Nordjylland.

Uffe Hansen er født 14. December 1894 paa Gaarden Stokholm i Skærum Sogn i Vendsyssel og var straks efter Embedseksamen i 1921

Uffe Hansen.

Marie Hansen.

blevet Sognepræst i det vestligste Sogn i Hjørring Amt. Efter fire Aars Virke her blev han da Præst i Ubberup.

Carl Koch, som selv havde begyndt i en ung Alder og havde opnaaet næsten 37 Aars uafbrudt Tjeneste i samme Menighed, havde anbefalet at vælge en ung Mand, naar han engang ikke kunde mere. Det huskede Menigheden paa og viste da ogsaa den Overbærenhed og Hjælpsomhed, som en ung Mand har Brug for.

Ungdomsarbejdet maatte naturligt være det, en ung Præst først tog særlig fat paa; og i en Aarrække holdtes der velbesøgte Ungdomsmøder i Præstegaarden, senere ogsaa i Menighedssalen i Gørlev. De er i de senere Aar gaaet ind under lidt andre Former, Aftenskoleundervisning eller Studiekreds. Menighedsmøder holdes rundt i følgende Kredse: Gørlev, Ubby, Kalundborg og Ubberup, undertiden Eskebjerg og Høng.

Paa Røsnæs holdes regelmæssig Gudstjeneste i Sognekirken og undertiden et Menighedsmøde.

Af særlige Møder har der været holdt en Del Fællesmøder mellem Vallekilde og Ubberup-Gørlev, skiftevis i de tre Kredse. De har et fælles Medlemsblad, som kommer hver anden Maaned og bringer Bud ogsaa til de Medlemmer, der er forhindrede i at være med ved Gudstjenesterne og Møderne, saa de dog kan faa noget at vide derom.

Da Vartov og Københavns Valgmenighed i 1927 udsendte den nye Udgave af Grundtvigs Festsalmer, vedtog Ubberup-Gørlev at indføre den i Stedet for „Kirke og Hjem“, der hidtil havde været benyttet sammen med Hospitalsmenighedens Tillæg. Og dermed fik en Del flere af Grundtvigs Salmer Indgang i Menighedssangen.

Men da nogle Aar senere Spørgsmaalet om en fælles Salmebog for alle de frie Menigheder blev rejst paa Foranledning af Odense Valgmenighed, sendte ogsaa Ubberup-Gørlev nogle Repræsentanter til det forberedende Møde, hvor Uffe Hansen blev valgt ind i Redaktionen for den nye, „Salmer“ 1935, som derefter blev indført fra Pinse 1936.

Som en Frugt af Arbejdet med Salmerne udsendte Uffe Hansen i 1937 første Bind af en Bog om Grundtvigs Salmedigtning. Ved Menighedsmøderne har det ogsaa jævnligen været Salmeemner, der er draget frem, og nye Salmemelodier er lært. Ogsaa ved Gudstjenesten betyder Salmesangen meget. Ikke blot kan der findes en dyb og stærk Forkyndelse af Evangeliet i vore gode Salmer, men Menighedens Fællesskab om Ordet giver sig klare Udtryk, naar vi alle synger det.

Efter Balslevs Bortrejse var først *Fru Jepsen* Organist, indtil Skolen paany gik over paa andre Hænder. Det blev den unge Musiker og Komponist *Walter Bjerborg*, som overtog Gerningen i godt Samarbejde med Præst og Menighed, og under hans Ledelse er der undertiden Kirkekoncert eller Kirkesangsaften under Medvirken af Betsdakirkens Kor fra Kalundborg. Kirkesanger er nu *Dines Sneftrup*, Friskolelærer i Tømmerup. Der paatænkes for Tiden en Udvidelse af Orgelet, ligesom det er vedtaget at indføre Særbægere ved Altergangen. I Gørlev er Særbægere indført for nogle Aar siden efter Ønske fra Menigheden. Der spilles Orgelet af Musiklærerinde *Hedvig Larsen*.

Den mindre Kreds i Gørlev samles trofast om sin Kirke, saa der nu almindeligt holdes Gudstjeneste hver Søndag, mens der før kun holdtes hveranden Søndag og i Højtiderne kun paa Andenhelligdage. Det Mod-

sætningsforhold, som her tidligere fandtes til Sognemenigheden, er overvundet nu, saa de to Menigheder i de sidste Vintre skiftevis har benyttet hinandens Kirke og hvert Aar holdt et fælles Menighedsmøde ved Nytaarstid. Ogsaa paa Ubberupegnen er der et godt Forhold til Sognemenighederne.

I normale Tider har de to Kredse et aarligt Sommermøde fælles med Vallekilde, og det hører til de festlige Oplevelser at samles saaledes. Ellers lever Menigheden jo som andre sit stille Liv, præget af jævn Tilslutning til Gudstjenesten og støt Tilgang af unge Familier for de gamle, der gaar bort,

Om Forkyndelsens Art eller Livets Styrke skal der ikke skrives her. Men der kan som Udtryk for det gode Sammenhold og Viljen til at yde en Iudsats nævnes et Arbejde af social Art, som er taget op i nyere Tid.

Pastor *E. Balling* ved Stefanskirken paa Nørrebro havde i 1937 faaet oprettet en Børnehave, som vi sendte et beskedent Bidrag til; men saa foreslog *Balling* os at gøre noget for disse Børns Ferieophold. Og paa et Møde den 10. Marts 1938 blev det vedtaget at samle ind til at bygge Feriehus ved Svallerup Strand. Der indkom 8000 Kr. og Huset blev taget i Brug 8. Juli samme Aar af 52 Smaabørn med deres Plejersker og under Ledelse af Frøken *Ragna Thorsager*. Siden er Børnehaven udvidet, saa der nu kommer to Hold hvert Aar, og til deres Underhold bidrager Menigheden ved frie Gaver 2—3000 Kr. aarligt. Derved knyttes Baand mellem Land og By og mellem de to Menigheder.

Ogsaa for vore egne trængende gøres der et Hjælpearbejde, mest for Midler fra *Mads Olsens* Legat paa 5000 Kroner.

Børnehaven i Feriekolonien.

VALLEKILDE VALGMENIGHED

Da Pastor Hoff efter 13 Aars Tjeneste som Kapellan hos sin Svigerfar, Pastor Bonnevie i Vallekilde-Hørve, blev Valgmenighedspræst i Ubberup i 1873, var det ganske naturligt, at han drog en Del af sine gode Venner og Trosfæller med sig til Ubberup. Men mange af dem havde svært ved at komme i Kirke saa langt fra Hjemmet og følte det som et Savn, at det saa sjældent lod sig gøre.

Hveranden Søndag holdt Trier ganske vist en Gudstjeneste paa Skolen, hvor han selv prædikede. Men Daab og Nadver fandt ikke Sted ved disse Gudstjenester. Og derfor opstod den Tanke hos nogle af Menigheden, at de skulde forsøge at faa bygget deres eget Kirkehus i Vallekilde, saafremt de kunde faa Pastor Hoff til at komme derhen og holde Gudstjeneste, saa de kunde blive ved at høre til hans Menighed.

Denne Tanke blev især drøftet hos Lærer Bentsen den 2. Januar 1880 og paa Højskolen om Aftenen samme Dag; men foreløbig blev Planen udsat, fordi man frygtede for, at hvis Kirken først blev bygget, saa vilde det føre til, at man ogsaa skulde have egen Præst og saaledes skilles fra Hoff; og det ønskede de ikke. Men paa Møder den 8. Januar og 5. Februar 1882 paa *Svendsbjærg* blev Sagen igen drøftet, og nu naaede man til det Resultat, at det vilde være bedst for Menighedens Liv, om Kredsen her kunde bygge sit eget Kirkehus, og der blev dannet et Udvalg paa ni Mand til at tage sig af den nærmere Udformning af Planerne.

De handlede saa hurtigt, at Kirkens Grundsten nedlagdes den 28. Marts 1882 under en Højtidelighed, hvor Hoff talte over den 115. Davidssalme. Efter *Andreas Bentsens* Tegning og under hans Ledelse byggedes da nu Korskirken i Løbet af Sommeren, saa den kunde indvies den 8. Oktober.

Elever paa Højskolens Haandværkerafdeling udførte en Del af Byggearbejdet, og der var mange andre, som gav deres Bidrag til Kirkens Udsmykning. Elever paa Sommerskolen gav en Sølvkande til Altret, de øvrige Kar skænkedes af Kvinder i Menigheden. Døbefonten blev skænket af to tidligere Elever paa Skolen, som nu var bosiddende paa Bornholm, den ene som Stenlugger; Kirkeklokken var en Gave fra Venner

Andreas Bentsen.

Ernst Trier.

i København ved Grosserer Frits Trier; den bærer Indskriften fra Salme 115: Ikke os, Herre, ikke os —

Andreas Bentsen blev valgt til Kirkesanger, og Trier blev ved med at prædikede de to Søndage om Maanedens, mens Hoff kom en Søndag samt 2. Helligdagene. Der var 87 Medlemmer eller Familier af Valgmenigheden, som sluttede sig til Korskirken.

I Vinteren 1882—83 indrettedes der en Kirkegaard ved Kirken, og til Pinsen 1883 modtog Kirken som Gave fra Grosserer Jens Lund, København, et stort Maleri til Alterbillede, forestillende den fortabte Søn og malet af Professor *J. Roed* efter en gennemført Tegning fra 1867 af hans Søn *Holger Roed*, død 1874.

Vallekildekredsen fik en selvstændig Bestyrelse med *Povl Petersen*

(Sams) paa Svendsbjærg som Formand, og den var i alle indre Anliggender uafhængig af Ubberupkredsen, selv om de officielt udgjorde en Enhed.

Der kom nu snart større Tilslutning til Kredsen, ogsaa efter at Pastor *Carl Koch* i Begyndelsen af 1888 blev Hoff's Medhjælper i Præstegerningen.

En kort Tid fik Koch Ophold i Vallekilde, men flyttede derefter til Kærby tæt ved Ubberup. Der kunde dog nu oftere blive Gudstjeneste i Vallekilde; og selv om de to Kredse endnu en Tid vedblev at være een Menighed, løsnedes Forbindelsen mellem dem dog mere og mere, saaledes at Hoff's Bortrejse fra Egnen for at blive Præst ved Vartov i 1894 gav Stødet til, at Vallekilde blev selvstændig Menighed.

Medvirkende var ogsaa den Omstændighed, at Pastor *Thorvald Helveg*, som havde været Præst ved den danske Trinitatis Menighed i Chicago, var vendt hjem til Danmark og straks blevet indbudt til Vallekilde og dermed var traadt i Forbindelse med Valgmenigheden.

Ved Aarsmødet den 30. Juni 1895 enedes Kredsen da om at vælge Helveg til sin Præst og søge Anerkendelse som selvstændig Menighed. Det skete efter venskabelig Overenskomst med Pastor Koch, som saa skulde være Præst for den endda ret store Kreds, der blev tilbage omkring Ubberup Kirke. Den 21. Juli foregik Valget med Enstemmighed, og Ubberup Valgmenighed afgav Erklæring om, at Korskirken alene tilhørte den Kreds, der nu skulde udgøre ny Valgmenighed.

Pastor Helvegs Udnævnelse fandt Sted den 24. September, og derefter løste Medlemmerne Sognebaand til ham. Der var straks 134 Medlemmer, men Tallet voksede i de første Aar hurtigt til et Par Hundrede.

Det var dog i Vallekilde som andre Steder under Modstand fra Sogmenighederne og især fra Sognepræsterne, at det nye vandt frem. Det værste Stød var dog taget, før Menigheden blev selvstændig, og det var en stor Støtte, at Højskolen var kommet først og havde vundet Ry ud over Landet, saa Vallekilde følte det som en Ære, at de unge fra hele Landet stævnedes sammen der for at komme paa Skole.

Trier selv var med sin stærke Personlighed i høj Grad med til at sætte det særlige Præg paa Egnen og især Menigheden, som endnu til dels kan spores; men det havde ogsaa stor Betydning, at han fik en Række Lærere, der tog levende Del i Menighedens Liv, først og fremmest

Andreas Bentsen, som var den igangsættende og ledende, senere ogsaa *Peder Bukh* og *Valdemar Bennike*, der begge blev Medlemmer af Bestyrelsen og endelig *Povl Hansen*, der som Triers Svigersøn sammen med Fru *Sigrid* førte Skolen videre efter Triers Død den 29. December 1893.

Povl Hansen sluttede sig ogsaa nær til Menighedens Liv og deltog i dens Arbejde, og skønt han ikke som Trier havde teologisk Uddannelse, har han dog jævnlig prædikeret i Korskirken, naar der af en eller anden Grund ingen Præst har været.

Ane Cathrine og Thv. Helveg.

Fra Triers Arvinger kom der i 1899 Tilbud om en Gave paa 2000 Kroner til Opførelse af en *Præstebolig* for Pastor Helvegs, og efter en foretaget Indsamling i Menigheden blev der det følgende Aar bygget Hus og anlagt Have ved Siden af Kirken. Der var i Menigheden stadigt Mænd, der paa den bedste Maade kunde ordne alle praktiske Anliggender, bl. a. Bentsen og Landinspektør *C. Weitemeyer* fra Svinninge.

Thorvald Helveg var født i Haderslev den 29. December 1855 som Søn af den senere Stiftsprovst Fr. Helveg. Og efter sin Embedseksamen søgte han ind i den danske Kirke i Amerika og havde der en Række gode Arbejdsaar, inden han 40 Aar gammel kom til Vallekilde. Der kom

flere Gange senere Bud efter ham fra Amerika, hvor man bl. a. vilde have haft ham til Forstander for den nye Præsteskole.

I Vallekilde blev det indtil videre ordnet saadan, at han skulde dele sin Virksomhed mellem Højskolen og Menigheden. Men da det efter nogle Aars Forløb forekom ham utilfredsstillende, besluttede Menigheden at frigøre ham

Korskirken i Vallekilde.

Præsteboligen i Vallekilde.

heden at frigøre ham for Højskolearbejdet ved at give ham større Løn. Nogle Aar efter tænkte Helveg alligevel paa at drage bort. Købelev paa Lolland, hvor hans Far en Tid havde været Præst, blev ledigt, og Helveg søgte det; men det blev ikke til noget, og der faldt lidt Ro over Spørgsmaalet.

I 1902 holdtes der i Vallekilde en Fest for Pastor Hoff i Anledning af hans 70-Aars Fødselsdag, og Menigheden havde her Lejlighed til at mindes de mange Aars Venskab med Hoff og kirkeligt Sammenhold om hans Forkyndelse.

Det viste sig nu, at Helveg ikke kunde falde til Ro i Vallekilde. I November 1905 meddelte han Menigheden, at han søgte bort og vilde anbefale dem at begynde at se sig om efter en anden Præst. Det vilde de dog ikke, saa længe Helveg ikke havde faaet andet Embede; men i 1906

blev han saa kaldet til Sognepræst for Idestrup paa Falster, hvor han forblev til sin Død den 27. Februar 1917.

Forbindelsen med Vallekilde blev dog ikke helt afbrudt. Dels kom Pastor Helveg og hans Hustru, *Ane Cathrine f. Petersen*, oftere til Vallekilde undertiden med en Flok af Menigheden fra Idestrup, og dels kom ogsaa Folk fra Vallekilde der ned paa Besøg. Og Samhørigheden med Vallekilde fik ogsaa et Udtryk derved, at det blev paa Kirkegaarden ved Korskirken, Pastor Helveg og hans Hustru fandt deres sidste Hvilested. De 11 Aar i Vallekilde havde bundet stærkere end de 11 paa Falster.

Efter Helvegs Bortrejse fra Vallekilde sendte Menigheden først Bud til Pastor *Nyholm* i Taars, Vendsyssel, som dog ikke kunde løsrive sig fra sin Kreds paa det Tidspunkt; men derefter blev man opmærksom paa Pastor *Wulff* i Lovns, som efter Anmodning kom til Vallekilde og prædikede den 19. August 1906. Efter Gudstjenesten holdt Menigheden straks Møde og enedes om at opfordre *Wulff* til at blive dens Præst, hvad han ogsaa med det samme svarede Ja til. Han blev derefter kaldet den 4. September og indsat den 14. Oktober, saa det blev kun en kort Tid, Menigheden var uden Præst.

Henry Emil Fonnesbech-Wulff var født i Roskilde den 25. August 1871, Søn af den senere Købmand og Klokker i København, Fritz Valdemar Wulff, og havde efter Embedseksamen i 1898 i nogle Aar været Kapellan i Ormslev-Kolt, før han blev Sognepræst i Lovns-Alstrup i 1903. Hans Hustru, *Laura Elisabeth Nyholm Hastrup*, var Godsejerdatter, og sit Fonnesbech-Navn fik Vallekildepræsten tillige med store Godser som Arv efter sin Slægtning Godsejer *Fonnesbech* paa Vesterbygaard; men det forandrede ikke noget i Forholdet til Menigheden, at han derefter ogsaa var Godsejer.

Foruden Præsteskite oplevede Menigheden i disse Aar ogsaa paa andre Omraader Personskifte, idet Bentsen frabad sig Hvervet som Kirkesanger, der i 1903 gik over til den nuværende Kirkesanger, Gartner *Axel Kragh*, og Organistembedet i 1909 til den nuværende Organist, Frøken *Karen Nielsen*. Ogsaa Bælgetræderen maatte fratræde, da han under Salmesangen vilde trække Registrene ud og derved kom i Uoverensstemmelse med Organisterne. Det var sikkert ment som et yderligere Bidrag til at gøre Gudstjenesten festlig; men det blev altsaa ikke paa-skønnet.

Med Kirkens Ombygning gik det saaledes til: Det blev i 1916 vedtaget at anskaffe et nyt Alterbillede, da det gamle var blevet noget medtaget og ikke godt kunde istandsættes. Man henvendte sig til *Joakim Skovgaard* for at faa et Forslag, og denne gav da et Udkast til et Freskomaleri af Sædemanden, som Menigheden vedtog at lade udføre. Dog var der enkelte, som mente, at der kunde være Grund til at spørge, om Skovgaard muligvis kunde tænke sig en anden Løsning af Spørgsmaalet,

H. Fønnesbech-Wulff.

Laura Elisabeth Fønnesbech-Wulff.

og derved fremkom Forslaget om de store Korvinduer med Glasmalerier, som nu smykker Kirken; men det krævede igen en Del Forandring i Kirkens Struktur, som da ogsaa paa anden Maade var ønskelig. Det blev nu en stor Forandring, især blev der bygget Hvælvinger over hele Kirken og tilføjet en Apsis, hvor det store Opstandelsesbillede i Glasmosaik fik sin Plads bag det fritstaaende Alterbord.

I 1919 gik Menigheden over til en ny Salmebog, idet man antog den Udgave af Grundtvigs Festsalmer og mere, som var samlet og udgivet af flere Menigheder. Og snart efter gennemførtes den omfattende Kirkerestaurations.

Der havde været en Plan fremme om helt at omdanne Kirken ved at

bygge et bredt Taarn mod Vest og holde alt i den gamle Landsbykirkestil; men Korsformen skulde beholdes. *Ivar Bentsen* gav en Tegning dertil, men man nøjedes dog tilsidst med den mindre Ombygning, hvorved Kirken i Stedet for Taarn fik et kobbærtækt Spir.

Pastor Fønnesbech-Wulffs 50 Aars Fødselsdag i 1921 samlede Menigheden til en Fest, hvor der blev givet Udtryk for den Hengivenhed og Agtelse, der fra alle Sider ydedes Præstefolkene. Og at Fønnesbech-Wulff ogsaa nød stor Anseelse udover sin Menighed, blev klart ved det første Bispevalg efter den ny Lov i 1923, da vi oplevede det Særsyn, at der blandt de nyvalgte ogsaa var en Valgmenighedspræst, nemlig Fønnesbech-Wulff, der var valgt i Roskilde Stift.

Det var vemodigt for Kredsen at give Slip paa dem, men dog ogsaa glædeligt at vide deres Præstefolk paa en betydningsfuld og ansvarsfuld Post i den danske Folkekirke.

Om Fønnesbech-Wulffs Bispegering skal der ikke her berettes. Blot vil der være Grund til at fremhæve hans klare Frisind og hans venlige Imødekommenhed overfor ethvert Ønske, han kunde skønne havde Baggrund i Menighedslivet.

Hans nære Tilknytning til Vallekilde blev bevaret og fandt ogsaa Udtryk ved hans Jordfæstelse paa Korskirkens Kirkegaard den 6. Januar 1935, hvor ogsaa hans Hustru, der i sine sidste Leveaar var nedbrudt af Sygdom, Året efter fik sit Hvilested ved hans Side.

I Vallekilde bragte Præstevalget i 1923 nogen Vanskelighed. Der var netop i Aarene efter Genforeningen en udpræget Præstemangel, og der var vistnok især faa unge grundtvigske Præster. Det nedsatte Udvalg henvendte sig først til seks forskellige med Spørgsmaalet, om de kunde tænke sig at træde i Forbindelse med dem om at blive Præst i Vallekilde; men denne Henvendelse førte ikke til noget Resultat. Derefter henvendte Bestyrelsen sig til Sognepræst Niels Petersen, Aale, som efter enstemmig Opfordring fra et Menighedsmøde den 18. Marts 1923 gik ind paa at blive Valgmenighedspræst i Vallekilde og efter Kaldelsen indsat af Biskop Fønnesbech-Wulff den 3. Juli.

Niels Petersen er født den 13. Januar 1891 i Lyne Sogn som Gaardmandssøn, og efter Embedseksamen i 1916 havde han først været Lærer ved Højskolen og Gymnasiet i Høng nogle Aar, før han i 1921 blev Sognepræst i Aale-Linnerup. Efter et Par Aars Virke dér kom han og hans Hustru, *Kirstine Hansen Futtrup*, nu til Vallekilde.

Det var en vanskelig Omplantning, og der opstod en frugtbar Vekselvirkning, men ogsaa undertiden nogen Brydning, mellem hans ret tunge, vestjydske Karakter og det noget lettere sjællandske Folkelygne, som prægede Størstedelen af Menigheden. De fleste lærte dog at forstaa, at Evangeliet og Kristentroen er det samme, hvad Dragt det end møder os i, og at der var Brug for de dybe Toner og den kristelige Alvor, der kendetegnede Niels Petersens Forkyndelse.

Povl Hansen.

Uffe Grosen.

Der kunde her være Grund til en Bemærkning i Anledning af Holger Begtrup's Ord i Omtalen af Vallekilde Valgmenighed i hans Bog „Dansk Menighedsliv i grundtvigske Kredse“ II, Side 182. Her taler han om Vanskeligheden ved at forene en fri Menigheds Virke med en Højskoles Indflydelse paa Menighed og Præstefolk: „Hvis en Højskoles aandelige og udvortes Midler har fremskyndet Dannelsen af en fri Menighed, maa man haabe, at denne snart maa faa Kræfter til at staa paa sine egne Ben. En udvortes Støtte fra en privat Institution er her mindst lige saa betænkelig som den, Folkekirken faar af Staten“. Uden at drøfte, om denne Sammenstilling i sig selv er berettiget, maa det være paa sin Plads at hævde, at Vallekilde Valgmenighed fandt sin sikre og nære

Forbindelse med Højskolen langt mere til Gavn end til Skade for den, ligesom Højskolen sikkert vil finde det samme for sit Vedkommende. Og kunde Ernst Triers stærke og særprægede Personlighed øve en overvældende Indflydelse paa Præsterne i hans Tid, var det ogsaa mere til Gavn end til Skade. Baade Povl Hansen og hans Efterfølger som Forstander fra 1923, *Uffe Grosen*, har været levende med i Menighedslivet, men paa ingen Maade forsøgt at gøre Krav paa noget særligt Hensyn til Højskolen ved Præstevalg eller med udvortes Midler paavirket Menighedens Kurs. Den aandelige Paavirkning derimod maa nødtigt mangle, og der er intet i Menighedens og Højskolens Egenart, som hindrer dem i at staa i et glædeligt og frugtbart Samarbejde.

I Niels Petersens Præstetid blev forskelligt Arbejde taget op. Der blev holdt en Del Fællesmøder mellem Vallekilde og Modermenigheden i Ubberup og man kunde vel sige Dattermenigheden i Osted, hvor Pastor Helwegs Søn, *Halvdan Helweg*, efter nogle Aars Arbejde som Sognepræst havde faaet oprettet en Valgmenighed. Disse Møder, der gik paa Omgang mellem Kredsene, samlede hvert Aar et meget stort Antal Deltagere og var til megen Glæde og Bestyrkelse i Fællesskabet.

Det *Kirkeblad*, som Vallekilde Valgmenighed havde begyndt at udsende til sine Medlemmer i 1925, blev ogsaa fælles for disse Menigheder fra 1928 og har siden været et godt Bindeled mellem Menighederne indbyrdes og særlig af Betydning for dem, der paa Grund af Alder og Svagheit ikke kunde komme til Kirke.

Fra 1930 har der ogsaa været gjort et Arbejde for Børnesagen, idet en Flok Smaabørn hver Sommer underholdes i Ferietiden, og saavel for Santalmissionen som for Porto-Novo gøres der et betydeligt Arbejde, det sidstnævnte især af Frøken *Ingeborg Olrik*.

Ved Altergangen er der indført Særbægre, og for de tunghøre er der givet Lejlighed til at følge Gudstjenesten gennem Høreapparater.

Niels Petersen blev indvalgt i Redaktionen af den fælles Salmebog for de frie Menigheder og gjorde et stort Arbejde dermed, saa det var ganske naturligt, at „Salmer 1935“ blev indført ogsaa i Vallekilde.

Kirkens 50-Aars-Dag blev festligholdt Søndag den 9. Oktober 1932 ved en Gudstjeneste, hvor Biskop Fønnesbech-Wulff holdt Nadvertale og Niels Petersen Prædiken. Om Eftermiddagen var der Foredrag af Fønnesbech-Wulff og Povl Hansen, der gav en historisk Fremstilling af

Menighedens Liv i de forløbne Aar. Ved en festlig Sammenkomst bag-
efter i Højskolens Gymnastiksal havde mange Ordet for at tolke den
Taknemlighed mod Kirken og dens Præster, som Menigheden følte.

Niels Petersens Ord i Tale og Skrift naaede efterhaanden ud i videre
Kredse, og hans Røst var saa særpræget, at han kom til at staa som
Udtryk for en ny Fløj indenfor det grundtvigske især efter et Foredrag

Kirstine Petersen.

Niels Petersen.

om Grundtvig i 1810 og den varige Betydning af hans stærke Oplevelse
dengang, den kristelige Vækkelse.

Der har været talt om 1810-Grundtvigianerne i Modsætning til 1825-
Grundtvigianerne, saaledes at de sidste samledes især om *Anders
Nørgaard*.

Det er vistnok en noget overfladisk og misvisende Betegnelse, fordi
ingen af Parterne vil lade det ene Aarstal være hele Grundtvig, men
begge er klar over en Sammenhæng mellem de forskellige Stadier i
hans Udvikling. Man kunde ogsaa sige, at Niels Petersen var en Slags
Mærkesmand for det Kuld af yngre Grundtvigianere, der havde revidet
deres Arv af „glad Kristendom“ under Indtryk af *Karl Barth*.

Men forøvrigt var han og er stadig saa selvstændig og særpræget, at

der ikke er nogen Grund til at lave en særlig Baas til ham. Maaske skyldes Tilbøjeligheden dertil i nogen Grad det kirkelige Møde, som efter Niels Petersens Indbydelse blev holdt i Vallekilde i Oktober 1937, hvor adskillige Udtalelser viste, at disse yngre Præster ikke kunde nøjes med at tralle de gamles Viser efter, men maatte tage selvstændigt paa de store Spørgsmaal om Kristenliv og Folkeliv.

Inger Marie Gelting-Hansen.

Erik Gelting-Hansen.

Det var dog saa langt fra at være Indledning til nogen ny Retningsdannelse, at man tværtimod maa sige, at der var større Forskel mellem Talerne dér indbyrdes end mellem dem som Helhed og de gamle Grundtvigianere.

Niels Petersens særprægede Tale kunde ikke falde i god Jord hos alle Medlemmer af Menigheden. Og der kom en Tid, hvor han derfor maatte alvorligt overveje at søge andetsteds hen. Afgørelsen blev udsat nogle Aar, men i 1940 blev han kaldet som Sognepræst for Rønnebæk-Olstrup Menighed i Sydsjælland.

Ved hans Afskedsprædiken den 20. Oktober og ved Bortrejsen blev der dog givet klart og stærkt tilkende, at den store Part af Menigheden skønnede paa hans Gerning der i de 17 Aar.

Da Menigheden stod overfor Præstevalget, kom der forskellige Forslag frem. Der var samlet Ønske om at faa Højskoleforstander Thomas Bredsdorffs Søn, *Harald Bredsdorff*, til at komme dertil, men da han netop ved samme Tid blev indstillet til et Sognekald, han havde søgt, mente han det rettest at efterkomme Kaldet derfra.

En Henvendelse til Halvdan Helweg, der nu var Sognepræst ved Helligaandskirken i København, fik ogsaa et negativt Resultat. Men derefter kom Menigheden i Forbindelse med Sognepræst *Gelting-Hansen*, Skrøbelev paa Langeland, som efter nogen Forhandling indvilligede i at blive Præst for Menigheden.

Erik Gelting-Hansen er født den 16. Oktober 1899 i Nyborg, hvor hans Far var Apoteker. Efter Eksamen i 1925 var han et Par Aar Lærer ved Brøderup og Vestbirk Højskoler, før han i 1928 blev Præst i Skrøbelev. Han er gift med *Inger Marie Schiøler*, Datter af Biskop Schiøler.

Den 8. Juni 1941 blev Gelting-Hansen indsat som Valgmenighedspræst i Vallekilde af Provst Friis-Berg, Bregninge, der ogsaa senere paa Dagen — ved Middagsbordet i Præstegaarden — indsatte Præstefruen i hendes Embede, der for saa vidt ogsaa kunde være betydningsfuldt nok til en højtidelig Indsættelse.

Selv om der i Vallekilde har været flere Præsteskitter end Slægtskitter i Menigheden, er der naturligvis efterhaanden kommet nye Folk til. Blandt dem, der har fortsat deres Fars Linje, kan nævnes Gaardejer *Troels Sams* paa Svendsbjerg, der er Menighedens Formand, Maleren *Troels Trier* som ogsaa flere andre af Triers Børn samt Brødrene *Helge* og *Gudmund Bentsen*.

Blandt de ældre, som er med endnu, maa især nævnes Billedskærer *Hans Olsen*. Ogsaa Friskolelærer *Kramers* og flere Friskolelærere i Kredsen har været med til at føre Arven videre til den unge Slægt.

Som det sidste Udtryk for Menighedens Vilje til Fornyelse kan nævnes, at der i 1942 blev skaffet et nyt og godt Orgel med 7 Stemmer, som blev taget i Brug den 1. November. Det har kostet over 8000 Kroner, som er indsamlet ved frivillige Bidrag i Menigheden.

OSTED VALGMENIGHED

Osted Valgmenighed er en af Landets yngste Valgmenigheder. Men her som andetsteds kan Forhistorien siges at gaa tilbage til den gudelige Vækkelse, der ogsaa havde en Udløber i Sognene Sydvest for Roskilde, deriblandt Osted og Allerslev. Som det er gaaet flere Steder, delte dette Røre sig senere i en indremissionsk Gren under Vilhelm Becks Indflydelse og en grundtvigsk Gren af folkelig-kristelig Art, hvor Besøg paa Højskolerne, navnlig paa Vallekilde, men ogsaa paa Askov og andetsteds, kom til at spille en stor Rolle.

Mens de, der sluttede sig til Indre Mission, fortrinsvis fik deres særlige Trang tilfredsstillet gennem kristelige Møder i Hjemmene, dannede de grundtvigsk paavirkede ikke blot Foredragsforeninger, men benyttede ogsaa deres Ret til Sognebaandsløsning til grundtvigske Præster i nærliggende Sogne, tog til Gudstjeneste der og lod deres Børn døbe og konfirmere der.

Dette skete især i den lange Tid (1880—1918), da V. Redøhl var Sognepræst i Osted og Allerslev Sogne. Især søgte mange til Nabopastoratet Kornerup-Svogerslev, mens *J. T. Kragh* var Sognepræst der, 1876—89. Han kom siden til Gudbjerg paa Fyn og døde i 1910. Fra 1895 til 1915 søgte flere til Borup, hvor *C. F. Balslev* var Sognepræst i dette Tidsrum.

Da Kirkeligt Samfund af 1898 var dannet, og da Adgangen til at benytte Sognekirkerne til Gudstjeneste med fremmede Præster var sikret ved Loven af 1903, blev der ogsaa oprettet en Kreds af Kirkeligt Samfund, som bl. a. lod afholde regelmæssige Gudstjenester i Osted og Allerslev Kirker. Adskillige grundtvigske Præster som P. M. Larsen, Welding og Peter Rønne har betjent denne Kreds. Men gennem en Række Aar var det Pastor *Oluf Madsen* ved Frederikskirken i København, der holdt disse regelmæssige Gudstjenester.

I 1918 tog Pastor Redøhl sin Afsked for Osted-Allerslev, og til hans Eftermand valgtes Sognepræsten i Jernved, *Halvdan Helweg*, som senere blev Valgmenighedens første Præst.

Pastor Helweg er født den 25. Februar 1884 i Wisconsin i U. S. A. som Søn af Thorvald Helweg, der efter nogle Aars Præstegering blandt Danske i Amerika vendte hjem til Danmark og var Præst først ved

H. Helweg.

Ellen Margr. Helweg.

Vallekilde Valgmenighed, fra 1895 til 1906, og derefter til sin Død Sognepræst i Idestrup.

Halvdan Helweg havde saaledes haft sin Barndom i frikirkelige Kredse i Amerika og sine Ungdomsaar i Valgmenigheden i Vallekilde. Og efter teologisk Embedseksamen i 1909 — og Bryllup med Ellen Margrethe Hagerup i 1910 — drog han igen til Amerika, hvor han først var Præst i West Denmark et Par Aar og derefter i Tyler.

I 1915 vendte han dog tilbage til Danmark og blev Præst i Jernved, men tre Aar efter flyttede han altsaa til Osted, hvor man glædede sig over at have faaet en grundtvigsk Præst og straks sluttede sig sammen om ham, saa de særlige Gudstjenester med fremmede Præster ophørte. Og i nogle Aar gik Livet sin rolige Gang.

Der havde nok før Helweps Komme været en Del Tale om at danne

Valgmenighed, men den forstummede ganske naturligt, da de grundtvigske havde faaet en Præst, de syntes godt om. Tanken blev imidlertid taget op igen af Præsten selv. Helweg var kommen til at se saadan paa det, at det frie Liv i en Valgmenighed var at foretrække for Sognemenigheden, saaledes som man kan læse derom i hans Bog „Valgmenigheden“ fra 1925.

Han fik da Tilslutning fra en Del af dem, der før hans Tid havde været stemt for at danne Valgmenighed, selv om andre nu mente, at det var bedst at blive ved Sognemenigheden.

Efter nogen Tids Overvejelse blev dog en Kreds af Menigheden enig om at danne Valgmenighed, og den 11. Februar 1924 underskrev de Andragende om Oprettelse af Osted Valgmenighed med Halvdan Helweg som Præst, og samtidigt blev der vedtaget Love og valgt en Bestyrelse paa syv Medlemmer. Den 25. Juni udfærdigedes den kongelige Anerkendelse og allerede den 29. Juni blev Helweg indsat som Præst for Valgmenigheden.

Repræsentanter for andre Valg- og Frimenigheder var kommet til Stede ved Indsættelsen, og denne Højtidsdag blev siden af Menigheden regnet for dens Fødselsdag.

Der blev ikke gjort meget for at adskille den fra Sognemenigheden i det ydre. Man beholdt de to Sognekirker til Valgmenighedens Brug saaledes, at der holdtes en Gudstjeneste hver Søndag og oftest i Osted, der var Menighedens Tyngdepunkt, sjældnere i Allerslev.

Til Gengæld kom Præsten til at bo i Allerslev, tæt ved Kirken og ikke langt fra Lejre Station. I Løbet af Sommeren 1924 blev der paa en lille Bakke overfor Allerslev Kirke bygget en Præstegaard, hvor Pastor Helweg flyttede ind om Efteraaret.

Det blev dog kun i kort Tid, Helweg kom til at virke som Valgmenighedspræst. Allerede straks efter Nytaar 1927 lod han Valgmenigheden betjene ved Vikar, og snart efter tog han sin Afsked som Præst og blev ansat i Hagerups Forlag.

Pastor Helweg er, som mange Dansk-Amerikanere, en meget virksom og noget urolig Mand, der gerne vil, at der skal ske noget ogsaa indenfor det kirkelige Liv. Og efter at han i 1933 igen er traadt ind i Præstegerningen og er bleven Sognepræst ved Helligaandskirken i København, har han gjort et stort Arbejde for sit Sogn og langt udenfor det.

For den lille Valgmenighed i Osted var det en stor Skuffelse og med-

førte Vanskeligheder, at Helweg saa snart rejste fra dem. Men Menigheden blev dog ved at bestaa. Pastor *Even Marstrand* havde været Helwegs Vikar i Begyndelsen af 1927 og blev valgt til hans Eftermand den 24. Maj s. A. Den kgl. Anerkendelse kom dog først i August og Indsættelsen den 18. September.

Pastor Marstrand er født den 22. Februar 1879 i København som Søn

Even og Ane Sofie Marstrand.

af Bagermester og senere Borgmester Marstrand, blev cand. teol. i 1903 og derefter cand. polit. i 1906. Det er sjældent, at Teologi og Statsvidenskab forenes, men Marstrand har kunnet yde en Indsats paa begge disse Omraader. Fra 1907 til 1912 var han Lærer paa Askov Højskole og blev derpaa Præst, først et Par Aar i Højby som Kapellan og dernæst som Sognepræst i Egense 1915 og i Venge 1918.

I 1926 tog han sin Afsked som Præst, da Forholdene i Folkekirken forekom ham utilfredsstillende; men i den noget friere Form indenfor Folkekirken, som en Valgmenighed i visse Henseender udgør, fandt han sig saaledes til Rette, at han kunde gaa ind paa at blive fast ansat.

Da Osted Valgmenighed hører til de mindre Kredse, har der været Mulighed for, at Pastor Marstrand kunde fortsætte sit nationaløkono-

miske Arbejde; saaledes har han en Tid vikarieret for en Professor ved Aarhus Universitet.

I Osted kom Menighedslivet snart ind i rolige og faste Former. Da Sognekirkerne benyttes og Kredsen ikke ønskede større Forandringer i det ydre, har man saaledes beholdt den almindelige Folkekirkesalmebog, blot med et Tillæg, som blev indført, mens Helweg var Sognepræst. Ved Menighedsmøder anvendes dog ofte „Salmer 1935“, eller naar Møderne holdes i Friskolen bruges Højskole-sangbogen.

Vald. Hansen

Valgmenigheden har ikke haft nogen Kirkesanger, men Præsterne har tillige været Forsangere. Som Organister har forskellige af Menighedens Medlemmer fungeret, i Osted Gaardejer *Johannes Hansen* i Osager gennem længere Tid, nu undertiden afløst af Fru *Dora Petersen*, Friskolen. I Allerslev har den længste Tid Gaardejer *Torkild Larsen* spillet.

Foruden til Gudstjenesterne samles Menigheden ogsaa til Møder, undertiden i Præstegaarden, ofte i Friskolen i Osted, som har betydet meget for Menigheden og allerede for det grundtvigske Liv, før Valgmenigheden blev dannet, idet Friskolen blev oprettet 1917. Der er ogsaa en betydelig Efterskole; og det har stadig været de samme Mænd, der havde den afgørende Indflydelse i Skolen og Menigheden.

Mejeriejer *Valdemar Hansen*, Osted, var Skolens Formand fra 1917, og han var først Næstformand og siden Formand i Valgmenigheden i 13 Aar. Nu er Fri- og Efterskolens Forstander, *Niels Petersen*, Menighedens Formand.

Den første Formand, som ogsaa ledede Opførelsen af Præstegaarden, var Gaardejer og Sogneraadformand *Jørgen Jørgensen* paa Bispegaard i Allerslev, senere Folketingsmand, Undervisningsminister, Indenrigsminister til 29. August 1943.

Mens *Jørgen Jørgensens* Slægt gennem mange Led har hørt til i

Egnens Liv, er Valdemar Hansen født i København og har faaet sin stærke Paavirkning af det frie Liv i Kirke og Skole, da han som ung Mejerist opholdt sig paa Fyn. Han har vist stor Interesse for Egnens Ungdom og som Formand for Roskilde Amts Gymnastikforeninger taget sig af Ungdommens legemlige og aandelige Opdragelse.

Menighedens særlige Ungdomsarbejde er gerne begrænset til et aarligt Møde i Præsteboligen eller dens Have den sidste Søndag i Maj. Forud gaar en Eftermiddagsgudstjeneste ved Valgmenighedens Præst og særlig beregnet for og besøgt af unge.

Valgmenighedens Interesse for Ydre Mission har fra Begyndelsen været samlet om Anne Marie Petersen og den af hende ledede Porto Novo Mission. Baade i 1926, 1935 og 1937 har Anne Marie Petersen talt her, dels i Kirken og dels ved Menighedsmøder. Foruden en aarlig Indsamling paa Kristi Himmelfartsdag og en enkelt Gang en Basar, sendes der Bidrag til Missionen fra Kvindekredsen, der samles til maanedlige Møder, hvor Præsten plejer at læse af Porto Novo Missionens Beretninger i det blaa Hefte eller anden Missionslitteratur eller almindelig kirkelig Litteratur. I 1939 var Valgmenigheden Vært for Missionens Aarsmøde.

Gennem en Aarrække er der hvert Aar ved Juletid blevet sendt Bidrag i Tøj eller Penge til den danske Menighedspleje i Flensborg, ligesom der ogsaa i de senere Aar er ydet nogen Støtte til Børnehaven i Helligaands Sogn i København.

Der har fra først af været nær Tilknytning til Vallekilde Valgmenighed, ikke blot fordi Pastor Helweg følte sig hjemme der, men ogsaa fordi mange af Kredsen havde været Elever paa Vallekilde Højskole og havde Forbindelser der stadig.

Samarbejdet gav sig Udslag i, at der holdtes aarlige Fællesmøder mellem Osted og Vallekilde Valgmenigheder, undertiden ogsaa Ubberup Valgmenighed, der paa lignende Maade er nær knyttet til Vallekilde. Under Krigen med dens Trafikvanskeligheder er disse Fællesmøder indstillet.

Osted Valgmenighed var ogsaa fra først af med i det Kirkeblad, der udgik fra Vallekilde og fik Tilslutning fra Ubberup; men da Ostedkredsen er mere samlet end de andre to, har den ikke følt det saa fornødent at have et saadant Bindeled og er derfor traadt tilbage.

Menigheden har, og ikke mindst i de senere Aar, levet meget stilfær-

digt, saa der er ikke meget berettet om den i de skriftlige Kilder. Men de stille i Landet har jo ogsaa deres Betydning for Livets Gang og Bevarelse til nye Slægter. Og netop i Menighedslivet kan de stille Tider være nødvendige til Fordybelse og Befæstelse i de Værdier, som blev vundet i bevægede Kamptider.

Osted Valgmenighedspræstebolig.

HØVE OG HAVREBJÆRG FRIMENIGHED

Grev *F. A. Holstein* paa Holsteinborg fik en Række betydelige, unge Præster kaldet til de Embeder i Godsets vidtstrakte Omraade, hvortil han havde Kaldsret, og derved medvirkede han stærkt til den Vækkelse, som i Tiden fra 1830 til 1850 kom til at præge hele Sydvestsjælland, saa at Biskop Mynster halvt spottende kaldte det for „Det hellige Land“.

Tolv af disse Præster samledes gennem mange Aar i det sydvestsjællandske Broderkonvent og styrkede derved hverandre til Kampen mod Rationalismen og til Vækkelsen af de før ret ligegyldige Folk i deres Sogne.

Hist og her var der dog ogsaa Lægmandsbevægelser, saaledes i Egnen omkring Venslev, hvor den navnkundige Rasmus Sørensen var Lærer. Ogsaa fra Fyn og Jylland kom der tilrejsende Lægprædikanter, og en Gang var nogle af dem endog med til Broderkonventet, hvor de diskuterede kraftigt med Præsterne.

Men da de gudelige Forsamlinger ved Grundloven 1849 fik fuld Frihed, faldt de snart bort. Præsterne, især Boisen i Skørping, holdt saa folkelige Møder i Stedet og samlede her en stor Del af de gudeligt vakte, saa de kom med i et folkeligt Arbejde.

Ved samme Tid begyndte ogsaa Broderkonventet at gaa i Opløsning, da flere af Præsterne rejste bort til andre Egne eller døde. I flere Sogne standsede Vækkelsen da eller laa i Dvale en Tid. I andre Sogne fik den ny Næring udefra og voksede derved.

Det var saaledes Tilfældet i Høve, hvor Fynboen *Rasmus Dinesen* slog sig ned som Gaardmand, efter at han i nogle Aar havde været Fri-skolelærer hos Kristian Madsen i Flakkebjærg. Og omtrent ved samme Tid fik hans Svoger, *Johannes Feldthusen*, ogsaa en Gaard i Høve. De var begge fremragende, dygtige Mænd, der fik stor Indflydelse paa det praktiske Liv paa deres Egn; men de var ogsaa afklarede Kristne, der

fik Betydning for det aandelige Liv, og ikke mindre gælder dette deres Hustruer, der var Døtre af Niels Hansen i Oure.

En af de mærkeligste Mænd paa denne Egn var dog nok Smeden i Høve, *Johannes Vedel*, som var tilflyttet fra Hyllested og dér havde deltaget i den gudelige Vækkelse. Han var et lyst Hoved, men af en noget stejl og kritisk Natur, saa han nok kunde være med til at vække Røre og sætte noget i Gang, men vanskeligt kunde gaa i Spænd med andre og indordne sig i et Fællesskab.

Foruden disse indvandrede var der ogsaa en Del bofaste Høvefolk, der havde holdt fast ved Troen fra deres tidligere Vækkelse, og blandt dem var den førende Sogneraadsformand *Kristoffer Kristoffersen*.

Til Gudum ved Slagelse kom i 1867 en af de vakte Fynboere, *Hans Frandsen* fra Aarslev. Han overtog en stor, forsømt Gaard og fik den snart paa Fode. Og han forenede praktisk Dygtighed med kristelig Fromhed. Han stod i et venligt Forhold til Dr. teol. *Skat Rørdam*, der var Præst i Sønderup-Nordrup fra 1869 til 1873, men især til hans Eftermand *Peter Rønne*, som først i seks Aar havde været Præst i Klim-Thorup-Vust i Hanherred og dér vakt et betydeligt Røre, som senere førte til Dannelsen af Klim Frimenighed. Hans Helbred kunde imidlertid ikke taale den havbarske Luft i Nordjylland, og derfor søgte han tilbage til sin Hjemegn. Han var Søn af *C. F. Rønne*, som havde været Præst i Høve i mange Aar og sad der endnu, da Sønnen kom til Sønderup.

Den gamle Rønne var gaaet helt med Indre Mission og var blevet dens Formand, selv om han nok gennem Broderkonventet havde faaet nogen grundtvigsk Paavirkning. Men Sønnen var Grundtvigianer og samlede Folk fra mange Sogne om sig i Sønderup, tog imod dem som Sognebaandsløser og holdt Møder omkring paa Egnen.

Han kom da ogsaa hyppigt til Høve og prædikede i sin Fars Kirke under stigende Tilslutning, og det vakte især Modvilje hos en Del af Sognets Folk, at der ved disse Gudstjenester holdtes stor Altergang ogsaa med udensogns boende. Dette var efter Lovene ikke tilladt, naar ikke disse fremmede havde løst Sognebaand til Stedet. Og da der blev gjort Anmeldelse derom til de kirkelige Myndigheder, forbød disse i 1878 Peter Rønne at tage andre til Alters end Sognets Folk.

En saadan Hindring for Fællesskabet medførte imidlertid blot, at den Menighed, som var ved at opstaa her, blev ført ind paa en anden Bane. En kort Tid samledes den om Peter Rønne til Møder i Friskolen paa

Høve Mark; men Længslen efter Nadverfællesskabet førte dem snart til Tanken om at oprette en Valgmenighed med Peter Rønne som Præst.

Rønne advarede ganske vist mod at gaa for hastigt frem; men der var en saadan Lyst til at tage fat, at man allerede i 1879 samlede de fornødne Penge til at bygge Kirke for og straks tog fat paa Arbejdet. Andreas Bentsen i Vallekilde gav Tegning til Kirken og mødte selv med

Høve Frimenighedskirke.

en Del Arbejdere, og Kredsen egne Haandværkere tog ogsaa flittigt Del i Bygningen. Kirken blev rejst paa Høve Mark ved Siden af Fri-skolen og Forsamlingshuset. Og i 1880 byggedes der ogsaa Præstegaard.

Kredsen havde regnet sikkert med, at Peter Rønne vilde være deres Præst; men til deres store Bedrøvelse og manges Fortrydelse sagde han Nej dertil. Han turde ikke forlade sin trygge Stilling som Sognepræst for at gaa ud i de ganske usikre Forhold, den frie Menighed kunde byde ham. Men han foreslog dem at spørge hans Fætter Karl Rønne, som saa med Glæde tog imod Opfordringen.

Karl Rønne havde i nogle Aar som Kapellan hos sin Far i Magleby haft Forbindelse med Egnens vakte Folk, ogsaa med Kredsen i Høve; men nu havde han i 10 Aar været Præst i Snejbjerg paa den jyske

Hede. Han og hans Hustru, Fanny Drustrup, var barnløse og kunde begge frimodigt gaa ind i de usikre Kaar, som Menigheden her kunde byde dem. Der blev ingen Aftale truffet om Løn; men Rønnes havde Tillid til, at Menigheden vilde give dem det fornødne.

Den 7. Januar 1880 fik da Menigheden og Karl Rønne kongelig Anerkendelse, og Fastelavnssøndag blev Kirken indviet af Provst Wintther i Gimlinge, hvorefter Karl Rønne prædikede.

Fanny Rønne.

Karl Rønne.

Om Eftermiddagen og den næste Dag holdtes der Møde og Gudstjeneste, hvor Peter Rønne og Ludv. Schrøder talte, og V. J. Hoff fra Ubberup forrettede BARNEDAAB og Altergang. Kirken blev kaldt „FILDelfia“ i Haab om, at Broderkærligheden her skulde komme til at gøre sig rigtig gældende.

Alt var tarveligt og simpelt. Kirkeklokke var der ikke engang blevet Raad til. Men et Par Aar efter skænkede en velhavende Mand, Johan Madsen, en smuk Klokke, som kom til at lyde første Gang Pinsemorgen 1882. Den bærer Indskriften „Hvor Herrens Aand er, dør er Frihed“. Det var sikkert en Indskrift, Karl Rønne havde ønsket; thi han hyldede Friheden i kristelige og kirkelige Forhold som en Velsignelse og en Nødvendighed.

Han tog sig saaledes visse Friheder i Forhold til de autoriserede Ritualer, holdt Altergang uden Skriftemaal og Konfirmation uden Overhøring, noget som nu er almindeligt i Valgmenigheder og mange Sogmenigheder. Men den Gang kunde det ikke tillades. I 1883 mistede Ras-

mus Lund paa Mors sin Anerkendelse som Valgmenighedspræst, fordi han havde taget en ukonfirmeret Pige til Alters under hendes farlige Sygdom.

Og da der nu blev klaget over Karl Rønnes selvtagne Friheder, maatte Provsten indskærpe overfor ham, at han som Præst i Folkekirken maatte overholde dens Love og Regler og følge de autoriserede Ritualer. Da Biskop Martensen ogsaa indskærpede denne Bundethed, følte Rønne sig nødt til at ansøge om, at hans Anerkendelse som Valgmenighedspræst maatte blive tilbagekaldt, hvilket da skete den 13. November 1883.

Rønne havde ikke spurgt sin Menighed, om den var villig til at gaa med ham ud i Frimenighed; men de fleste var villige dertil. Enkelte vilde dog ikke; og de syntes vist heller ikke om, at Rønne havde taget dette Skridt paa egen Haand. Han var ellers ingeniørlunde blandt de mest selvstændige, men havde givet Menigheden Lov at raade i mange Forhold. Og da der nu var enkelte, der forholdt sig ret kritiske overfor Pastor Rønne, blev der en Del Uro og Vanskeligheder i Menigheden, saa det endog til Tider gik ud over Broderkærligheden. Især kunde Johannes Vedel være haard i sin Kritik; han ønskede ganske vist nok Frimenighed, men ikke med Rønne som Præst, fordi denne ikke rigtigt kunde „tage ham“ med sin Forkyndelse.

Mens Flertallet nu dannede en Frimenighed om Karl Rønne, var der 17 Medlemmer, der løste Sognebaand til Pastor Schiørring i Ørslev.

For Rønne var det tungt at se denne Spaltning i Menigheden, især dog at der ogsaa blandt de tilbageblevne var Modvilje og Kritik; men af Hensyn til de trofaste vilde han dog nødtigt forlade sin Kreds.

En Tid fik han da truffet en Ordning, hvormed han haabede at stille alle Parter tilfreds. Schiørring prædikede en Gang om Maanedens i Høve, Rønne rejste til Sorø og kom i nært Samarbejde dér med Højskoleforstander *Kristian Bjerre*, der ogsaa var Præst og nu hjalp Rønne i Præstegerningen, mens denne til Gengæld blev Lærer ved Højskolen.

Forholdet blev dog ikke mere saa trygt, som det var ønskeligt. Det kunde ikke engang gøre det, at baade Rasmus Dinesen og Smeden fik Lov at prædike. Ogsaa Lærer Hansen fra Ølstykke prædikede jævnligt i Høve.

Paa Stevns var der imidlertid en lille Kreds, der var glad for Rønnes Forkyndelse. Den ledende Mand derinde var Gaardejer *Poul Nielsen*, Karlshøj. Og da de i 1887 byggede egen Kirke, følte Rønne dette Anneks

som et Fristed, hvor han helt kunde være sig selv og faa Lov dertil. Og da der i 1894 blev oprettet en Højskole paa Stevns med Karl Rønne som Medforstander, flyttede han derud, og Baandene løsnedes yderligere i Forholdet til Høve, hvor Kristian Bjerre efterhaanden overtog hele Betjeningen, indtil han i 1897 maatte meddele Kredsen, at hans Højskolegerning havde hele hans Arbejdskraft Behov, saa at han ikke mere kunde blive ved med at komme til Høve.

Da saa det en Tid ud til, at Menigheden skulde opløses. Men saa kom der en underlig Vending i Menighedens Historie. Først kom der Meddelelse fra Valgmenighedspræst Frederik Nygaard i Sønder Næraa om en ung teologisk Kandidat, *Knud Nyholm*, der godt kunde tænke sig at blive Præst for Menigheden i Høve; men han vilde dog ønske, at den igen kunde blive anerkendt som Valgmenighed.

Det gik Kredsen med til, maaske noget modvilligt; men alt blev aftalt og ordnet i Forholdet til Nyholm, der rejste hjem til Fyn for sammen med sin Kæreste at forberede Bryllup og Flytning.

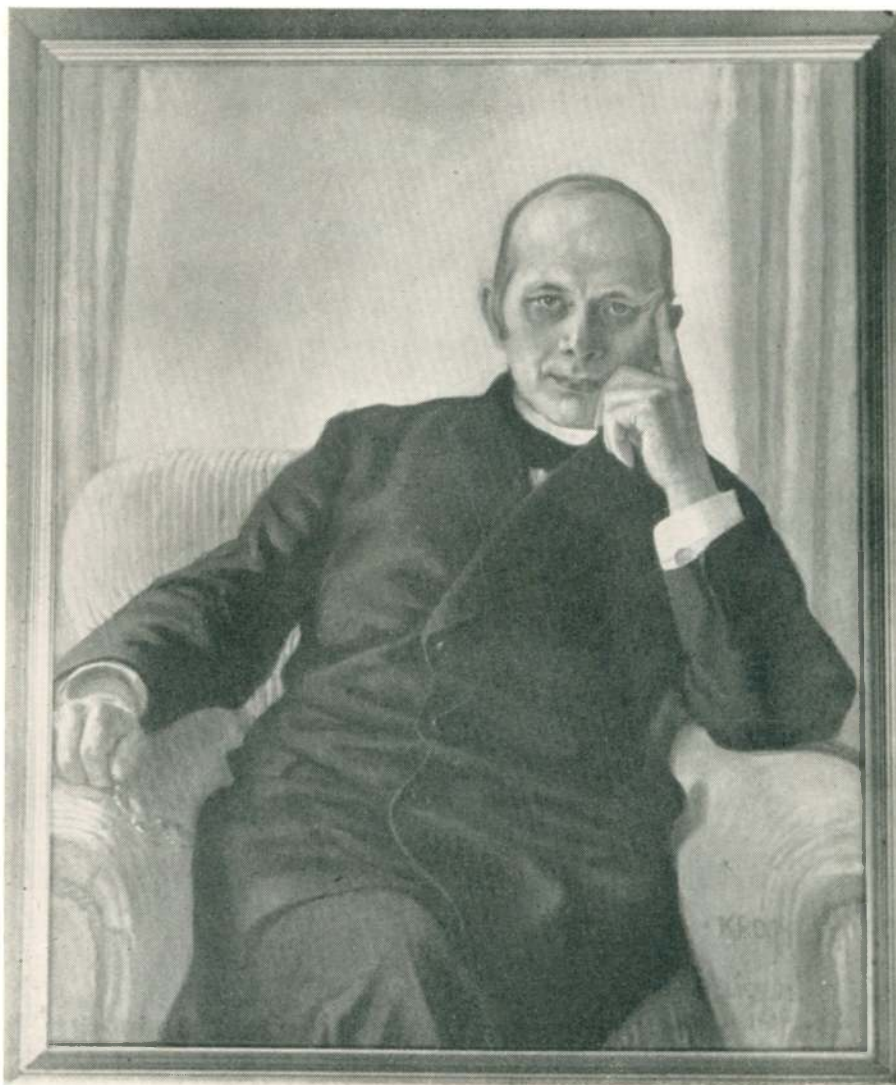
Straks efter kom der imidlertid en Mand til Høve, som med eet Slag vandt Menigheden for sig. Det var *Niels Dael*.

Niels Dael er født paa Gaarden Sønder Dal i Bjærgby i Vendsyssel den 20. Juni 1857 som den yngste i en Børneflokk. Hans Far var da gammel, havde deltaget i Napoleonskrigene og kunde fortælle meget om sine Oplevelser.

Niels Daels Uddannelse til Præst foregik ganske frit; den eneste Eksamen, han nogensinde har underkastet sig, er Korporalsprøven. Efter Ophold paa Tune Landbrugsskole og Askov Højskole droges han en Tid mod Botanikken, især Forsøgene med Landbrugets Planteforædling, men det blev dog en anden Tilbøjelighed, der sejrede: Lysten til den frie Præstegerning. Og han vendte derfor tilbage til Askov, hvor en Del unge Mænd under Ledelse af Schrøder og flere af Lærerne søgte at uddanne sig til en Præstegerning i Amerika.

Da der kom Bud om at skaffe en Præst til Tandil i Sydamerika, foreslog han Niels Dael at rejse derned, og efter nogen Betænkning sagde han ogsaa Ja dertil. Han blev da den 19. August 1886 præsteviet i Ansgarkirken paa Mors af Frimenighedspræst Rasmus Lund og rejste snart efter med sin djærve Hustru, Martine Jakobsen, til det fjerne Land for at øve en Præstegerning der for udvandrede Landsmænd.

Det var en rig og omfattende, men vanskelig Gerning, da hans „Me-

Niels Dael.

Efter Materi af K r o g.

nighed“ var spredt milevidt omkring; og lange Ture paa Hesteryg over Pampassetterne lærte den unge Præst, mens Besøg hos alle Slags Mennesker gav ham et dybt Indblik i Livet, som det kan forme sig „i det fri, hvor Storme suse“.

Hans Hustru blev efter nogen Tids Forløb syg og kunde ikke finde Helbredelse derovre, hvorfor hun i 1896 drog tilbage til Danmark; og da Niels Dael Aaret efter kom hjem og fik at vide, at Lægerne fraraadede

hende at rejse tilbage til Sydamerika, besluttede han sig til at blive herhjemme.

Paa sin Færd rundt i Landet som Budbringer fra danske i det fjerne kom han da ogsaa til Høve. Og her talte han saadan, at det straks gik op for Menigheden, at „her var den Mand, de spejdede efter, men troede, ikke var til“.

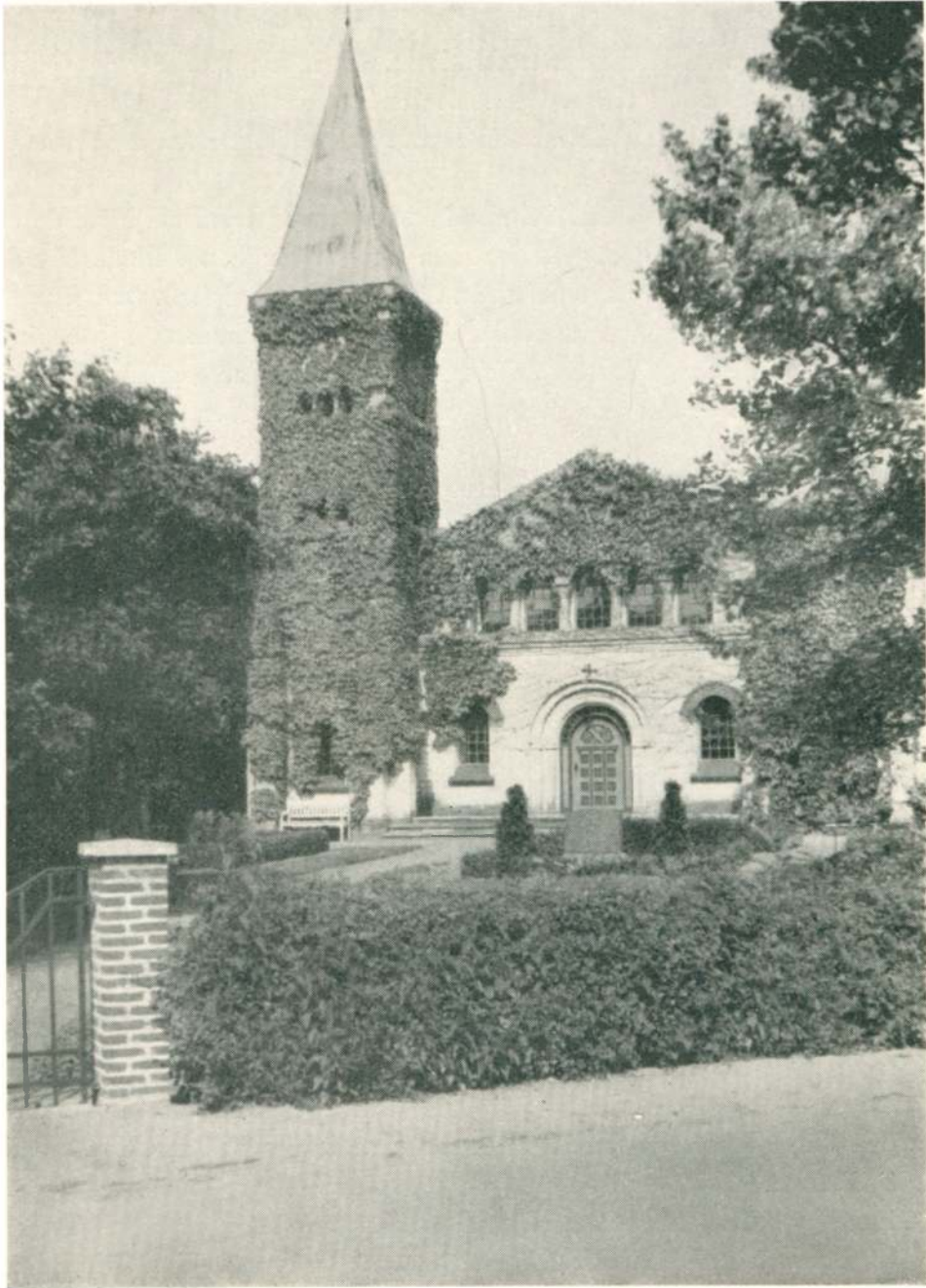
Trods Aftalen med Knud Nyholm bad de straks Niels Dael blive deres Præst. Det kunde han dog ikke straks sige Ja til; han stillede blandt andet den Betingelse, at det skulde være en Frimenighed, han skulde være Præst for. Det var nu let nok at faa Menighedens Tilslutning dertil. Og da de havde faaet Forholdet til Nyholm klaret, gik Niels Dael ind paa at tage et Prøveaar som Præst for Menigheden, inden de traf den endelige Afgørelse.

I det Aar boede han og hans Hustru hos forskellige Medlemmer af Menigheden, da Præstegaarden var udlejet. Derved kom de ogsaa nogle af Menigheden paa saa nært Hold, at de fik lært dem godt at kende. Og da Prøveaaret var tilende, blev Niels Dael fast antaget og flyttede ind i Præstegaarden. Og alt i Menigheden kom nu ind under fastere Former, hvad det ogsaa i høj Grad trængte til. Niels Dael var en myndig og dog elskelig Præst, der kom til at staa i et hjærteligt Forhold til sin Menighed, selv om han undertiden tog en Tørn med den om et eller andet.

Ved Menighedens første Overgang til Frimenighed og i de urolige Aar derefter var en Del Medlemmer faldet fra. De fleste af dem kom nu tilbage, da de skønnede, at der ikke blot var Fasthed og Tryghed, men først og fremmest Liv og Glæde at finde der. Ogsaa mange nye kom med, deriblandt nogle fra Egnen Nord for Slagelse, Hans Frandsen i Gudum og hans Sønner, hvoraf den ældste, Frands Frandsen, havde faaet en Gaard i Havrebjærg. Herfra var der dog saa langt til Høve, at da der kunde samles en lille Kreds, bad de i 1901 Niels Dael om at komme og prædike i Havrebjærg Forsamlingshus et Par Gange om Maaneden, og i 1904 var de i Stand til at bygge en Kirke.

Den blev opført efter Tegning af Arkitekt *Ejvind Mørck*, Ernst Triers Svigersøn, og indviet 25. September 1904, ved hvilken Lejlighed foruden Niels Dael to Valgmenighedspræster førte Ordet, nemlig Jørgen Teilmann fra Bering og Carl Koch fra Ubberup.

Og fem Aar senere fik Niels Dael endnu en Menighed at være Præst

Hærebjerg Frimenighedskirke.

Liselund Menighedsskole.

for, idet en lille Kreds byggede Frederiksborg Frimenighedskirke ved Siden af Højskolen der. Baggrund for Menigheden deroppe var især *J. Chr. Hostrups* Præstevirksomhed i Hillerød, der havde skabt nogen Samling til et grundtvigsk Menighedsliv.

Det var en krævende og spændende Gerning at staa i; men tillige havde Niels Dael faaet mange Venner over hele Landet, som ofte kaldte paa ham. Især efter at hans udmærkede Hustru i 1901 var død, kom han meget ud paa Foredragsrejser eller paa Besøg i Menigheden, hvor det personlige Venskab med Mennesker fik en stor Betydning for haade dem og ham.

Og denne vidtfavnende Virksomhed kom igen til at betyde meget for

den *Menighedsskole*, Niels Dael i Januar 1909 begyndte paa Gaarden Liselund ved Slagelse, som han havde købt og indrettet til dette Formaal.

Paa denne Skole — som efter Niels Daels Ord slet ikke er Skole i Ordets almindelige Betydning — er der i Aarens Løb blevet et ejendommeligt Samlingssted for ikke blot Frimenighedsfolk, men for alle grundtvigske og mange flere, efterhaanden ogsaa mange fra de andre nordiske Lande.

Virksomheden falder i to Grene, en lille Vinterskole, hvor Eleverne især fordyber sig i Kristendomskundskab og Kirkehistorie, men ogsaa nordisk Litteratur, især under *Ester Möllerstedts* Ledelse, og to store aarlige Møder, i Januar og August, hvor en stor og broget Flok fra alle Egne af Landet og alle Kredse i den danske Kirke samles til 14 Dages Samvær om Foredrag, Sang, Gudstjeneste og Samvær.

Baade som Lærere ved Skolen og som Talere ved Møderne er der kommet mange betydelige Folk. Et godt Udtryk for Liselunds Virke faar man gennem Liselundbogen, der hvert Aar bringer en Beretning og en Del af de Foredrag, der er holdt i Aarets Løb. Her maa det være nok at nævne, at Liselund blev til stor Hjælp for mange Mennesker, der her hentede Lys over Kristenlivet og Styrke til Kampen.

Blandt de mange Talere, som her mødtes, blev Samværet ogsaa af Værdi for det aandelige Fællesskab. Blandt de Mænd, som fra første Færd var med, kan nævnes Morten Larsen, Carl Koch, Søren Anker Møller, P. N. Petersen, Professor L. P. Larsen og Holger Begtrup, i en senere Tid især Biskop Berggrav.

Den Fortsættelse af Schrøders frie Præsteskole, som Vinterundervisningen tildels skulde udgøre, begyndte i 1911 og blev ogsaa til Hjælp for en Del Mennesker, ikke blot for nogle af de yngre Frimenighedspræster, men ogsaa for mange, der ikke ønskede nogen Præstestilling. Det blev mere Menighedsskole end Præsteskole. Nogen stor Flok samledes der dog aldrig; og under de vanskelige Forhold nu er Skolen stillet i Bero, mens Møderne har overvældende stor Tilslutning, saa Liselund selv efter den store Udvidelse for nogle Aar siden langtfra kan rumme den tilrejsende Skare.

I 1915 hjemførte Niels Dael fra Sverige som sin anden Hustru *Amelie Ståhl*, der blev ham en udmærket Støtte, baade i det omfattende Arbejde med Liselund, hvor de fik deres faste Boplads, og i Menighedens forskellige Kredse.

Liselund er Niels Daels Kongstanke, og Virksomheden her er stadig paa hans Hænder, selv efter at han i 1942 har trukket sig tilbage fra Præstegerningen efter i adskillige Aar at have været Landets ældste fungerende Præst.

I nogle Aar har Sygdom hindret ham i at naa rundt i Menigheden og ofte ogsaa i at holde Gudstjeneste; men naar han kom, talte han med

Amelie Dael.

en saadan Varme og Styrke, at Menigheden ikke kunde slippe ham. Hans Emner er ofte hentet fra Profeternes flammende Taler, og han har en sjælden Evne til at trænge ind til Kernen deri og delagtiggøre sine Venner i denne frie og stærke Tale.

Menighedsskolens Fremtid har ligget Niels Dael meget paa Sinde, ogsaa i de sidste Aar; men der er vist endnu ikke naaet Klarhed i det Spørgsmaal. En Tid kunde det se ud, som *Anders Nørgaards* Tanker om en Kirkeskole kunde krydse Planerne om Liselund; men ved *Nørgaards* bratte Død i 1943 staar ogsaa disse Planer nu i det uvisse.

I Tidens Løb er Niels Dael kommen til at indtage en førende Stilling blandt Frimenighederne som en Slags Ordinationsbiskop, og gennem sin Forkyndelse, sine opbyggelige Bøger, men især sin Liselundvirksomhed blevet en Forgrundfigur i dansk Menighedsliv.

Men for det store glemte han ikke de smaa. Her skal særskilt nævnes, at han paa Stillinge Strand, hvor han ejer en ret stor Grund, har ladet opføre et Feriehus til Smaabørn fra Frederiks Sogns og Helligaands Sogns Børnehaver. Menigheden har skaffet Sengetøj dertil og sørger for Føden til Børnene i den Sommermaanede, de tilbringer herude. For en Snes Aar siden brændte Menighedens Præstegaard i Høve, og da Niels Dael har boet paa Liselund, er der først nu blevet bygget en ny og god Præstebolig et Stykke fra den gamle Tomt.

Som Niels Daels Eftermand i Præstestillingen valgte Menigheden Læge

og Valgmenighedspræst *Erling Bugge*, Taars, som tiltraadte Embedet i Sommeren 1943.

Erling Bugge er født den 19. November 1892 i Vrejlev, hvor hans Far var Præst og gennem mange Aar øvede en betydelig Gerning. Efter sin medicinske Embedseksamen i 1921 nedsatte Erling Bugge sig som praktiserende Læge i Taars, Nabosogn til Vrejlev, og fik her en udstrakt

Erling Bugge.

Anna Bugge.

Praksis. Men det var ham ikke nok at bringe Mennesker Hjælp til Legemets Sundhed. Der blev et saadant Forhold mellem ham og nogle af hans Patienter, at de ønskede at faa ham til Præst.

Sognepræsten i Taars, *Bertel Bjerre*, stillede sig velvilligt til den Tanke og vilde gerne have den Hjælp, som Bugge kunde yde ham i det store Sogn, og i god Forstaaelse med ham blev der da i 1930 oprettet en lille Valgmenighed, der blev anerkendt med Bugge som Præst, saa han kunde modtage Præstevielse. Det var dog en Forudsætning, at Valgmenigheden skulde ophæves ved Præstesките i Sognet for ikke at være en Hindring for en ny Sognepræsts Indgang der. Dette skete da ved Bjerres Død i 1937; men indtil da hjalp de to Præster hinanden paa en Maade, som vist ikke har noget Sidestykke.

Og det er heller ikke set før, at en Læge har opgivet sin Praksis for at blive Frimenighedspræst, som Bugge nu har gjort det. Der tales for Tiden ofte om det ønskelige i et Samarbejde mellem Læger og Præster; men det er dog ikke Bugges Mening at forene de to Embeder. Han vil være Præst og helst have Lov at gaa helt op i den Gerning, som da ogsaa nok kan kræve sin Mand fuldt og helt.

En lille Frimenighedskreds i Roskilde, som ved Myndighedernes Velvilje fik overladt den gamle Vor Frue Kirke til Gudstjeneste, har Dael afstaaet til Th. Balslev, Vartov.

Frederiksborg Frimenighed har efter Præsteskiftet været betjent af *Aage Møller* med en maanedlig Gudstjeneste.

I Tiden omkring 1914 tilbød Niels Dael, at han gerne, hvor der var ensomme Mennesker, der ønskede det, vilde komme og holde Altergang i Hjemmene. Tilbudet blev givet lejlighedsvis i Foredrag. Derefter dannede der sig forskellige Steder i Landet smaa Kredse, hvor Dael kom og holdt Nadvergudstjeneste. Disse Kredse traadte ikke paa nogen Maade frem for Offentligheden. De levede deres stille Liv indenfor Hjemmenes Hegn, og Børnene fandt her let Vej til Nadverbordet sammen med Forældrene. Gudstjenesten begyndte med Altergang, og naar den var sluttet, blev Børnene, eller de mindre af dem, bragt til Ro eller kom ind i en anden Stue for at lege, mens Dael prædikede.

Nogle af disse Kredse gled efter nogen Tids Forløb ind i større frie Kredse eller i Sognemenigheder. Men en enkelt, der var begyndt i Kolding 1914, har fortsat sin Tilværelse til Dagen i Dag og nævnes derfor her. Der blev Niels Dael ved at komme og holde Gudstjeneste i en lang Række Aar, og da han, 84 Aar gammel, maatte opgive at rejse saa langt, tog Kredsen et af sine Medlemmer, Redaktør *Helge Skovmand*, Højskolebladet, til Præst. Niels Dael tog da Turen over til Jylland endnu en Gang og indviede Helge Skovmand til Præst ved en Gudstjeneste paa Rehækgaard i Dalby Sogn den 8. Oktober 1941. Ved denne Lejlighed var der Gæster til Stede fra flere Menighedskredse, som den lille Kreds i Kolding og Dalby havde Forbindelse med, saaledes fra Aagaard, Askov og fra fire sønderjyske Kredse: Bovlund, Lundsmark, Rødding og Valsbøl.

STEVNS FRIMENIGHED

Anden Juledag 1884 blev det bestemt, at *Karl Rønne* skulde komme og prædike en Gang om Maanedn i Sydstevn's Forsamlingshus, hvor den Kreds samledes, der blev til Stevn's Frimenighed.

Men ogsaa før den Tid var der holdt kristelige Møder omkring i forskellige Hjem paa Egnen. Disse var udsprunget af den aandelige Vækelse, som i Aarene 1830 til 1840 gik hen over Stevn's.

Pastor Leth i Lille-Heddinge skriver derom i sine Optegnelser: „Jeg kan ikke sige, hvorledes det gik til. Vinden blæser, hvorhen den vil, og du hører dens Susen; men du ved ikke, hvorfra den kommer, og hvor den farer hen; saaledes er det med hver den, der er født af Aanden. To troende Haandværkere, jeg tror, en Snedker Møller og en Skomager Rigaard kom til Store Heddinge, har saa ét saa et andet Sted vakt Opmærksomhed ved deres Tale og faaet Folk til at lytte.“

Men saa hændte der noget, der fik Betydning for hele den aandelige Bevægelse paa Egnen. En af Byens Gaardmænd døde. Han havde været meget forfalden til Drik, og da han laa paa Dødslejet, havde Pastor Leth nægtet at tage ham til Alters, og da han skulde begraves, nægtede han ogsaa at tale ved hans Baare i Kirken. Han vilde kun kaste Jord paa Graven. Efter en Del Forhandling med Familien gik Leth dog ind paa at holde en Tale ved Graven, men ikke om den afdøde, kun hvad han følte sig kaldet til at sige.

Videre hedder det da: „Jeg begyndte med første Vers af Salmen Evighedens Haab og Ære —, og talte saa stærkt og alvorligt til de mange, der var samlede ved Graven, og der lyttedes dertil i Stilhed. I Gaarden, hvor Folk derefter samledes — jeg var ikke selv med — gik det helt anderledes til end ellers ved saadanne Lejligheder; der herskede stor Alvor, og Tiden tilbragte man med i Forening at synge Salmer.

Nu var Isen brudt, og et helt nyt hidtil ukendt Liv vaagnede, hvoraf

flere og flere efterhaanden blev grebne. Kirken fyldtes, jeg holdt Bibellæsning eller Forsamlinger, Folk strømmede til, ikke blot fra Lille-Heddinge, men ogsaa andre Steder fra, især fra Højerup og Tommestrup. Naar jeg efter den Tid gik paa Gaden, hørte jeg Salmesang saa fra ét saa fra et andet Hus. De almindelige Forlystelser standsede, og der kom kristelige Mænd, Lægprædikanter og Præster langvejs fra for at glæde sig ved Opvækkelsen og deltage i de gudelige Forsamlinger.

Ane Nielsen.

Poul Nielsen.

Den, der mest tiltalte mig af Lægprædikanterne, var *Jakob Fisker* fra Holsteinsborg; han talte enfoldigt og hjærteligt, det rene Guds Ord; en anden var den fra Fyn velkendte *Rasmus Ottesen*; en mere begavet Lægprædikant har jeg ikke kendt.

Men der kom ogsaa Præster. Ved Holsteinborg og henad Sorø og Ringsted fandtes dengang mange troende Præster, Provst Monrad i Marvede, Emil Clausen, begge Fengerne, Rønne, Fritz Boisen m. fl. Den, man var mest glad ved at høre, var Fritz Boisen; ham forstod de, som han altid har forstaaet at tale til Hjærtet. Da var han endnu af pietistisk Retning, som han siden forlod og sluttede sig til den grundtvigske.“

Leth forlod imidlertid Lille-Heddinge, og Vækkelsens første Varme kølnedes; men det var lykkedes at saa en Sæd, der senere bar Frugt i Stevns Frimenighed.

Den bærende Kraft og mangeaarige Leder af denne Bevægelse var *Poul Nielsen*, Karlshøj. Han var født den 3. December 1853 og døde

den 2. December 1923. Naar han talte om Slægten, begyndte han gerne med sin Farfar, Gaardejer Niels Pedersen, Sognefoged i Lyderslev. Han var arbejdsom og retsindig, mild og barneglad, from og af gammel luthersk Kristentro og opdrog sine Børn i Tugt og Herrens Formaning. Men han kunde tillige give sig hen i Legen en Sommeraften med Byens unge paa Toften og om Vinteren paa Gadekæret.

Sønnen efterfulgte Faderen som Sognefoged og havde arvet mange af hans gode Egenskaber, men var lidt mere tilbageholdende og afdæmpet. Ogsaa hans Hjem var et Arnested for Godhed og Fromhed. Han og hans Hustru kørte ofte lange Veje for at høre den Tids dygtige Prædikanter, blandt andre Pastor Willemoes i Herfølge, Søheltens ældre Bror, og ligeledes deltog de i Vennelagene omkring Brøderup og Karise Højskoler.

Fra saadanne Fædre stammede Poul Nielsen. Han var maaske den første unge Stevnbo, der kom paa Højskole, Brøderup, Askov og Vallekilde, og Grundtonen den Gang paa Højskolerne var det kristelige. Ernst Trier var vist den, der kom til at præge ham dybest. Paa Højskolerne oplevede han en inderlig folkelig og kristelig Fællesskabsfølelse, og dette Fællesskab blev ham for stedse uundværligt; han søgte det, hvor han færdedes, søgte det allerede som ung ogsaa i Kirken. Til Trods for Kammeraternes Spot søgte han Søndag efter Søndag til Kirke, og paa Hjemvejen besøgte han gamle og svage, fortalte, hvad Præsten havde sagt, og sang Salmer for dem. Hans jævnaldrende kaldte ham „den hellige Poul“.

For at tilfredsstille Trangen til folkeligt Fællesskab aftalte han med Præsten og Læreren at holde Møder i Skolen og Hjemmene. Der samledes saa de unge, som var blevet vakt paa Højskolen, de sang og opfriskede gamle Minder, og før de skiltes, stod den unge Poul Nielsen frem og bekendte Troen.

Men Stuerne blev for smaa og man enedes om at bygge Forsamlingshus, som saa blev brugt baade til Gymnastik, folkelige og kristelige Møder, og til Kirke. Det aandelige Liv var efterhaanden blevet saa stærkt, at man ikke kunde nøjes med den Forkyndelse, der lød i Sognekirkerne. De vakte vilde betjenes af Mænd, med hvem de fuldt og helt delte Livssyn, og Tanken opstod om en Frimenighed. Begivenhederne paa Mors, hvor Rasmus Lund blev udstødt af Folkekirken, fordi han havde taget en syg ukonfirmeret Pige til Alters, hidrog til at gøre det klart, at det maatte være en Frimenighed.

Det var i Slutningen af 1886, man begyndte at drøfte Muligheden for at bygge en Frimenighedskirke; og det første Møde om Sagen holdtes anden Juledag, efter at Karl Rønne havde prædikeret i Forsamlingshuset. Der nedsattes et Byggeudvalg, der holdt Møde den 7. Januar 1887, og efter nogen Drøftelse vedtoges det at bygge Kirken paa Poul Nielsens Mark i Lyderslev.

Den 1. September blev Grundstenen nedlagt af Karl Rønne. Det var meget vekslende Vejr den Dag med Solskin, Blæst og Torden. Rønne sagde, at et saadant Vejr var et godt Varsel for Kirkens Fremtid.

Kirkens Indvielse fandt Sted den 28. December 1887. Det var strengt Vintervejr med

Storm og stærk Snefygning; men alligevel var mange fremmede kommet tilstede, og omkring 400 Mennesker var med til Indvielsen, som blev foretaget af Frimenighedspræst Rasmus Lund, Mors. Der blev fremstillet tre Børn, som var hjemmedøbte. Og Dagen efter holdtes Gudstjeneste, hvor Valgmenighedspræst Nygaard prædikede, Rasmus Lund og Karl Rønne holdt Altergang.

Efter at Kirken var bygget, hengik der nogle Aar, inden Myndighederne vilde give Tilladelse til Begravelser paa dens Kirkegaard. Højesteretssagfører Svend Høgsbro gjorde alt, hvad der stod i hans Magt, for at hjælpe Menigheden; men Myndighederne stod stejlt imod. Scavenius, der sad som Kirkeminister i Estrups provisoriske Regering, var ikke let at forhandle med; men tilsidst gav Ministeriet sin Tilladelse, saafremt Sognepræsten og Herredsfogden ogsaa vilde gøre det.

Ved den første Begravelse, der skulde foregaa 5. September 1893, blev først Sognepræsten i Lyderslev, Provst Hammershaimb, spurgt og gav uden Betænkning sin Tilladelse; men anderledes var det med Herredsfogden; han vidste hverken ud eller ind; men da han fik at vide, at

Stevns Frimenighedskirke.

Præsten havde givet sit Samtykke, udbrød han glædesstraalende: „Saa lader jeg Ansvar et hvile paa Sognets Præst!“ Og dermed var den Sag i Orden.

Men der var andre Sager, der ikke var i Orden, saaledes Forholdet til Sognekirkerne, hvis Præster gennem mange Aar ikke vovede at sætte Foden indenfor Frimenighedens Dør. Det var dog ikke den nye Kirke, de var bange for, men deres Overordnede. Engang havde Sognepræst Hans Rørdam, Fanefjord paa Møen, lovet at prædike i Frimenighedskirken; men da Folk kom for at høre ham, var han der ikke, han havde nemlig faaet Telegram fra Biskoppen, at hvis han prædikede i Frimenighedskirken, maatte han være parat til at tage Følgerne deraf.

Pastor Bruun i Levring var gennem mange Aar den eneste Sognepræst, der dristede sig til at prædike i Frimenighedskirken. Han holdt endog Altergang der og gik selv til Alters; men han skal ogsaa have faaet den ene Irettesættelse efter den anden, som han dog tilbageviste. Efterhaanden ændredes disse Forhold, saa der kun ved særlige Lejligheder kom Stridigheder.

Nogen Modsætning vil der vel altid være mellem Frimenighederne og Folkekirken. Frimenigheden er fri for al ydre Autoritet, dens Højesteret er Menigheden, og Præsten har ingen anden Bemyndigelse, end den Menigheden giver ham; og hverken Præsten eller Menigheden kan nogensinde krybe i Ly bag Provsten eller Biskoppen eller Ministeren; ene maa de kæmpe deres Kamp, sammen maa de sørge i Nederlagets Time, og sammen kan de glædes i Sejrens Stund, sammen maa de tage de Bestemmelser, som skal raade indenfor deres Kreds; Ret og Pligt staar i det nøjeste Forhold til hinanden.

Kortest og klarest kan man udtrykke Forskellen mellem de to Parter ved at sige, at i Folkekirken er der tre Faktorer, man maa regne med: Menigheden, Præsten og Staten. Og denne sidste har Ret til at træde ind imellem de to første. I Frimenigheden er der kun de to første, og en tredje anerkendes ikke.

Karl Rønne var i 1880 blevet Valgmenighedspræst i Høve (se S. 121 f.), men var udpræget Frihedsmand. Han gav et naturligt Udtryk for sit Livssyn ved at medunderskrive den store Askovadresse, og den Irettesættelse, han fik derfor, tilbageviste han som ubeføjet; da han desuagtet

sammen med andre ligesindede blev stillet for en Provsteret, begærede han at faa sin Anerkendelse som Valgmenighedspræst tilbagekaldt.

Han fik da sin Afsked som Præst i Statskirken den 13. November 1883. I Høve omdannedes Menigheden til Frimenighed, og Rønne fortsatte som dens Præst. Under sit Ophold i Høve og senere Sorø kom han jævnlig til Stevns; og da Kirken var bygget og Rønne overtog Stil-

Sigrid Krebs Lange.

F. C. Krebs Lange.

lingen som Forstander paa Stevns Højskole, løsnedes Forholdet til Høve med det Resultat, at Rønne i de sidste tyve Aar af sit Liv blev Præst for Stevns Frimenighed, og det Samliv, der udviklede sig mellem ham og Menigheden, blev rigt og herligt.

Karl Rønne vil leve i Mindet som den forunderlige lyse Skikkelse med den frejdige og kærlige Forkyndelse, sin jævne og bramfri Fremtræden og sin store Trofasthed i Venskab og al sin Færd og Gerning.

Niels Peter Kristensen, Poul Nielsens trofaste Ven og Medarbejder, en kort Tid Formand for Menighedsraadet, nævnte ved Rønnes Baare nogle Linjer af Kaalund, hvormed han tegnede et godt Billede af Menighedens første Præst:

*„Du spørger, hvad jeg tror paa? Nu vel! det maa ud:
paa Frihedens Sejr, men gennem Personen —
paa den største, som vandtes gennem Tornekronen.“*

Det passede paa Karl Rønne. Han var blandt de Prædikanter, som troede paa det godes Sejr over det onde, naar blot de gode Kræfter maatte være frie.

Det var den 26. November 1907, at Karl Rønne lukkede sine Øjne, og den 3. December blev han stedt til Hvile paa Frimenighedens Kirkegaard, hvor hans og hans Hustrus Grave findes ved Sydsiden af Kirkens Indgang. Hans Efterfølger blev *F. C. Krebs Lange*.

Krebs Lange blev født den 5. Maj 1869 i Skivum Sogn mellem Hobro og Nibe. Hans Far var Landmand og Gæstgiver, senere Sogneraadformand, Sognefoged og Postmester. I sine unge Dage spillede han til Fester, men følte tidligt Kaldet til at være Præst og længtes bort fra den Verden, Musikken førte ham ind i. Da kom han i Vinteren 1891—92 paa Mellerup Højskole, hvor han blev dybt grebet af Jens Beks Foredrag. Og samme Vinter kom han i Forbindelse med Pastor Trandberg, som da var i Amerika og tilbød ham Plads paa sin Præsteskole derovre.

Da hans Forældre nødigt vilde lade ham rejse til Amerika, kom han i Stedet paa Gedved Seminarium, senere paa Skaarup, og tog Lærereksamen 1896. Derefter var han nogle Aar i København og søgte at forene Skolegerning med Studium; men da han længtes efter en Skolegerning med mere Indhold, tog han 1901 mod Pladsen som Forstander for Bornholms Højskole, som han med sin Hustru Sigrid drev i halvsjette Aar.

I 1906 vendte han tilbage til København for paany at sætte sig paa Skolebænk, 37 Aar gammel. Trandberg havde stærkt paavirket ham i frikirkelig Retning, men han fandt dog ogsaa, at der i Folkekirken kunde gøres et godt Arbejde.

Da kom der Bud fra Stevns, om han vilde være Medhjælper hos Karl Rønne, der nu var svagelig og tænkte paa at trække sig tilbage. Rønne døde dog snart efter og Krebs Lange blev præsteviet af Søren Anker Møller fra Klim Dagen efter Rønnes Begravelse og samtidigt indsat i Embedet som Frimenighedspræst.

Det var den 4. December 1907, og dermed begyndte en lang og tro Tjeneste, der kun blev afbrudt i de tre Aar, 1917—1920, da Krebs Lange gik ud af Præstegerningen. Krebs Lange var dybt rodfæstet i det grundtvigske, men maatte kæmpe Troens Kamp; derfor blev hans Forkyndelse dyb og alvorlig, han kunde ikke tage overfladisk paa Synden; naar han saa den, maatte han paatale den; derfor blev hans Prædiken ofte delt i to Dele, først en Paatale af Synden — og den kunde være streng, — dernæst en Henvisning til Guds Naade i Jesus Kristus,

— og den kunde falde saa mildt som Sommernattens Dug paa Engens Blomster.

Men i 1917 maatte Krebs Lange paa Grund af en aandelig Krise, som ogsaa nedbrød ham legemligt, forlade Gerningen som Præst og tillige som Forstander for Højskolen, hvad han havde været i nogle Aar, og rejste nu til Fyn som Landmand. Men da Kredsen haabede

Anna, Inge og C. Wulf.

paa snart at faa ham rask tilbage, søgte den ikke ny Præst, men bad *Marius Jensen*, der havde taget Afsked fra Bornholms Valgmenighed, om indtil videre at være Præst for Menigheden under Krebs Langes Fraværelse. Det gik han ind paa; og han vandt sig i de tre Aar mange Venner paa Stevns.

I 1920 kom saa Krebs Lange tilbage, da han havde genvundet Sundhed og Ro i Sindet; og nu kom der nogle gode Arbejdsaar. I 1934 fejredes 50-Aarsdagen for Frimenigheden ved Udsendelse af et Minde-skrift, som giver Udtryk for et godt og glædeligt Menighedsliv gennem Aarene. Og i 1937 var Krebs Lange

opslidt og bad Menigheden se sig om efter en Afløser. Sin sidste Tid vilde han tilbringe som „Otium“ paa Fyn; men i Efteraaret 1938 blev han syg og døde den 30. Marts 1939 paa Bispebjerg Hospital. Den 4. April blev han stedt til Hvile paa Frimenighedens Kirkegaard.

Hans Eftermand, *C. H. Wulf*, er født den 18. Juli 1899 i Haderslev, men opvokset i Outrup Sogn ved Varde, hvor hans Forældre ejede Værringgaard. Som 18-aarig kom han paa Galtrup Højskole hos Forstander Jakob Lykke, og det blev en stor Oplevelse for ham. I Frimenighedskirken her mødte han ogsaa det frie Menighedsliv og lyttede til Thorvald Balslevs klare Forkyndelse.

I 1922 rejste han til U. S. A. som Landmand, men endte paa Præsteskolen hos C. P. Højbjerg. Efter Besøg ogsaa paa amerikanske Universiteter rejste han i 1930 tilbage til Danmark og var den følgende Vinter

Elev paa Liselund Menighedsskole, hvor især Niels Dael og Morten Larsen kom til at betyde meget for ham. Derfra rejste han paany til Amerika og blev Præst for en dansk Menighed derovre.

Pastor Wulf blev i 1932 gift med Anna Marie Jørgensen, Datter af Johan Jørgensen, Orup, som var Medlem af Stevns Frimenighed; og derigennem blev Tanken henledt paa ham, da Krebs Lange tog sin Afsked. I Efteraaret 1936 prædikede Wulf i Frimenighedskirken og blev ved et paafølgende Møde valgt til Præst for Menigheden, indsat den 13. Juni 1937.

Nu staar andet Slægtled og for en Del tredje med Arven — en underlig rig Arv, og vi spørger, om de er i Stand til at føre det videre, som de gamle har givet dem. Det bliver vel ikke helt ad de samme Veje; meget har forandret sig. Kampen i Dag er ikke den samme som for 60 Aar siden. Da var det de ydre Autoriteter, de maatte staa paa Vagt overfor, nu er Fjenden i os selv; nu er Spørgsmaalet, om vi er levende med i det Liv, som betød saa meget for de henfarne Slægter.

Rammen om det Liv har vi arvet; men det aandelige Liv, det der skal fylde Rammen, maa vi kæmpe os til; det faas ikke som Arv, kun gennem Kamp.

Vi kender vel vor Svaghed; men naar vi alligevel har Haab om, at Kampen skal krones med Sejr, da er det, fordi vi tør tro, at Gud har begyndt sin gode Gerning i os og oprettet sin Menighed iblandt os, hvor han vil fortsætte sin Gerning til Sejr.

„Ikke os, Herre, ikke os, men dit Navn ske evig Tak og Ære!“

Kirkens Indre.

BORNHOLMS VALGMENIGHED

Som Bornholm i flere andre Henseender har sit Særpræg, saaledes har ogsaa den kirkelige Udvikling paa Klippeøen formet sig noget anderledes end paa andre Egne. Især har Valgmenigheden en ejendommelig Forhistorie i den Virksomhed, der udfoldedes af Pastor *P. C. Trandberg*.

Denne var i 1860 kommet tilbage her til sin Fødeø og havde været Hjælpepræst i Aaker, senere i Olsker-Allinge under Sognepræstens Sygdom. Da han senere som tjenstledig havde indgivet Ansøgning om at maatte benytte Øens Kirker til sine Gudstjenester for Venner og vakte Tilhængere, men ikke faaet Ministeriets Tilladelse, fortsatte han sin Gerning ved Møder i Skove og Lader og andre Lokaler, og store Skarer sluttede op om ham.

Efter et nyt mislykket Forsøg paa at faa Tilladelse til ordinære Gudstjenester, traadte Trandberg ud af Folkekirken i 1863 og blev fulgt af over 1000 Mennesker, som først dannede en Frimenighed med ham som Præst. De indrettede deres Kirke og Præstebolig i Betania ved Aakirkeby, og da Myndighederne opdagede, at de ikke kunde hindre denne frie Bevægelse, gik de den 30. September 1872 med til omsider at anerkende ham og hans Menighed som Valgmenighed og dermed som tilhørende Folkekirken.

Denne tidlige Valgmenighed fik dog ikke nogen lang Levetid, idet Trandberg allerede fem Aar efter, i 1877 opgav Arbejdet der og rejste bort, kom til Amerika og var en Tid Præst derovre. Men hans Menighed opløstes saa fuldstændigt, at kun en enkelt deraf sluttede sig til den næste Valgmenighed, der opstod paa Bornholm en Menneskealder senere, og det var heller ikke Efterkommere af den første Menighed, som dannede den næste.

Derimod var der en anden Præst, som kom til at bane Vejen for

det kommende. I 1863 kom der en ung Mand til Rønne, først som Kateket, siden som Præst, nemlig *Frederik Vilhelm Christensen*, som rejste en grundtvigsk Vækkelse og Bevægelse af varig Art. Gennem fyrretyve Aar var Christensen Præst i Rønne, og hans Tale førte mange til Forstaaelse af Menighedslivets Rigdom og rette Vilkaar, saa de ikke var bange for at give sig ud paa den dristige Færd, som det ellers

Christine Jensen.

Marius Jensen.

maatte forekomme dem, at oprette deres egen Menighed og lønne deres egen Præst.

Det var ogsaa gennem mange Aar en bevidst Stræben for Pastor Christensen at skabe Forudsætninger for det frie Menighedsliv, saa det var ham en stor Glæde, at han paa sin 80 Aars Fødselsdag kunde nedlægge Grundstenen til en Valgmenighedskirke i Rønne, hvor tilmed hans Svigersøn skulde være Præst.

Marius Jensen var født 1853 i Nykøbing Sjælland, hvor hans Far var Fuldmægtig hos hans Morfar, Amts- og Godsforvalter Petersen. Men kun to Aar gammel kom han til Rønne, da hans Far blev Amtsforvalter der. Marius Jensen følte sig derfor som Bornholmer, selv om han ikke talte „Maalet“.

Han kom som Student til København faa Dage efter Grundtvigs Død, men fandt dog Vej til Vartov efter nogen Tids Ophold i et Indre-Missions-Hjem.

Efter sin Embedseksamen var han først et Aar Huslærer, men blev

i 1879 Kapellan i Dalby-Stubberup ved Kerteminde og ægtede den 6. Juni Pastor Christensens Datter Christine, med hvem han nu fik et lykkeligt og godt Hjem. De kom i levende Forbindelse med mange gode Mennesker her i Dalby, en Del fra Kerteminde Valgmenighed og deriblandt dens lærde og ivrige Præst, *Niels Lindberg*, ligesom der ogsaa i Dalby var en Kreds fra Kolds første Friskole der.

Ogsaa Efterdønningerne fra den gudelige Vækkelse ved Skomager Svane og Christen Madsen kunde mærkes endnu. De tre Aar her fik varig Betydning for Pastor Jensen. Der fulgte nu tre Aar som Sognepræst i Haderup, hvorefter Pastor Jensen vendte tilbage til Bornholm som Sognepræst for Pedersker, hvortil han blev kaldet i 1885.

Ved sin Indsættelse prædikede han saadan, at Provsten efter Sigende skal have udtalt, at han fortjente at faa sin Afsked med det samme. Det var formodentlig det radikale Frisind, som stødte Hans Højærværdighed. Og det fik snart Aktualitet.

I Morten Pontoppidans Tidsskrift „Tidens Strøm“ stod der den 19. Februar 1886 en Artikel af Marius Jensen, som indbragte ham en skarp Irettesættelse og Meddelelse om, at hvis han tiere optraadte paa denne Maade, vilde han faa sin Afsked. Artiklen indeholdt en kraftig Kritik af Estrups provisoriske Regering og ulovlige Undertrykkelse af Folkets Frihed.

Det blev dog ikke politiske, men kirkelige Grunde, som førte Marius Jensen til at tage sin Afsked. En Forvalter kom med Kongebrev og vilde giftes samme Dag; men inden Brud og Forlovere kom til Stede, fik Pastor Jensen saadanne Oplysninger om Forvalteren, at han ikke vilde foretage Vielsen, saa meget mere som det nu viste sig, at den ene af Forloverne heller ikke vilde indestaa for, at Forvalteren ikke var bundet af noget andet Ægteskabsløfte.

Sagen gik til Ministeriet, hvis Afgørelse lød paa, at naar Papirerne var i Orden og Forloverne sagde god for Parret, skulde Præsten udføre Vielsen uanset de personlige Forhold. Forvalteren havde fundet nye, mere dristige Forlovere; men da Marius Jensen var klar over, at han alligevel ikke vilde vie vedkommende, og at han ikke kunde finde sig i en saadan Samvittighedstvang, indgav han i Oktober 1887 sin Afskedsbegæring.

Der var ikke nogen Menighed til at slutte op om Marius Jensen lige straks. Nogle fandt det forhastet af ham at søge sin Afsked uden at

tale med sin Menighed derom, og mange vilde nødtigt forlade Folkekirken for at følge ham ud i Frimenighed.

Der kom en Opfordring fra Jens Bek i Mellerup til Marius Jensen om at komme der over; men han vilde ikke rejse fra sine mange Venner paa Bornholm, hvor han troede, at der var en Gerning for ham at gøre. Hans Venner erklærede sig da ogsaa villige til at give ham nogen Støtte, saa han kunde fortsætte sin Forkyndelse. De hjalp ham til at købe en lille Ejendom paa 5—6 Tønder Land, „Kuleborg“, hvor han og hans Hustru boede i to Aar.

Derefter holdt de i fire Aar Friskole i Bodilsker under stærk Modstand fra Sognepræsten, der ved Eksamen voldte de Vanskeligheder, han kunde. Men fra Vennekredsen blev der ydet dem god Tilslutning, ogsaa til de Møder, som holdtes i Skolen.

Ogsaa andre Steder holdt Marius Jensen til Stadighed Møder, en Gang i Siloamskapellet i Nexø holdtes ogsaa Nadver, hvilket dog straks blev indberettet til Myndighederne, der truede Pastor Jensen med en Bøde, hvis han oftere holdt Altergang med Medlemmer af Folkekirken.

I December 1893 indsendte Marius Jensen sammen med 41 Familier, som havde sluttet sig til ham, Begæring om Anerkendelse som Valgmenighed; men Begæringen blev afslaaet. Saa var Kredsen henvist til at staa udenfor Folkekirken indtil videre, og som Bornholms Frimenighed begyndte den da i 1894, først i Siloam Sankthansdag og saa i Betania den 23. September 1894.

Et Par Aar efter, da *Rørdam* var blevet Biskop, søgte Marius Jensen først at blive klar over Biskoppens Indstilling overfor ham og hans Menighed, og da han fandt den velvillig, indsendte han paany Begæring om Anerkendelse som Valgmenighed. Der kom alligevel Vanskeligheder, saa der maatte indsendes en mere diplomatisk affattet Begæring, før endelig den 29. September 1897 Anerkendelsen blev meddelt.

Provst Sodemann indviede nu under megen Salvelse Betaniakirken, der først havde været Frimenighedskirke for Pastor Trandberg, saa Valgmenighedskirke og nu igen en Tid Frimenighedskirke, før den for anden Gang blev indviet. Og mellem de to Menigheders Brug af den havde den været Sovesal for et Børnehjem.

Nu kom Arbejdet og Menighedslivet omsider ind i mere rolige Forhold og i en jævn Vækst. Marius Jensen prædikede herefter ogsaa i

Sognekirkerne Østermarie, Poulsker og Pedersker, ligesom der ogsaa blev holdt Menigheds møder flere Steder.

Den 26. Juni 1899 lagdes Grundstenen til Helligaandskirken i Rønne. Pastor Christensens Medvirken ved denne Lejlighed var maaske nok anstødelig for nogle, men sikkert for mange flere en befriende Anerkendelse, som gjorde det lettere for dem at slutte sig til Valgmenigheden. Pastor Christensen gav ogsaa 1000 Kroner til Kirkens Opførelse, og dog kunde det ikke blive andet, end at netop mange af hans Vennekreds nu vilde finde deres Plads i Valgmenigheden. Men det er jo ret betænkt altid ønskeligt, at Mennesker finder deres Plads, hvor de bedst kan føle sig hjemme og derfor er mest modtagelige. Men mangan Præst har følt det som en personlig Krænkelse, naar nogen er flyttet fra hans Kirke til en anden.

Til Kirkeindvielsen den 6. Maj 1900 havde man haabet paa Biskop Rørdams Bistand, men det blev ogsaa Provst Sodemann, og alt gik efter Ritualet, med Ceremonier og Procession. Valgmenighedspræsterne Jungersen fra København og Boisen fra Kerteminde var kommet med til Festen, og det gav den et glædeligt Tilskud.

Kirken, der fra alle Sider blev omtalt som et smukt og hyggeligt Kirkehus, var bygget efter Tegning af Arkitekt Mathias Bidstrup og Arbejdet udført af H. P. Bidstrups Byggeforretning.

Der blev nu i den følgende Tid knyttet nærmere Forbindelse mellem Højskolen og Valgmenigheden, især efter at *Andreas Hansen* i 1906 var blevet Højskoleforstander.

Menigheden voksede sig efterhaanden saa stor, at der blev Brug for en Hjelpepræst, især ogsaa fordi der skulde holdes Gudstjeneste paa saa mange forskellige Steder.

Den første Hjelpepræst var *Jens Peter Nørgaard*, født i Vrejlev den 21. Marts 1867, og derfra kendt med Marius Jensens Svoger, *August Kristensen*, som var Præst deroppe.

Nørgaard var kommet som Lærer til Nexø Seminarium 1899 og havde sluttet sig til Valgmenigheden, hvor han undertiden talte i Siloam, og saa før han blev ordineret.

Han blev nu antaget som Hjelpepræst for Pastor Jensen og indsat i sit Embede 2. Juledag 1903. Hans Virkekreds blev mest i Nexø, Østermarie og Pedersker, senere ogsaa i Poulsker. I 1907 blev Nørgaard Sognepræst i Lundforlund, senere i Esbjerg og sidst i Storehedinge.

Valgmenighedskirken i Rønne.

Hans Afløser som Medhjælper i Menigheden blev *Karl Jespersen*, som først i et Par Aar havde været Lærer ved Højskolen.

Nytaarsdag 1910 holdt Marius Jensen sin Afskedsprædiken og trak sig tilbage fra Stillingen som Valgmenighedspræst, skønt han kun var 56 Aar gammel. Men det stod for ham som en Nødvendighed, ikke blot fordi hans Helbred var vaklende, men mest fordi han ikke kunde prædike med den Hjærtelighed og Frimodighed, som det glade Budskab forekom ham berettiget til at kræve af ham.

Han rejste til København og tog fat paa Kontorarbejde, men kunde dog ikke i Længden modstaa Dragelsen til Præstegerningen. I Jørunde prædikede han jævnligt under sit Ophold i København, og da han i 1917 blev opfordret til at blive Præst for Frimenigheden paa Stevns, efterkom han Opfordringen. Det blev dog kun i tre Aar, han var Præst der. Og i 1922 vendte han tilbage til Rønne, hvor han henlevede sine sidste Aar i nær Forbindelse med Menigheden. Hans sidste Leveaar blev trange paa Grund af Sygdom, før han den 3. April 1931 afgik ved Døden, 77 Aar gammel.

Han blev mindet i sin Menighed som den ærlige Stridsmand, redelig

Kirkesalen i „Betania“ ved Aakirkeby.

i al sin Færd uden Hensyn til egen Fordel eller Besvær, som en Mand, der altid stod bag sit Ord og stolede paa, at Gud gjorde det samme.

Da Marius Jensen tog sin Afsked i 1910, blev *Karl Jespersen* hans Eftermand som Valgmenighedens egentlige Præst. Han er født den 15. April 1880 i København som Søn af Musiklærer Georg With Jespersen og Hustru, Jørgine Christine Quistgaard, og havde arvet noget af deres kunstneriske Natur. I Studietiden søgte han til Immanuelskirken hos Jungersen, og efter sin Eksamen blev han Lærer paa Bornholms Højskole, hvor *F. C. Krebs Lange* da var Forstander. I 1907 blev han ansat som Hjælpepræst hos Marius Jensen, holdt Bryllup med sin Barndomsveninde Ellen Lindhard og fik sin Bolig i „Nordlyset“ i Rønne.

Tre Aar senere tog Marius Jensen imidlertid sin Afsked, og Menigheden bad nu Karl Jespersen om at overtage Stillingen som Førstepræst. Det var med store Betæneligheder, især paa Grund af sin Ungdom, at han modtog Kaldet; men det blev til gensidig Glæde og Tilfredshed. Han flyttede saa med sin Familie ind i Betania ved Aakirkeby, mens *E. Pontoppidan Thyssen* blev Medhjælper og fik Bolig i Rønne.

Der var nu to unge Præster ved Arbejdet, og de kunde bedre komme ud til de mange Kredse Øen over. Og de var saa forskellige, at de kunde udfylde hinanden. Om Karl Jespersen skrives der i et Jubilæumsskrift fra 1919: „Han er en Skattegraver, der borer sig ned i Tænknings, Digtingens og Bibelens Skakter og henter det pureste Aandens Guld op fra Dybet — og bærer det frem i skønne Skaaler“.

Karl Jespersen.

Ellen Jespersen.

Pontoppidan Thyssen betegnes som den friske og sikre, med naturlig Frejdighed og Energi.

Ved et Aarsmøde, hvor begge de to unge Præster havde talt, udbrød et af Menighedens ældste Medlemmer: „Vorherre maa alligevel „mene om os“, siden han har givet os saadan to herlige unge Præster!“

Erik Pontoppidan Thyssen er født 4. November 1881 i Lyngby, hvor hans Far var Forstander for Lyngby Realskole. Paa et kristeligt Studentermøde i Finland mødte han en kvindelig finsk Student, Ellen Frederikson, som senere blev hans Hustru. Efter sin Embeds-eksamen i 1907 var han en Tid Lærer, før han efter Marius Jensens Tilskyndelse kom til Bornholm. Hans Søster var gift med Forstander Krebs Lange, saa nogen Forbindelse var der i Forvejen.

I de syv Aar, Pontoppidan Thyssen boede i Rønne som Menighedens

Præst, tog han sig især af det mere udadrettede Arbejde: Ungdomsmøder, Blaa Kors, Østerlandsmission, og om hans Prædiken skrives der: „Hans Forkyndelse var klar og letfattelig. Den var baaret af et stærkt og roligt Gudsforhold, derfor opbyggelig og „let at høre“.“

I 1917 blev han Sognepræst i Køng, hvorfra han i 1923 kom til Odense som Biskop Ruds Efterfølger ved Ansgarkirken, og i 1940 blev han Stiftsprovst i Haderslev.

E. Pontoppidan Thyssen.

Ellen Pontoppidan Thyssen.

Hans Eftermand som Præst i Rønne blev *Skat Rørdam Clausen*, født 9. Januar 1893 i Aalborg, hvor hans Far, Valgmenighedspræst *Johan Clausen*, den Gang var Præst. Han blev teologisk Kandidat i Januar 1917 og kom efter et Aars Lærervirksomhed til Bornholm i April 1918 og blev kort efter gift med stud. teol. Elisabeth Christiansen.

I fire Aar fik de deres Virke i Bornholms Valgmenighed, til han blev kaldet som Sognepræst for Stigsbjærgby og Mørkøv. Vi møder ham senere som Valgmenighedspræst i Askov og i Odense.

Da det viste sig, at de unge Præster havde svært ved at slaa sig til Ro i Rønne, forsøgte Menigheden at komme til en mere varig Ordning, idet Højskoleforstander *Andreas Hansen* blev valgt til Hjælpepræst.

Andreas Hansen er født 10. November 1874 i Langskov ved Vejle,

lvor hans Far var Smed. Efter en Studietid i København blev han Højskolelærer i Særslev i 1902, hvorfra han kom som Forstander til Bornholms Højskole i 1906.

Hans Højskolegerning gennem 17 Aar bragte ikke blot gode Resultater, men førte ham ogsaa i nær Forbindelse med Valgmenigheden; undertiden prædikede han ogsaa i dens Kirke; og da Menigheden op-

Ingeborg og Andreas Hansen.

fordrede ham til at overtage Stillingen som Hjælpepræst, svarede han ogsaa Ja dertil.

Snart tog Arbejdet som Præst saa meget af hans Tid og Interesse, at han opgav Ledelsen af Højskolen, og da Pastor Jespersen i 1933 blev Sognepræst i Nordrupøster og Farendløse, var det ligetil, at Andreas Hansen overtog Førstepladsen, selv om han blev boende i Rønne.

Det siger sig selv, at det var vanskeligt for Karl Jespersen at løsrive sig fra Bornholms Valgmenighed efter 26 Aars Tjeneste der. Men forskellige Grunde gjorde, at han fandt det nødvendigt. Han vilde da gerne hjælpe Menigheden til at finde en velskikket Hjælpepræst, og skrev derfor til sin gode Ven, Sognepræst i Aalestrup, *Einar Andersen*, om ikke han kendte en ung Mand, der kunde egne sig til Gerningen. Einar Andersen kunde svare, at hans ældste Søn, som netop havde

taget teologisk Embedseksamen, kunde passe godt dertil; og det var et Forslag, der faldt i god Jord og straks blev virkeliggjort.

Karl Einar Holger Ansgar Andersen er født den 20. Juni 1904 i Ryslinge, hvor hans Far den Gang var Medhjælper hos Valgmenighedspræst Karl Povlsen. Han var bl. a. kaldt op efter Karl Jespersen, som var Fadder ved hans Daab. Nu blev han altsaa hans Afløser som Præst, fik Bolig i Betania og holdt Bryllup med Ebba Christensen.

Karl Andersen.

Ebba Andersen.

De unge Præstefolk blev hurtigt afholdte og stod i et godt Samarbejde med Andreas Hansen. Ogsaa paa Højskolen deltog Karl Andersen det meste af de fem Aar, han var Hjælpepræst her. Men i 1938 blev han Sognepræst i Gyrstinge paa Sjælland, ikke langt fra Karl Jespersen i Nordrupøster.

Hans Eftermand som Hjælpepræst er *Kay Kirkegaard Jensen*, født i Kolding den 14. September 1899, Søn af Disponent N. Jensen, Odense. I en Aarrække efter sin Studentereksamen var han Forretningsmand, flere Aar i Udlandet, Amerika og Afrika, i to Aar ansat i General Motors i Antwerpen. Efter Hjemkomsten studerede han Teologi fra 1932 til 1938, da han blev ansat ved Bornholms Valgmenighed, ordineret i Frue Kirke den 16. September.

I et Par Aar var han tillige Lærer ved Højskolen, i 1940 som For-

stander, og er nu knyttet til Forberedelsesskolen i Rønne, hvor indtil videre begge Præster bor.

Bornholms Valgmenigheds Historie er i særlig Grad Præsternes Historie. Ikke blot har der været en lang Række Præster der gennem Aarene, men de har i temmelig høj Grad faaet Lov til at forme Menighedens Liv. Der har nok været en Række betydelige Lægfolk, som ogsaa har øvet deres Indflydelse i det stille og taget sig af de praktiske

Spørgsmaal; men det var Præsterne, der oprettede og ledede Menigheden; ogsaa ved Valg af nye Præster fik de gerne et afgørende Ord at sige.

K. Kirkegaard Jensen.

Dog har der hele Tiden været et Menighedsraad, og det har maaske betydet mere for Menighedens rolige Tilværelse og støtte Fremgang, end man udefra kan se.

Den første Formand, som fungerede i hele Marius Jensens Præstetid, var Gaardejer *Esper Due* fra Myregaard, en tilbageholdende Mand, der ikke havde let ved at tale om aandelige Ting, men en solid og velagtet Mand, der nok især i Menighedens første Tid kunde

virke som en tiltrængt Støtte for dens Anseelse blandt Folk.

Den næste Formand var en særpræget og betydende Mand, *Johan Bøgeskov*, en jydsk Bondesøn, som efter nogle Aars Lærergerning blev Forstander paa Bornholms Højskole i 1879—84 og derefter overtog sin Svigerfars Ejendom, Gadebygaard i Østermarie.

Menigheden er delt i en Række Kredse, som tilsammen omfatter det meste af Øen. Paa fem Steder holdes der regelmæssigt Gudstjeneste, nemlig i Betania i Aakirkeby, Helligaandskirken i Rønne, Siloam eller Sognekirken i Nexø og Sognekirkerne i Pedersker og Østermarie. Alle disse fem Steder holdes der ogsaa Menighedsmøder hver Maaned i Vinterhalvaaret, i Rønne dog hver 14. Dag, og ligeledes Ungdomsmøder.

For hele Menigheden holdes Aarsmøde først paa Sommeren samt et

Efteraarsmøde med fremmede Talere, undertiden tre Dages Møde paa Højskolen, der altid har staaet i et godt Samarbejde med Menigheden.

Betania i Aakirkeby har i nyere Tid faaet en smuk Altertavle, Joakim Skovgaards „Røveren modtages af Kristus i Paradiset“, kopieret af Troels Trier, i en smuk Ramme skaaret af Ole Skovgaard. Døbefonten er skænket af De forenede Granitbrud i Rønne. Kirken har et Harmonium, der i en Menneskealder har været spillet af Kommunalærer H. K. Larsen.

Helligaandskirken i Rønne fik i 1933 tilbygget et smukt Kor, og i 1931 var der anskaffet et godt Orgel paa 10 Stemmer. Musikdirektør P. Andersen har her været Organist, siden Kirken blev opført.

I 1916 byggede Kredsen i Rønne et Menighedshus i Forbindelse med Kirken, og fra 1913 har den ogsaa haft en smuk Bolig til Hjælpepræsten.

Siloamskapellet i Nexø er ikke kirkeviet; men det har været i Brug som Kirke eller Bedehus omtrent hele Tiden, siden det i 1870 blev bygget af Pastor Trandberg, der købte Grunden og fik opført Kapellet for 1159 Rigsdaler 4 Mark og 5 Skilling. Derefter overdrog han det hele til sin Menighed saaledes, at naar nogen udtraadte, mistede han sin Ejendomsret. Kredsen her valgte efter Trandbergs Bortrejse Pastor N. F. Carstensen til Præst og Sjælesørger, og i 1882 Pastor C. V. Sulger.

Fra 1890 udlejedes Huset til Marius Jensen for 2 Kr. pr. Gang, men tilsidst var der kun een af Ejerne tilbage, nemlig Smed L. F. Ipsen, som saa sluttede sig til den nye Menighed og overdrog Kapellet til den.

Valgmenigheden bruger Salmebog for Kirke og Hjem, og den udgiver sit eget Maanedblad, „Kirkeblad for Bornholms Valgmenighed“.

LOLLAND-FALSTERS VALGMENIGHED

Det er ikke tilfældigt, at Lolland-Falsters Valgmenighed, som det officielle Navn er, netop blev dannet med Nørre Ørslev som Midtpunkt. Her havde der gennem mere end et halvt Aarhundrede rørt sig et stærkt, grundtvigsk Liv — folkeligt og kristeligt.

Den allerførste Begyndelse til et saadant Røre maa søges i et enkelt Hjem i Nørre Ørslev, hos Gaardmand *Niels Gaard* og hans udmærkede Hustru, *Hanne*. De var begge født i 1840, var Skolekammerater og Ungdomsvenner, blev gift i 1862 og tog Bo i Solgaarden, som Niels Gaard havde arvet efter en barnløs Faster. Snart efter flyttede de Gaarden ud paa Marken og kaldte den nu „Luenhøj“ efter en gammel Kæmpehøj, som laa der.

Her indrettede de ikke blot et Mønsterbrug med Mejeri og stærk Drift efter Tidens Løsen „Hvad udad tabtes, skal indad vindes“; men de dannede ogsaa et smukt og levende Hjem, hvor de hver Dag samledes med deres Husstand om Trosbekendelse og Bøn og især om Sangen. Hver Gang en ny Sang eller Salme kom frem, blev Ord og Melodi lært med stor Iver.

Det var ved den bornholmske Lægprædikant, Smeden *Christian Møller*, som holdt Vækkelsesmøder i Sdr. Kirkeby, at de fik Stødet til deres kristelige Vækkelse. Men da han gled mere ud i sekterisk Retning og blev Ophavsmand til Luthersk Missionsforening, gik Niels Gaards mere over i den grundtvigske Retning og søgte deres aandelige Næring hos grundtvigske Ordførere, som især Lærer *P. M. Jørgensen* i Sdr. Kirkeby fik til at tale paa Egnen. De kom ogsaa under Paavirkning af Lærer *Larsens* i Lidstrup og Lærer *Ingemanns* i Horreby.

Da de ikke kunde nøjes med Forkyndelsen i deres Sognekirke, søgte de andetsteds hen, helt til Nysted, og løste Sognebaand til Pastor *Christiani* og senere til Provst *Nielsen*.

Det var ogsaa naturligt, at de tog levende Del i Oprettelsen af Højskolen i Nørre Ørslev i 1878. Den kom til at ligge paa Solgaardens gamle Grund, og de blev blandt dens trofaste Støtter. De havde selv i nogle Aar holdt et to Dages Landbrugsmøde paa deres Gaard under god Tilslutning. Det blev nu henlagt til Højskolen.

Niels Gaard døde pludselig, ramt af et Hjærteslag, den 26. April 1889. Ved hans Jordefærd talte Provst Nielsen og Højskolens Forstander, *Niels Højgaard*; men stærkest Indtryk gjorde det, da Hanne Gaard derefter ved den aabne Kiste bekendte Troen med fast og rolig Stemme.

Hanne Gaard levede endnu i mange Aar og var, ogsaa efter at hun havde solgt Gaarden, en god Støtte for det aandelige Liv paa Egnen. Skønt de ingen Børn havde, var de dog ogsaa virksomme ved Oprettelsen af Friskolen i 1886, som blev et betydeligt Led i det Røre, som igen førte til Valgmenighedens Oprettelse.

I Nabosognet Idestrup mærkedes dette Røre ogsaa ret tidligt og blev især forstærket gennem *Thorvald Helvegs* Præstegerning dér i Aarene 1906—17. Han kom jo dertil fra Vallekilde Valgmenighed, hvis Præst han havde været i 11 Aar.

At Helveg søgte til Idestrup, skyldes til Dels Gaardejer *Lars Peter Mortensen*, Sdr. Taastrup, som havde hørt ham tale ved et Møde, da Embedet blev ledigt, og saa spurgt ham, om ikke han kendte en grundtvigsk Præst, der vilde søge Idestrup. Da Helveg kort Tid efter meddelte, at han kunde tænke sig selv at søge Embedet, var L. P. Mortensen ivrigt medvirkende til, at hans Valg blev ført igennem.

Det kom til at betyde meget for den kirkelige Udvikling i Sognet og paa Egnen, at Helvegs friske og frisindede Tale lød her gennem de elleve Aar, og hans Død følte som et stort Tab. Han havde rejst et betydeligt Røre og givet Folk noget at tænke paa. Han havde heller ikke blot været Præst for sit eget Sogn, men var jævnlig kommet til Nørre Ørslev til Møder eller Gudstjenester paa Højskolen. Og de gensidige Besøg mellem Folk fra Menighederne i Vallekilde og Idestrup gav ogsaa de sidste et lille Indblik i, hvad en Valgmenighed er.

L. P. Mortensen var ogsaa medvirkende til at faa en grundtvigsk Præst igen efter Helvegs Død. Sammen med en anden Mand rejste han til Tyregod i Jylland, for at rette en Opfordring om at søge Embedet til Sognepræsten dér, Magnus Grell, som han kendte fra Møderne paa Liselund. Og da han havde faaet hans Ja dertil, traf det sig saa heldigt,

at han paa Hjemrejsen over Storebælt mødte Kirkeminister *Thorvald Povlsen* og opnaede hans Tilsagn om Støtte for Udnævnelsen.

Frederik Magnus Herman Grell var født 17. November 1878 i Kousted paa Randerseggen, hvor hans Far var Lærer. Som Student kom han med i det grundtvigske Ungdomsarbejde i København, og fik saa gode Kammerater som Chr. Ludwigs, Johannes Monrad, Anders Vedel

Misse og Magnus Grell.

og Even Marstrand samt Dr. N. Blegvad, hvis Søster Marie — kaldet „Misse“ — senere blev hans Hustru. Hun var en Tid Lærerinde paa Ollerup Folkehøjskole hos Kristensen-Randers, hvor Grell ogsaa blev Lærer efter sin Eksamen i 1903.

Han blev dog snart efter Præst, først som Medhjælper hos den gamle Pastor *Johannes Clausen* i Vonsild, i sin Tid i Ryslinge, et godt Sted at gaa i Lære for en ung Præst, hvad han ogsaa fandt, da han i 1905 afløste Chr. Ludwigs som Kateket ved Trinitatis hos *P. N. Petersen*, en af de lærdeste grundtvigske Præster.

Samtidig overtog Grell Ledelsen af Kirkelig Ungdomsforening, som fra 1905 fik Lokaler i Grundtvigs Hus. I 1906 holdt han Bryllup med Marie Blegvad, og i de følgende Aar gjorde de et godt Arbejde blandt københavnsk Ungdom.

Men i 1909 tog de Springet fra Stenbroen over paa den jyske Hede og blev Sognepræstefolk i Thyregod, hvor Grundtvig havde tilbragt den sidste Del af sin Barndom. Ogsaa her kom Pastor Grells i god Forbindelse med de unge og med hele Befolkningen, og udrettede et godt Arbejde i de otte Aar, før han blev kaldt til Idestrup.

Her gik han godt ind i Fortsættelsen af det grundtvigske Menigheds-liv, som var begyndt om Pastor Helveg. Ikke blot Sognets Folk, men ogsaa flere grundtvigske Familier fra de omliggende Sogne søgte til Idestrup Kirke, og Pastor Grell kom jævnlig til Nørre Ørslev, hvor der var en Kreds af Kirkeligt Samfund, og i Aarenes Løb blev de ret varmt sammenknyttet med Folkene her, saa det blev herfra, Tanken først meldte sig om Oprettelse af en Valgmenighed med Pastor Grell som Præst.

Ved et Møde paa Højskolen i Februar 1923 drøftedes Tanken, og det stod klart for Kredsen, at det var et voksende Ønske, baade hos dem og Præsten, at naa frem til en saadan Løsning.

Kr. Gregersen, som nu var Forstander for Højskolen, og Gaardejer *Kristian Kragh*, fik da sammenkaldt til et Møde i Nykøbing den 1. Marts 1923, hvor der var saa god Stemning for Sagen, at man besluttede at samles igen den 7. Marts for at tage endelig Beslutning derom.

Ved det nye Møde talte først Forstander Gregersen, og i den paa-følgende Drøftelse søgte man især at naa til Klarhed over de to Spørgsmaal: 1) Er der aandeligt Grundlag for en Valgmenighed? og 2) Kan vi økonomisk bære det? Flere havde Ordet, og Resultatet blev Valgmenighedens Oprettelse, som saa blev endelig fuldbyrdet paa et Møde den 7. April.

En Bestyrelse blev valgt og Formaliteterne bragt i Orden; Nørre Ørslev Sognekirke skulde benyttes efter et Regulativ, som blev udfærdiget, og der blev skaffet en Fordvogn til Pastor Grell, saa han kunde komme ud i Menigheden, der jo boede spredt over flere Sogne. Selv købte Præsten „Bøgelund“ i Nørre Ørslev, der blev Præstebolig og Mødested for Menigheden.

Den 21. Oktober 1923 holdt Pastor Grell sin Tiltrædelsesprædiken som Valgmenighedspræst, under stor Tilslutning fra Menigheden og dens Venner viden om. Skriftetalen blev holdt af *Halvdan Helweg* fra Osted, der selv stod foran et tilsvarende Skridt: fra Sognepræst at blive Valgmenighedspræst paa samme Sted.

Efter Gudstjenesten og den store Altergang samledes 180 Medlemmer til en Sammenkomst med Fællesspisning paa Højskolen, hvor Formanden bød Velkommen og ønskede Pastor Grell og Hustru til Lykke og Guds Velsignelse til Arbejdet under de nye Kaar. Derefter talte Grell og Helweg samt flere af Menigheden.

Der fulgte nu nogle gode Aar med rolige Arbejdsforhold. Foruden i Nørre Ørslev havde Menigheden ogsaa regelmæssigt Gudstjeneste i Rødby, Idestrup og Kettinge.

Den 15. September 1925 døde Fru Grell pludselig og efterlod et dybt Savn i Hjemmet og i Menigheden. Hun blev under meget stor Deltagelse jordfæstet paa Idestrup Kirkegaard.

Der var i nogle Aar Tanker fremme om, at Menigheden skulde bygge sin egen Kirke; ved et Møde derom i 1925 blev der holdt en Afstemning, som viste omtrent lige saa mange Stemmer for som imod. Man vedtog at oprette et Fond til at bygge Kirken for; men da der var saa ringe Begejstring derfor, blev Tanken opgivet.

Der kom nemlig nu en stor Vanskelighed for den nyoprettede Menighed, da Pastor Grell efter kun fem Aars Forløb søgte bort og blev Sognepræst i Skodborg i Sønderjylland. Det var forstaaeligt nok, at han følte Dragelse mod det genvundne Land; men alligevel vakte det dyb Beklagelse, at Samhørigheden kun varede saa kort.

Pastor Grell var i 1927 blevet gift med *Rosa Holtze*, og de fik nu i Skodborg i nogle Aar en rig Gerning og et lykkeligt Hjemliv, indtil Pastor Grell afgik ved Døden i Oktober 1935, knap 57 Aar gammel. Ved hans Jordfæstelse paa Idestrup Kirkegaard samledes hans gamle Menighed talrigt om ham for sidste Gang.

Efter hans Bortrejse fra Nørre Ørslev havde en Del af hans Venner forladt Valgmenigheden. De fem Aar havde været for kort en Tid til, at de kunde leve sig saadan ind i Menighedsfællesskabet, at det kunde fastholde dem alle. Men Flertallet var dog enige om at fortsætte; og ved et Møde den 25. September 1928 blev det enstemmigt vedtaget at opfordre Højskoleforstander M. P. Schmidt til at blive Menighedens Præst.

Mads Peter Schmidt er født den 10. September 1868 i Københoved, Skrave Sogn i Sønderjylland, hvor hans Far var Gaardmand. Hans *Svejstrup*, som var Sognepræst dér, døbte ham, men da hans Forældre kom med i Rødding Frimenighed, gik han til Præst hos *Cornelius*

Appel. Hans Undervisning og Bibellhistorien i den lille Privatskole, der holdtes i Schmidts Hjem, da han var 8—10 Aar gammel, er den eneste Religionsundervisning, denne Præst har faaet. I den tyske Skole, hvor han gik fra 10-Aars-Alderen, var han fritaget for Religionsundervisningen.

I 17-Aars-Alderen kom han i Gartnerlære paa en Herregaard og var derefter i Vinteren 1889—90 Elev paa den udvidede Højskole i

M. P. Schmidt.

Kristine Schmidt.

Askov, hvilket blev af varig Betydning for ham. Derfra kom han paa Landbohøjskolen i København og tog Eksamen som Havebrugskandidat i 1892.

I fire Aar var Schmidt derefter Lærer paa Bælum Højskole, der ligger afsides og var lidet kendt. Men Forstanderen, *Hans Villumsen*, var en dygtig Lærer og en meget selvstændig Mand med store Kundskaber. Gennem Samtaler med ham lærte Schmidt meget, især den rette Brug af Bøger, der blev ham en uvurderlig Hjælp i hans mangeaarige Virksomhed som Højskolemand, en Tid lang ogsaa i Nørre Ørlev, og siden som Præst.

Det var ganske vist noget vanskeligt for ham at sige Ja til Opfordringen til at være Præst. I en fremrykket Alder har det jo sin Van-

skelighed at skifte Livsstilling, og Schmidt, som ikke havde nogen Art af teologisk Uddannelse, kunde ikke tænke sig at stille til Bispeeksamen, som det efter Loven kunde fordres.

Denne Vanskelighed blev dog hurtigt overvundet, da Biskop Amundsen erklærede, at det ikke kunde falde ham ind at kræve en saadan Prøve i dette Tilfælde.

De personlige Betæneligheder blev væsentligt overvundet ved en

Karen Lind Sværke.

Samtale med Niels Dael, der sagde til Schmidt: „Siger du Nej, spaar jeg dig, at der i kommende Aar vil blive mange Timer, da du maa rette haarde Bebrejdelser mod dig selv, fordi du ikke sagde Ja, fordi du lod Lykken, som blev dig budt, gaa dig forbi. For det er Livets største Lykke at blive Præst, selv om der kommer Timer — og mange — med bitter Selvanklage for manglende Evne.“ Pastor Schmidt har siden sandet disse Ord, ikke blot om Selvanklagen, men ogsaa om Lykken ved at være Præst.

Endnu en Hindring maatte dog overvindes, idet Loven bød, at ingen over 60 Aar maatte modtage Ordination til Præstegerning i den danske Folkekirke. Og Schmidt var netop fyldt 60 et Par Uger, før han modtog Opfordringen til at blive Præst. Rigsdagen maatte da først vedtage et lille Lovtillæg om, at denne Bestemmelse ikke skulde gælde Valgmenighedspræster, som Folkekirken jo alligevel ikke fik nogen Pensionspligt overfor.

Derefter blev da M. P. Schmidt ordineret og indsat som Præst Søndag den 23. December 1928, og har siden været en god Præst for den trofaste Kreds, der blev tilbage i Valgmenigheden.

Schmidt har ogsaa med Glæde selv overtaget Kirkesangertjenesten, og lægger megen Vægt paa Kirkesangen, der ogsaa betyder meget for Menigheden. Heri faar han god Hjælp af sin Hustru, Christine født

Jeppesen, som om Søndagen har sin faste Plads ved Siden af Orglet. Og ved Møderne i Præstegaarden — i normale Tider hver fjortende Dag om Vinteren — har Sangen ogsaa en stor Plads sammen med Tale og Oplæsning.

Hvad der ogsaa bidrager til en god og levende Kirkesang, er Fru *Karen Lind Sværkes* Tjeneste ved Orglet. Ved Valgmenighedens Oprettelse boede hun og hendes Mand, *Rasmus Sværke*, i Nørre Ørslev, og hun efterkom da en indtrængende Opfordring til at overtage Orglespillet og har trofast fortsat denne Gerning, ogsaa efter at hun er flyttet til det fjerntliggende Bøtø, en tre Mils Vej fra Nørre Ørslev.

Menigheden er Medlem af Kirkeligt Samfund, der fra gammel Tid har haft et Arbejde paa Egnen; og det er en Selvfølge, at den staar i nært Forhold til Friskolen og til den Ungdomsskole, der i 1937 afløste Højskolen og nu under dygtig Ledelse af Forstanderparret *Rigmor og Anders Th. Geertsen* øver en betydelig Gerning for Egnens Ungdom og er et godt Samlingssted ogsaa for Valgmenighedens Folk.

I en saadan Menighed faar det personlige Fællesskab saa meget at betyde; derfor er der Brug for at samles ofte til Møder og Samtaler. Og Krigstidens Besvær ved at samles fra et større Omraade føles som en beklagelig Hindring, der dog her som andre Steder søges overvundet og forhaabentlig snart igen maa forsvinde.

RYSLINGE FRIMENIGHED OG VALGMENIGHED

Fyn er ikke blot geografisk Danmarks Midtpunkt, men ogsaa folkeligt og kristeligt den levende Forbindelse mellem Sjælland og Hovedstaden, hvorfra Ideerne ofte kom, og det jydsk Hovedland, hvor de fik deres bredeste og dybeste Udformning.

Her begyndte Kold sin Friskolegerning, og her var den første Valgmenighed.

Ogsaa den gudelige Vækkelse havde grebet dybt ind i mange Menneskers Sind paa denne Ø; her skal blot mindes om *Ole Henrik Svane* og *Kristen Madsen*, der paa Kertemindeegnen vakte et stærkt kristeligt Røre, som blev Forløber for Menighedslivet og især for Valgmenigheden der. Men ogsaa til Allerup-Davinde og selve Odense naaede den ejendommelige og dygtige Prædikant *Kristen Madsen*.

I Sydfyn virkede især *Kristen Hansen* i Vejstrup, en vel anset Gaardmand, der ved at forene stor praktisk Dygtighed med sin aandelige Vaagenhed bragte Vækkelsen mere i Respekt hos Folk, end den før havde været.

Til den kristelige Opvækkelse virkede lidt senere ogsaa en Række gode Præster, Provst *Boesen* i Vigerslev, *Otto Laub* i Ryslinge, *J. S. Brandt* i Ollerup og enkelte andre; men mest afgjort paa de vaktes Side stod *Hans Agerbek* i Espe-Vantinge, som allerede i sin Studentertid var kommet i nær Forbindelse med Grundtvig.

Han fik fra første Færd de vaktes Tillid og drog dem ind i Kirkelivet paa en lykkelig Maade, mens de fleste andre Steder endnu Præsterne stod i skarp Strid med de Folk, der samledes i de gudelige Forsamlinger.

Og netop dette Samarbejde, hvor Forkyndelsen i Kirken ofte blev Genstand for Samtale i Hjemmet bagefter, virkede berigende baade for Præsten og Menigheden og gav især Præsternes Forkyndelse den Understregning af Virkelighed, som den ellers saa ofte manglede.

Efter Laubs Bortrejse fra Ryslinge, kom der en Pastor Hvalsøe, der i de tre Aar, han var der, led af Sygdom og lod Embedet betjene ved en Kapellan, *Lille Baggese*, der var en livlig Vækkelsesprædikant, men en noget mærkelig Person, hvis korte Virksomhed derfor kun i ringe Grad kom til at forberede det Røre, som brød frem, efter at Vilhelm Birkedal i 1849 var blevet Præst der.

Schøller Parelius Vilhelm Birkedal var født den 7. December 1809 paa Aalebækgaard paa Møen, hvor hans Far var Forpagter. Da han var 9 Aar, døde hans Far og nogle Aar efter opløstes Hjemmet. Vilhelm kom først hos en Bror, der satte ham i Apotekerlære; men han løb derfra for at komme til Grækenland som frivillig Deltager i den græske Frihedskrig. For at faa Penge til Rejsen gik han op til Lægen H. B. Gram, som ikke blot fik ham fra den fantastiske Rejseplan, men i nogle Aar beko-stede hans Skolegang. Herunder lærte han P. A. Fenger at kende og hørte ogsaa Grundtvig prædike i Vor Frelzers Kirke i 1825—26.

Det blev dog mest J. P. Mynster, der blev Birkedals Præst og Forbilde i de unge Aar. Og gennem sin Ven D. G. Monrad kom han ogsaa i Forbindelse med Oehlenschläger.

I 1834 blev Birkedal teologisk Kandidat, fik i 1837 Embede som Kateket i Ringkøbing og holdt Bryllup med *Emilie Christiane Meyer*. Gennem en Nabopræst *Hassenfeldt* i Velling kom Birkedal i disse Aar til en bedre Forstaaelse af Grundtvigs Syn og Tanker, især hans Krav om Frihed i aandelige Forhold, og da Spørgsmaalet om Sognebaandsløsning kom til Behandling i Stænderforsamlingen, skrev han i Tilslutning til Grundtvig derom og fortørnede derved Mynster.

I 1840 blev han Sognepræst i Sønder Omme, og i de ni Aar, han virkede her, kom der et betydeligt Røre i Sognet. Vakte Folk fra Omegnen søgte ogsaa dertil, nogle endda langvejs fra, for at høre hans stærke Tale om Synd og Naade. En Prædikensamling ved dette Navn, som han udgav i 1848, giver et godt Udtryk for hans Forkyndelse i disse Aar.

Men i 1849, i en stærkt bevæget Tid, blev han Præst i Ryslinge, hvor hans egentlige Manddomsgerning derefter faldt. Til 1865 var han Sognepræst, men samlede snart en stor Skare Tilhørere ogsaa fra andre Sogne. Den romantiske Følelse, som prægede hans Forkyndelse, havde en stærkt dragende Magt over de letbevægelige Fynboer, saa Ryslinge Kirke fyldtes nu Søndag efter Søndag. Pudsigt nok blev Sognets egne Folk fortørnede over de mange fremmedes Besøg i deres Kirke. De havde jo deres

bestemte Pladser i Kirken, og naar de nu kom til Kirketid, skete det ofte, at alle Pladser var optaget i Forvejen. Men deres Klage til Øvrigheden derover førte dog ikke til noget Resultat.

Bedre virkede det, da der blev klaget over, at han sammen med en anden Præst havde holdt et Møde i Stige for at hjælpe nogle Folk dér til Klarhed over Baptismens Vildfarelser, som var begyndt at brede sig her hjemme og netop havde faaet fat dér paa Egnen. Stedets Sognepræst, Provst Hald i Lumby, havde udtalt, at han ønskede at virke ene og uforstyrret i sin Menighed; men da man fra Menigheden alligevel havde sendt Bud efter Birkedal, vilde han ikke sige Nej til at hjælpe.

Kirkeministeren stod vaklende i Sagen, saa skønt Provsten havde god Lyst til at tage fat, blev der dog ikke foretaget videre; men man kan vistnok sige, at denne Sag var medvirkende til at fremme Loven om Sognebaandsløsning, der blev vedtaget i 1855. Den gav Præsterne, men endnu mere Menighederne en Frihed, som hos mange af de kristeligt vakte var meget kærkommen. I Sognene omkring Ryslinge blev Loven stærkt benyttet, saa der kom flere Hundrede Sognebaandsløserne til Birkedal.

Da nu samtidig Roskilde Konvents Salmebog afløste den evangelisk kristelige, saa man kunde synge en Del af Grundtvigs Salmer og mange af de gode gamle, blev der nu et saa frodigt Menighedsliv og en saa fuldtonevende Sang, at der gik Ry deraf viden om. Og til Menighedslivets indre Opbygning og Styrkelse var det en stor Hjælp, at Sognebaandsløserne ogsaa kunde faa deres Børn døbt og konfirmeret i Ryslinge, ligesom de nu samledes frit om Nadverbordet i stort Antal Søndag efter Søndag og ikke blot ved den halvaarlige Terminalsaltgang.

Blandt de betydeligste Folk, som var med til at bære og præge dette Menighedsliv, kan først nævnes den nærboende Gaardmand *Frederik Larsen*, blandt de fjernere boende især *Kristen Hansen* i Vejstrup, der straks løste Sognebaand til Birkedal, men ogsaa *Tyge Hansen* i Ferritslev og mange af hans Slægtninge. Det var altsaa ikke først med Frimenighedsdannelse eller i Valgmenigheden, at Lægfolk kom til at gøre sig gældende, selv om der naturligvis blev meget mere Brug for deres Indsats, især ved de ydre og praktiske Opgaver, som de frie Menigheder satte dem til.

Havde Birkedal faaet Lov at beholde sit Embede, var Menigheden sikkert ogsaa blevet med ham indenfor Sognemenighedsrammen; men

Vilhelm Birkedal, efter Maleri af Aug. Jerndorff.

naar det skulde briste, var det sikkert godt, at Bruddet kom saa brat og stærkt, som det gjorde, og paa Myndighedernes Foranledning.

Hvor radikal end Birkedal var i sin kirkepolitiske Indstilling, saa var han dog yderst konservativ i national Henseende; han tog ivrig Del i Politik og lod ofte sit varme Hjærte løbe af med sig, saa Ordene ikke blev saa velafvejede, at de kunde forsvares overfor de agtpaagivende Kritikere, der vogtede paa en Lejlighed til at bremse denne Urovækker.

Da 1864 kom med den spændende Kamp mod den tyske Overmagt, og Danmark netop i et kritisk Øjeblik mistede sin elskede Kong Frederik den Syvende og til Regent fik en Mand, som man ikke var fuldstændig tryk ved, da skete det, at Birkedal i Kirkebønnen for Christian den Niende bad: Gud skænke Kongen et dansk Hjærte, om det er muligt!

Det blev anmeldt for Myndighederne i en forvrænget og forværret Form, og Birkedal kunde foreløbig klare Sagen med en Berigtigelse og Forklaring; men et Par Maaneder senere skulde Fredsslutningen med Tabet af Slesvig behandles i Rigsraadet, hvor Birkedal havde Sæde, og han udtalte sig da meget stærkt imod en saadan Fred, men kunde jo ikke hindre den. Men i den følgende Samling udtalte han den 2. September 1865 en haard Kritik over Ministeriet, som sammen med Kongen havde underskrevet Freden. Han hævdede, at Ministeriet skulde have tilraadet Kongen enten at nedlægge sin Krone, maaske til Fordel for Carl den Femtende af Sverige, eller stille sig i Spidsen for Hæren til en sidste Kamp; men i Stedet havde Ministeriet tilraadet noget, han vilde kalde forsmædeligt, ja Pjalteri.

Der var ganske vist Ytringsfrihed i Rigsraadet, saa der kunde ikke rejses Tiltale mod ham for de haarde Ord, der ogsaa ramte Kongen i samme Grad som Ministeriet; men den 22. September 1865 fik Birkedal uden nogen Begrundelse sin Afsked som Sognepræst ved kongelig Resolution.

Den følgende Søndag holdt han Konfirmation og Afskedsprædiken; men naturligvis vilde hans store Menighed ikke uden videre give Slip paa ham. Den var straks villig til at danne en Frimenighed med ham som Præst; men han vilde se Tiden lidt an.

Grundtvig skrev straks en kraftig Artikel om det skete i Dansk Kirke-tidende, og Birkedal opsøgte sin gamle Lærer, Biskop Martensen, for maaske hos ham at faa Hjælp til en Løsning, saa han ikke behøvede at udtræde af Folkekirken, hvad han nødigt vilde. Martensens Forslag gik

ud paa, at han skulde bede Kongen om Forladelse og saa efter et Par Aars Forløb faa et andet Embede. Men det kunde han ikke gaa ind paa.

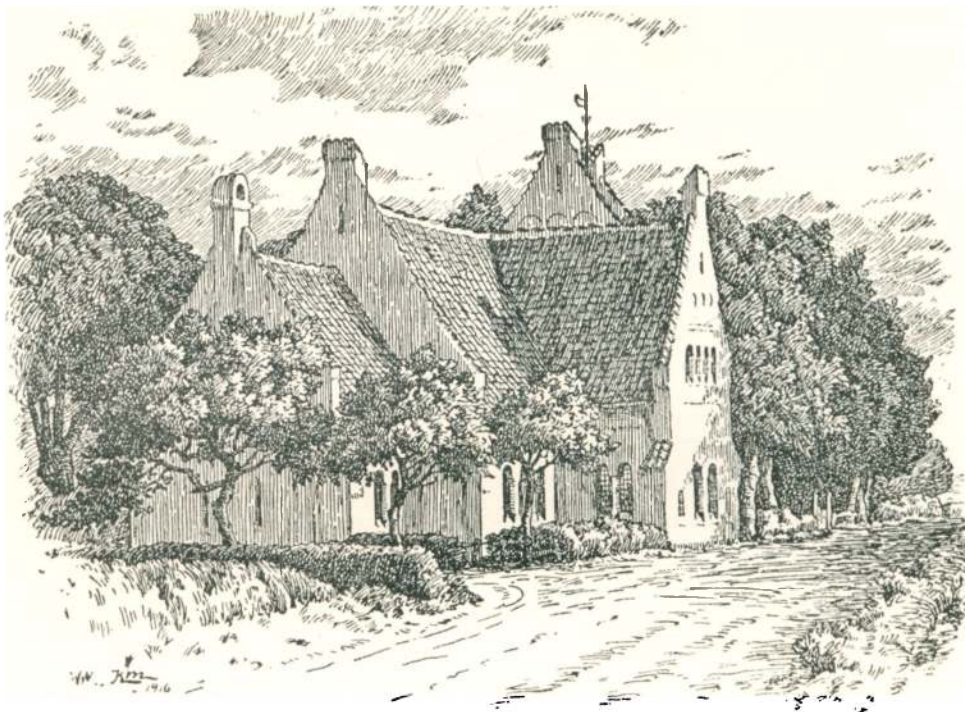
„Da faldt der en Lystanke ligesom fra Bispeloftet ned i min Hjerne, — den kom dog nok højere oppe fra“ siger Birkedal i sine „Personlige Oplevelser“, og han erklærede da, at han *uden at træde ud af Folkekirken* vilde blive ved at prædike, døbe, konfirmere og tage til Alters, som han var kaldet dertil af Gud og sin Menighed. „Gud, hvad skal vi da gøre!“ sagde Biskoppen. „Ja, det bliver *Deres Sag*. Nu véd jeg, hvad jeg skal gøre“, sluttede Birkedal Samtalen. Han tog da hjem til Ryslinge og fortsatte sin Gerning.

Menigheden gjorde forgæves Forsøg paa at faa Ministeriet til at tilbagekalde Afskedigelsen, og lige saa ørkesløst var det, at Birkedal søgte Embedet paany, da det blev opslaaet. Der var ganske vist ikke Rift om det under disse Forhold; Minister og Biskop maatte formelig overtale en ung Mand til at søge det, *Johannes Clausen*, som blev kaldet i 1866.

Birkedal og hans Menighed, som nu var udelukket af deres Kirke, holdt først Gudstjeneste i Præstegaardsladen, til Clausen kom, og derefter Resten af Sommeren i Boltinggaards Lade hos Proprietær *Langkilde*. Og alt imens arbejdede de med stor Iver og Offervilje paa at bygge Nasaretkirken lidt Syd for Ryslinge By; og allerede den 8. August 1866 blev den indviet ved en Gudstjeneste, hvor Birkedal, Ludv. Helveg og F. E. Boisen førte Ordet. Det blev en enestaaende Højtidsdag. Der var 2 Provster og 25 Præster med, og de henved 1000 Mennesker fyldte Kirken til Trængsel; mange maatte endda staa udenfor i Regnen og lytte til Talen og Salmesangsbruset, som trængte ud gennem de aabne Vinduer.

Begivenhederne i Ryslinge vakte naturligvis Opsigt over hele Landet. Ved Vennemødet i 1866 indledede Grundtvig en Forhandling om „den lille, danske Frimenighed“ og udtalte bl. a.: „Vi hørte nys et Ord fra Frimenigheden og den frie Kirke i Ryslinge i Fyen, og det skal siges i denne Forsamling, at det er det største Vidnesbyrd i mange Aarhundreder paa, at Troen i sin Frihed endnu er den gamle Guds-Kraft, den Guds-Kraft, som giver sig tilkende først og sidst i Kærlighed“. Og paa Rigsdagen stillede Sofus Høgsbro et Lovforslag, der skulde aabne Plads for frie Menigheder indenfor Folkekirken. Det blev vedtaget af Folketinget, men ikke af Landstinget. Grev *Frijs*, som stod i Spidsen for Regeringen, fik Biskop *P. C. Kierkegaard* udnævnt til Kirkeminister, for at han skulde faa løst Problemet; han stillede et nyt lignende Forslag; men

da de andre Biskopper protesterede derimod, gik han af som Minister. Alligevel fik Grev Frijs sin Vilje gennemført under Trusel om Demission, og den 15. Maj 1868 underskrev Kongen Loven om Valgmenigheder. Straks efter blev Birkedal anerkendt som Valgmenighedspræst, og hans Menighed fik kongelig Anerkendelse som Valgmenighed.

Nasaretkirken i Ryslinge.

Med denne ubetingede Sejr udadtil og med hele det stærke Røre om Sagen fulgte der nu en meget stor Tilslutning til Menigheden fra mange Sogne udover Fyn, saa at det gamle Præg af personligt Kendskab og Venskab mellem alle i Menigheden og dens Præst ikke mere kunde opretholdes.

Det viste sig ogsaa, at det politiske kom til at spille en større Rolle i Forholdet til Valgmenigheden, end Birkedal havde ventet og kunde ønske. Ikke alle gik med for Præstens Skyld eller af aandelige Grunde; men nogle fandt herigennem Lejlighed til at demonstrere mod Regeringen og Statsvældet, især mod det forhadte Provisoriesystem.

Først var det en stor Skuffelse for Birkedal, at det nationale Venstre,

som han tilhørte, i 1870 sluttede sig sammen med Bondevennerne, der efter Birkedals Mening var „Jætter“ uden Forstaaelse af, at Friheden er et aandeligt Anliggende.

Derfor bekæmpede Birkedal „Det forenede Venstre“, mens Størsteparten af hans Menighed sluttede op om Partiet og dets dristige Førstemand Sofus Høgsbro. Modsætningen tilspidsedes yderligere, da Estrups provisoriske Regering vedtog Københavns Befæstning; for skønt Birkedal var Modstander af Provisoriet, var han dog en glødende Tilhænger af Befæstningen. Derfor blev han nu meget bitter over Udviklingens Gang, og skønt Menigheden blev ved at komme i Kirke og blev større og større, følte han sig ikke længere saa tryk iblandt dem eller saa glad for Gerningen. Han var ogsaa nu saa gammel, at han vanskeligt kunde overkomme det store Arbejde og tog derfor en Kapellan til Hjælp; men allerede et Par Aar efter traadte han tilbage, i 1885, og nedlagde sit Embede i en Alder af 75 Aar.

I de syv Aar, han endnu levede, boede han paa Vældegaard Kvinde-skole hos *Rasmus Hansen* og prædikede endnu ofte. Han døde den 26. Juli 1892 og blev begravet ved Nasaretkirken.

Vilhelm Birkedal har skrevet to Prædikensamlinger og en Bog til daglig Husandagt. Han skrev ogsaa adskillige Digte, hvoraf et Par har faaet Plads i Menighedens Sang, Missionssalmen: O Herre Krist, din Stjerne staar — og den personligt prægede Sang: Jeg saa ham som Barn med det solrige Øje. Hans romantiske Sind fandt ogsaa Udtryk i hans kendte Fortælling „Kirkeklokkeklangen i den norske Dal“, der har været udbredt og yndet Læsning for unge.

Birkedals Kapellan og Eftermand, *Karl Povlsen*, var født 13. Januar 1851 i Randers, hvor hans Far i over 40 Aar var Lærer ved den Broch-Bredalske Friskole.

Som Student kom Karl Povlsen i Vartov, første Gang Pinsedag 1870, hvor Salmen: I al sin Glans nu straalér Solen — blev sunget. Saavel Sangen som Grundtvigs Skikkelse gjorde saa stærkt Indtryk paa ham, at han derefter blev stadig Kirkegænger i Vartov gennem de to Aar, Grundtvig endnu levede. Han var ogsaa med til hans Jordefærd og det store Vennemøde i Casino derefter.

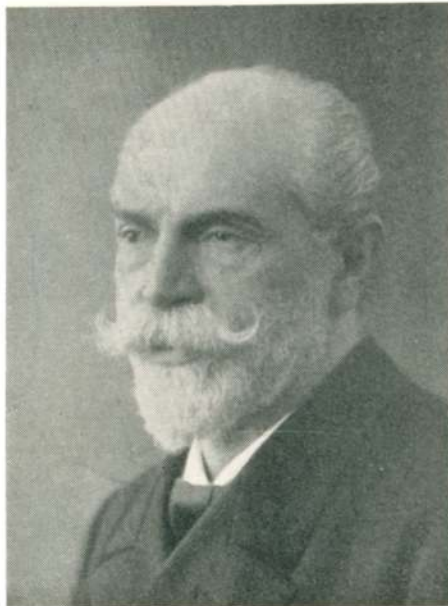
I Studentertiden blev han forlovet med sit Bysbarn *Marie Jacobsen*, og det blev hende, der førte ham i Forbindelse med Ryslinge, da hun i en religiøs Krise havde henvendt sig til Birkedal og faaet Indbydelse til

at komme i hans Hjem, hvor hun blev hjulpet. En lang Juleferie tilbragte ogsaa Karl Povlsen derovre, blev godt kendt med Birkedal som Menneske og dybt grebet af hans Forkyndelse og Livet i Menigheden.

Efter Embedseksamen og Soldatertjenesten kom Povlsen først til Gedved Seminarium som Lærer, derefter til Randers for at være Hjælpepræst hos *Dines Pontoppidan*, der ogsaa havde taget sig noget af ham i

Marie Povlsen.

Karl Povlsen.

hans Ungdom; men Pontoppidan døde, før Udnævnelsen kunde komme, saa Povlsen i det Aar, han blev i Randers, nærmest havde en fri Præstevirksomhed.

I 1880 blev han Kapellan i Tørring og Heldum, hvor der, i de tre Aar han var der, samledes en god Kreds af grundtvigske Folk, som Aaret efter hans Bortrejse var med til at danne Lemvig Valgmenighed i Tilslutning til Bøvling.

Karl Povlsen blev nu antaget som Kapellan hos Birkedal for med Tiden at blive hans Afløser. Og Aaret efter blev hans Bror, Alfred Povlsen, Forstander for Ryslinge Højskole, der i 1867 var blevet oprettet af Sognepræsten Johannes Clausen, nærmest for at bekæmpe de grundtvigske med deres eget Vaaben, men nu altsaa helt ført over i deres Spor. De to Brødre fik et nært og godt Samarbejde gennem mange Aar. Og i

Menigheden vandt Karl Povlsen snart saa god Forstaaelse og Paaskønlighed, at han fik enstemmig Opfordring til at blive Birkedals Eftermand, da han i 1885 tog sin Afsked.

Ryslinge Valgmenighed var allerede ved den Tid en stor og vidtspændende Kreds; fra over 50 Sogne rundt om paa hele Øen søgte Folk til Kirke dér, og i de fleste af disse Sogne havde da ogsaa Menighedens Præst Ærinde nu og da, til Møder eller kirkelige Handlinger eller blot til Husbesøg.

Karl Povlsen holdt meget af at køre og var gerne selv Kusk i sine yngre Aar. Senere, da en Øjensygdom svækkede hans Syn, holdt han mest af at sidde bag i Vognen og tænke over den Tale, han skulde holde, eller paa Hjemturen over de Oplevelser, han havde haft, eller glæde sig over den skønne fynske Natur, lytte til Fuglesangen fra Hegnene eller om Aftenen betragte Himlen med dens Stjerner og Skyer.

Overfor Birkedal nærrede han sønlig Hengivenhed og Ærbødighed, og selv om de var meget forskellige, arbejdede de dog udmærket sammen. Kort før Birkedals Død besøgte Povlsen ham paa Vældegaard, og ved Afskeden omfavnede Birkedal ham og sagde: „Jeg siger eller Gud siger til Dem, kære Povlsen, gennem mig: Vogt mine Faar!“

Det var med til at binde Povlsen til Ryslinge, saa han kunde sige Nej til Opfordringer baade fra Marmorkirken efter Monrad og til Vartov efter Hoff. Han sagde engang ved en Fest i Menigheden: „Jeg gør Nelsens Ord til sine Skibes Officerer til mine: Mærk Dem vel, mine Herrer, ikke for alt i Verden vilde jeg være andetsteds end her.“

Pastor Povlsen kom ogsaa i et godt Forhold til Sognepræsterne paa Egnen og var ikke blot med i deres Konventer, men i Samarbejde og Venskab med mange af dem.

I Menigheden mindes man foruden hans lyse og friske Forkyndelse især hans Indsats for Salmesangen. Grundtvigs Festsalmer var i Brug i Menigheden, og Povlsen udgav et Par Aar efter, at han var blevet Præst her, et stort Tillæg dertil med over 200 Salmer. Ofte blev han tilbage i Kirken efter Gudstjenesten for at indøve nye Salmer med dem, der ønskede det, mest en Del unge.

Ogsaa i sine Prædikener benyttede han ofte Salmeverb til at belyse og uddybe Evangeliets Tale, og han samlede fra mange Egne saadanne Træk, der kunde hjælpe til at gøre Evangeliet mere nutids- og virkelighedspræget.

Karl Povlsen var en ydmyg Mand, der ofte gav Udtryk for sin Følelse af egen Ringhed og svigtende Evne overfor den store Opgave; men han turde tro, at Guds Kraft fuldkommes i Skrøbelighed. Og Menigheden levede et rigt Liv i de mange Aar, han var dens Præst.

I det ydre gav det sig Udtryk gennem en Ombygning og Udvidelse af Kirken efter Tegning af Arkitekt *Brummer*, som Povlsen havde for-

Nasaretkirken indvendig.

maaet dertil. Og Karl Povlsen gjorde i det hele taget sit Bedste for at faa Kirken smykket og holdt vedlige, saa den kunde danne en god Ramme om det Liv, der skulde leves derinde.

Paa Grund af Menighedens Størrelse og Karl Povlsens aftagende Kræfter blev det nødvendigt at holde

Hjælp til Arbejdet; og en Række dygtige Kapellaner afløste hinanden i hans senere Præsteaar.

Henrik Pedersen, født den 23. Juni 1865 i Levring, var Medhjælper i Aarene 1893—97, hvorefter han blev Sognepræst i Elling i Nordvendsyssel i en Aarrække og siden i Skamby paa Fyn. Nu bor han som Emeritus i Odense.

Knud Juul Nyholm, født den 25. Juni 1867 i Sønder Højrup, var Medhjælper i Aarene 1898—1902. Derefter blev han Sognepræst i Taars i Vendsyssel, hvorfra han igen kom tilbage til Fyn og døde som Sognepræst i Hesselager den 19. Marts 1923.

Einar Andersen, født den 20. Juli 1872 i Assens, var Medhjælper i Tiden 1902—08, længere end nogen af de andre, og der var en Tid Tale om at dele den store Menighed i to Kredse med ham som Præst for den ene Halvdel; men det blev ikke til noget. Einar Andersen fik derefter sin egentlige Livsgerning gennem en Menneskealder som Sognepræst i Østerbølle og Aalestrup i Himmerland og bor nu som Emeritus i Brønshøj.

Peter Holger Petersen, født den 10. August 1877 i Herlufsholm, var Medhjælper i 1908—10 og har siden 1912 været Præst ved Trinitatis Kirke i Fredericia.

Peter Frederik Horstmann, født den 14. Februar 1881 i Drøsselbjerg, var Medhjælper i 1910—13. Derefter blev han Sognepræst i Sulsted i Vendsyssel, senere i Viborg og er nu Stiftsprovst i Aalborg.

Einar Andersen.

Gennem disse Præster, der i deres Ungdom arbejdede sammen med Karl Povlsen og levede med i Ryslinge Valgmenighed, er der gaaet en levende Forbindelse og Paavirkning ud til store Dele af Landet, især til Vendsyssel.

Fra 1913 blev Rørdam Medhjælper hos Povlsen, der ogsaa gerne ønskede ham til sin Efterfølger, et Ønske, som Menigheden bifaldt og efterkom, da Karl Povlsen efter nogle Maaneders haard Sygdom døde den 15. Maj 1918 efter i 35 Aar at have været Præst i Ryslinge Valgmenighed. I Mindeblade om Karl Povlsen er der givet en smuk

Skildring af hans Person og Gerning som ogsaa af hans Jordefærd.

Torkild Skat Rørdam var født den 29. Februar 1876 i Rønnebæk, hvor hans Far, den senere Biskop over Sjællands Stift, dengang var Sognepræst. Efter sin Embedseksamen var Rørdam en Tid Lærer ved Ryslinge Højskole, hvorefter han tog paa Studierejser i England, Tyskland og Italien. En truende Tuberkulose blev overvundet, og sit første Præsteembede fik han i 1907 som residerende Kapellan i Taarnby, men kom derfra i 1913 til Ryslinge. Hans Hustru, *Charlotte Lange*, var Datterdatter af Vilhelm Birkedal, saa derigennem var der en Tilknytning mere til Stedet og til Menigheden.

Allerede som Kandidat havde Rørdam tilegnet sig et frisinde Syn paa Bibel og Lære og i 1910 givet Udtryk derfor i Bogen: *Bibelen og Nutidsmennesker*; men det var ikke nogen Hindring for et godt Samarbejde med Karl Povlsen og Menigheden.

Rørdam havde ualmindelige Evner, baade som Taler og Sjælesørger, og hans Flid og Ihærdighed var lige saa fremtrædende. Et overmaade levende og rigt Sind havde han, sprudlende af Humor og Lune, men ogsaa med en lys og frisk Alvor, som baade unge og gamle kunde blive hjulpet af. Han blev da ogsaa meget afholdt, og hans rent menneskelige Egenskaber betød utvivlsomt meget for Menigheden.

Torkild Skat Rørdam.

Charlotte Rørdam.

Om hans gode Hjærte og hans Distraction og andre Ejendommeligheder fortælles der mange Historier, og han er allerede nu Genstand for en saadan Mytedannelse, at hans Skikkelse undertiden kan blive helt fabelagtig.

Trods alle hans gode Egenskaber blev der dog nogen Uro i Menigheden snart efter, at Rørdam var blevet Præst, fordi han fremførte Udtalelser, der ikke kunde forenes med den grundtvigske Anskuelse, men blev kaldt unitariske.

Blandt dem, der gerne vilde holde paa den gamle Linje i Tro og Forkyndelse, var især Friskolelærerne Jørgen Nielsen, Nørre Lyndelse, og P. Pedersen, Søllinge, der gjorde opmærksom paa Afvigelserne, men ogsaa Torben Jensen og Johannes Monrad, der afløste Alfred Povlsen som Forstander paa Højskolen i 1917, som Ejer af Skolen fra 1922.

I 1921 blev det klart, at Menigheden ikke kunde holdes sammen om Rørdam, og den antog derfor en Præst mere, som saa skulde være side-stillet med ham.

Det blev *Thorvald Knudsen*, som nylig var vendt hjem fra Amerika og blevet Forstander paa Danebod Højskole paa Als. Han blev indsat i Ryslinge 14. Søndag efter Trinitatis 1921. Myndighederne var meget velvillige overfor ham, skønt han ikke var teologisk Kandidat og ikke vilde aflægge Præsteløftet i dets lovbefalede Form. Og en stor Del af Menigheden, henimod Halvdelen, sluttede sig til ham.

Det viste sig snart uholdbart, at to Kredse med hver sin Præst skulde udgøre een Menighed; og 22. Søndag efter Trinitatis skete da Adskillelsen.

Der var nu en Tid to Valgmenigheder Side om Side, den nye under Navnet „Den grundtvigske Valgmenighed i Ryslinge“. Men da Rørdam i Aarene 1923—24 forgæves søgte de folkekirkelige Myndigheders Tilladelse til at benytte et ændret Daabsritual, endte det med, at han og hans Kreds gik ud af Folkekirken og blev til Ryslinge Frimenighed. De Ændringer i Daabsritualet, som Rørdam havde ønsket for at kunne staa med større Ærlighed ved Daaben, bestod først i et tilføjet Forord: Lad os, hver som vi kan for Guds Ansigt, bekende vor Tro. Derefter Forsagelsen og Trosbekendelsen uden Tilspørgsel paa hvert Led, men efterfulgt af Spørgsmaalet: Vil du døbes til, hvad Gud giver i den kristne Tro? Svarer Ja dertil, nævnes Barnets Navn, og Daaben sker med de sædvanlige Døbeord.

Rørdam ønskede kun at benytte dette nye Ritual, hvor Barnets Forældre samstemte med hans Opfattelse derom, mens andre kunde faa deres Børn døbt efter det sædvanlige Ritual; blot vilde han ikke i Kirkebogen anføre, hvilket Ritual Barnet var døbt med.

Myndighederne tøvede med at give Svar paa Henvendelsen, mens der rejstes en ivrig, men saglig Drøftelse af Forslaget, som mange grundtvigske Folk gik stærkt imod. Rørdam kunde ikke vente paa Biskoppens og Ministeriets Svar, men benyttede det nye Ritual og traadte ud af Folkekirken, fulgt af Menighedens Flertal.

En mindre Del af Menigheden, 140 Medlemmer, meddelte nu, at de efter Rørdams Udtrædelse af Folkekirken ansaa sig for de rette Arvtagere efter den oprindelige Valgmenighed og Ejere af Kirken. Denne Kreds fik Anerkendelse med *Hjalmar Jørgensen* som Præst, indsat den 10. September 1925.

Nu kom for saa vidt den bitreste Del af hele Ryslingestriden, som Spørgsmaalet om Ejendomsret til Kirken blev indanket for Domstolene. Resultatet blev dog, at Rørdams Frimenighed fik tilkendt Ejendomsretten, hvorpaa Knudsens Valgmenighed fik uopsigelig Brugsret paa lige Fod med Frimenigheden, og Hjalmar Jørgensens Valgmenighed opløstes, idet dens Medlemmer meldte sig ind i Knudsens Valgmenighed.

Prædikestolen.

Det siger sig selv, at en saadan Deling af Menigheden ikke kunde finde Sted uden at volde dyb Smerte hos mange af Medlemmerne, ja de store Uoverensstemmelser efterlod ogsaa Bitterhed i mange Sind. Det er ikke her Stedet til at gøre Regnskabet op og fordele Skyld og Ansvar, om noget saadant overhovedet skal gøres. Det skal blot betones, at det for de fleste af disse Mennesker var dyb Alvor, at de vilde leve deres Kristenliv efter, hvad de ansaa for Ret og Sandhed, og derfor ogsaa høre

den Forkyndelse, de ansaa for den rette og sande. Saa vilde de om fornødent ofre den fredelige Idyl, som man ofte udefra har beskyldt de frie Menigheder for at dyrke.

Som Udtryk for, at Striden ikke var goldt Rethaveri, men en Livets Dyst, kan nævnes, at de to Menigheder ikke kom til at føre en hensygnende Tilværelse som „halve“ Menigheder, men begge levede et rigt Me-

Trappen til Prædikestolen.

nighedsliv og fik saa stor Tilslutning fra hele Øen, at de snart hver for sig var lige saa store, som den hele Menighed tilforn.

Fælles er Kredsene stadig om Brugen af Kirken, hvortil Historie og rige Minder er knyttet. Den er flere Gange siden sin Opførelse i 1866 blevet udvidet og ombygget, saaledes i 1898—99 under Ledelse af den dygtige Arkitekt *Carl Brummer*. Omkring Korbuen er i 1900 udført smukke Kalk-

malerier af Johannes Krag over Motivet: „I Jesu Navn skal hvert Knæ bøje sig“ og Synet i Joh. Aabenbaring Kap. 4,10—11.

Døbefonten af bornholmsk Granit er fra Karl Povlsens Tid, men Døbefadet er det oprindelige, skænket af Grundtvig. Daabskanden af svært Kobber er udført af Smeden *Peder Skjold* i Lørup, Menighedens Formand, som ogsaa har smedet det kunstfærdige Gitter ved Opgangen til Prædikestolen med Konturerne af den fortabte Søns Møde med sin Far, og ligeledes den store Gitterport ved Kirkens Indgang.

Prædikestolen, Kirkens ejendommeligste Prydelse, er udskaaret af Kirkens Organist, Billedskærer *Emil Hansen*. Den er opstillet i 1937 og bærer i sine fem Fyldinger Billeder over Lignelsen om Den store Nadver.

Alle Enkeltheder ved denne Prædikestol er afbildet og beskrevet i et fint lille Hefte.

Orgelet er et stort og fyldigt Instrument paa 15 Stemmer, saa det kan gøre god Fyldest som Støtte for Sangen.

Menigheden har sin egen Salmebog, hvori Grundtvigs Festsalmer er

Stammen, et stort Tillæg paa over 200 Salmer har Karl Povlsen føjet til, og et mindre Tillæg har Rørdam samlet.

Et særligt Blad „Ryslinge Frimenighed“ bringer Bud til Medlemmerne. Det skrives mest af Præsten og er forsynet med morsomme Tegninger af Emil Hansen.

Og Frimenigheden ejer foruden den oprindelige Præstegaard Kapel-

lanboligen „Lindehuset“ og et Menigheds-

hus, hvor tre enlige Kvinder har Fribolig. Pastor Rørdam havde efter nogen Tids Sygdom gennemgaaet en Operation paa Bispebjerg Hospital og var vendt saa rask tilbage, at han med sin gamle Nidkærhed kunde genoptage sit Arbejde. Men paa en Cykletur blev

Lærer Skovrup og Hustru.

han paakørt af en Bil og døde paa Ringe Sygehus den 14. Juli 1939.

Hans Eftermand blev *Tage Rydal Kristensen*, som er født den 3. November 1907 i Bjærgby i Vendsyssel, hvor hans Far var Mejeribestyrer. Et Par Aar var Rydal Lærer ved Rødding Højskole og derefter Sognepræst i Halk i Sønderjylland i Aarene 1933—39. Han er gift med Marie Dietz.

Tredje Søndag i Advent 1939 blev han indsat som Frimenighedspræst i Ryslinge ved en Gudstjeneste, hvor Menighedens Kirkesanger, *Kr. Skovrup*, og Valgmenighedens Præst, *Carl Hermansen*, prædikede.

Skovrup, som har været Kirkesanger siden 1889, har ogsaa paa anden Maade udrettet meget for Menigheden og haft betydende mæglende Evner.

Frimenighedens Formand var i 1921—33 Gaardejer *Hans Jensen*, Blegot, Trunderup, men har siden været Smed *P. Skjold*, Lørup, der ogsaa har gjort et stort og uegennyttigt Arbejde for Menigheden.

Det vidtstrakte Omraade, hvorfra Medlemmerne søger til Ryslinge Frimenighed, er inddelt i 16 Kredse, og Præsten holder Møde i dem

alle; 4 Gange om Aaret holdes der fælles Menighedsmøder i Ryslinge Øvelseshus eller i den hyggelige Præstegaard, ligeledes 5—6 Gange Ungdomsmøder. Der tales ved disse Møder af alle Slags Folk lige fra Biskopper og Professorer til Gaardejere og Læger.

Pastor Rydal har ganske særlige Evner som Oplæser, og et Skuespil ved et Sommermøde gaar man heller ikke af Vejen for at opføre.

Ryslinge Valgmenighed

Valgmenighedens Præst, *Rasmus Thorvald Knudsen*, var født den 22. Januar 1870 i Sødinge ved Ringe, hvor hans Far var Friskolelærer. Efter Ophold paa Ryslinge og Askov Højskoler kom Knudsen til Amerika og fik Præsteuddannelse dér, hvorefter han først var Præst og Højskoleforstander i Nysted i Nebraska, hvor han blev gift med *Thora Vilstrup*, derefter fra 1903 Præst i Tyler i Minnesota, hvortil han igen vendte tilbage efter nogle Aar som Forstander paa Præsteskolen Grand View College i Des Moines.

I 1920 var han kommet hjem og blevet Forstander paa Danebod Højskole paa Als, der oprettedes straks efter Genforeningen; men hans Virksomhed dér blev altsaa kort, da han Aaret efter blev Valgmenighedspræst i Ryslinge.

Thv. Knudsen.

Thv. Aagaard.

Det blev en ret stor Del af Menigheden, der sluttede op om Knudsen som Præst. De byggede en god Præstebolig med Have og Skov paa 2½ Tønde Land lidt Nord for Kirken. Og denne Menighed fik lige Kaar med Rørdams angaaende Benyttelse af Kirken, saa de begge holdt Gudstjeneste hver Søndag.

Ved Gudstjenesten var det en stor Hjælp for Valgmenigheden, at de

Sanne og Carl Hermansen.

beholdt *Thorvald Aagaard* som Organist. Selv om hans betydeligste Indsats nok ligger paa den folkelige Sangs Omraade, i de mange gode Melodier, han skrev til Højskolesange, og i hans Arbejde med de fynske Musikanter, saa var han dog ogsaa en stor Kender af Kirkesangen og gjorde meget for dens Fornyelse i nær Tilknytning til *Ths. Laub*, hvis Discipel han var. Aagaard skrev ogsaa selv en Del gode Salmemelodier, saaledes til „Salmer 1935“, hvor han var med i Udvalget som melodikyndig.

Det var en vanskelig Opgave, der var stillet Thorvald Knudsen, da han kom til Ryslinge: at føre Menigheden ud over det smertelige Brud

og ind i rolige og trygge Forhold med Samling om det egentlige i Menighedslivet; men han gjorde et godt Arbejde derfor.

Thorvald Knudsen døde efter nogen Tids svær Sygdom i 1933, kærligt plejet af sin trofaste Hustru.

Hans Eftermand som Præst for Valgmenigheden blev *Carl Martin Hermansen*, som er født den 5. Februar 1897 i Silkeborg og begyndte

J. M. Lundby.

Anna Lundby.

sin Præstegerning i 1921 paa Sydstrømø paa Færøerne, hvor han ogsaa fandt sin Hustru, *Elsebeth Susanne Næss* fra Vaag.

I 1924 blev Hermansen Sognepræst i Værum og Ørum ved Randers, hvor han i ni Aar øvede en betydelig Virksomhed i sine Sogne og paa sin Egn, før han kom til Ryslinge.

Hermansen har ogsaa været en flittig Skribent og en dygtig Redaktør, først af Færøsk Kirketidende 1922—24, derefter af Vejen frem, en ny Dansk Kirketidende, som i nogle Aar gav Udtryk for Strømninger indenfor dansk Kirkeliv og især viste tilbage til de gamle Kildespring. Og i 1935 afløste han Biskop Rosendal som Redaktør af Menighedsbladet, hvor saavel hans opbyggelige Stykker som hans mere spidse Artikler med Kritik af Dagens Foreteelser har tiltrukket sig Opmærksomhed.

Blandt de kønne og opbyggelige Smaaabøger, han har skrevet, kan næv-

nes: Fra en gammel Præstegaard, Højtid, Uforsagt, ligesom han ogsaa var Medudgiver af Salmer 1935 — som straks efter indførtes i Menigheden — og af „Grundtvig og Barth“ 1938.

Ofte ser man i Bladenes Rundspørge C. Hermansen som Talsmand for Grundtvigheden, hvori han indtager en central Plads.

Hans friske og klare Forkyndelse og hans venlige Færd blandt Menighedens Folk var af stor Betydning; og han var med til at udjævne Modsætningsforholdet mellem de to Menigheder, blandt andet ved en venlig og forstaaende Holdning overfor Rørdam.

I 1940 blev Carl Hermansen Sognepræst ved Sankt Kathrine Kirke i Hjørring og Provst for

Vennebjerg Herred, hvorefter Valgmenigheden fik sin nuværende Præst.

Jens Marinus Lundby er født den 12. Juni 1897 i Vejrum, hvor hans Far var Gaardmand. Efter endt Studium var han en Tid Lærer, deraf i 4 Aar paa Vallekilde Højskole, før han i 1927 blev Sognepræst i Vaalse og fra 1933 i Sønder Lem ved Ringkøbing.

Lundby er i flere Henseender ret forskellig fra Hermansen, ogsaa meget forskellig fra den fynske Folketype, af vestjydsk Grundighed og Sindighed; men ofte kan jo Modsætningerne virke mest befrugtende og opdragende paa hinanden.

Menighedens Vækst har fortsat sig, og den er Landets største Valgmenighed. Den er delt i 17 Kredse, hvor der holdes Møde 1 eller 2 Gange aarligt foruden de tre større Møder, som er fælles for hele Menigheden. En lang Række Friskoler er i nær Tilknytning til Valgmenigheden og virker som en Slags „Celler“ til at holde sammen paa den vidtsprede Menighed. Her gøres ogsaa det væsentlige Ungdomsarbejde, saa der kun holdes enkelte fælles Ungdomsmøder.

Ryslinge Valgmenigheds Præstebolig.

Forhenværende Landstingsmand *Rasmus Jørgensen*, Ferritslev, var gennem en Aarrække som Menighedens Formand den, der i praktiske Anliggender bar de tungeste Byrder, men har i 1940 trukket sig tilbage og er afløst af Gaardejer *Vilhelm Rasmussen*, Refsvindinge.

Aagaards Efterfølger som Organist er Magister *Karl Bak*, og Valgmensnighedens Kirkesanger er Friskolelærer *Elmer*, Gislev.

Menigheden ejer foruden Præsteboligen ogsaa Naboejendommen „Skovbryn“ og fik i 1941 testamenteret Villaen „Danebod“, hvor nu tidligere Frimenighedspræst Clausen-Bagge og Hustru bor.

KERTEMINDE VALGMENIGHED

Paa Kertemindeegnen havde det kristelige og folkelige Liv rørt sig stærkere fra Begyndelsen af det forrige Aarhundrede end de fleste andre Steder, saa der her var de bedste Forudsætninger for Oprettelsen af en Valgmenighed.

Snedkermester *Rasmus Klink* havde i sine unge Dage arbejdet i Svendborg og dér faaet nær Tilknytning til Vækkelsesprædikanten *Ole Henrik Svane*. I 1811 sendte han Bud efter ham og fik ham til Kerteminde, for at han kunde hente Trøst hos ham under sin Sygdom og sjælelige Krise, og derefter tilbragte Svane de sidste 14 Aar af sit Liv hos Rasmus Klink og var med til at rejse en betydelig kristelig Vækkelse paa Egnen.

Før han kom, havde Rasmus Klink ikke holdt gudelige Forsamlinger, men begyndte nu derpaa. Og især efter at Husmand *Kristen Madsen* paa Bregnør Mark havde sluttet sig til de vakte, blev Bevægelsen stærk.

Kristen Madsens Vækkelse var af en saa ejendommelig Art, at den bør nævnes i denne Sammenhæng. Hans Kone havde først været med til nogle Forsamlinger og dér hørt Tale om en Opbyggelsesbog, „Den gyldne Skatkiste“ af Bogatsky, som hun gerne vilde have Lov at købe; men den kostede 2 Rigsdaler, saa hun turde knap nok bede sin Mand om de mange Penge. Han gav hende dem dog gerne, men da de havde faaet Bogen og begyndte at læse i den, opdagede de til deres store Sorg, at de ikke kunde forstaa det, de læste. Da faldt det Kristen Madsen ind, at saadanne Bøger kun forstaas ved Helligaandens Hjælp og de knælede og bad Gud sende dem sin Aand til at aabne deres Øjne og Hjerter. Og derefter forstod de det, de læste. Og hvad der saa mærkeligt var begyndt ved Bogen, det brød underfuldt igennem i Drigstrup Kirke den 28. Januar 1819, da Kristen Madsen og hans Kone havde besluttet at gaa til Alters; ved Kirkedøren blev han overfaldet af en Anfægtelse, som tvang ham til først at søge Ensomheden paa Kirkegaarden, i Selvmordernes Hjørne,

hvor hans Kone fandt ham, da hun ængstelig gik ud midt under Guds-tjenesten for at se efter ham. Hun fik ham nu med ind, og da de kom til Herrens Bord, oplevede han dér en saadan Glæde og Fred, at han aldrig siden kunde glemme det.

Kristen Madsen blev snart en fremragende Prædikant, som rejste om-kring til Forsamlinger, hvor han især førte en stærk Moralprædiken mod Drik og Dans og Kortspil, som i de Tider helt beherskede det jævne Folk i dets knapt tilmaalte Fritid.

Derved fik han og Bevægelsen ganske vist mange Modstandere og Fjender, der ikke blot forstyrrede Forsamlingerne og haanede Delta-gerne; men da ogsaa Professor Andresen, der fra 1819 var Sognepræst i Kerteminde, tog Kampen op mod „de hellige“, blev Kancelliet og Stifts-øvrigheden draget med ind i Striden, fremdrog den gamle Forordning fra 13. Januar 1741 og anvendte den mod de gudelige Forsamlinger praktisk talt som et Forbud, skønt den fra først af skulde sikre Forsam-lingerne mod Misbrug af Forsamlingsretten.

Kristen Madsen blev arresteret og sad i Arrest, indtil han lovede, at han ikke vilde prædike, mens hans Sag stod paa. Men da den trak ud i Aarevis, meddelte han Øvrigheden, at han ikke kunde holde dette Løfte, og gav sig derpaa uantastet til at tale igen. Og Kristen Madsen døde, før Dommen faldt. Blandt hans Disciple var en ung Mand, *Rasmus Nielsen*, der baade blev gift med hans Enke og overtog saavel Ejendom- men paa Bregværk Mark som Prædikantvirksomheden. Han læste ogsaa meget i Grundtvigs Skrifter, især i Søndagsbogen, men derefter ogsaa i de poetiske og folkelige Skrifter, som han blev saa glad for, at han først oprettede et Læseselskab i Grundtvigs Skrifter og dernæst et „Dansk Samfund“ paa Hindsholm, hvor der blev stor Tilslutning og et kraftigt Røre. Kristen Larsen blev valgt ind i den grundlovgivende Rigsdagsfor- samling og siden i Folketinget.

Skolesagen blev ogsaa snart brændende for de opvakte Folk paa denne Egn. Kristen Larsens ældste Søn var blandt Christen Kolds første Elever i Ryslinge i 1851, og i 1853 kom Kold efter Opfordring selv med sin gode Medhjælper Poulsen Dal til Hindsholm og slog sig ned i Dalby, hvor han holdt Skole i ti Aar.

Det folkelige og kristelige Liv paa Egnen mødte længe kun Modstand hos Præsterne; men i 1855 kom Provst *Victor Bloch* til Kerteminde som Sognepræst, og han havde „en af Gud velsignet Evne til at samle en

levende Menighed“, som hans Ven Vilhelm Birkedal siger om ham. Han gik i Samarbejde med Kold og Kristen Larsen og fik dannet en Forening, „Selskabet for den danske Almueskole“, som jo især skulde arbejde for Skolesagen. Men Modstanderne samlede sig ogsaa i en Forening, „Hindsholm Landboforening“, der kæmpede imod, hvad de kaldte „Forvirring i Kirken og Tilbagegang i Skolen“.

I denne Kampstilling sluttede mange op om Provst Bloch, og fra andre Sogne løste de Sognebaand til ham. Dermed var Forudsætningerne givet for en Valgmenighed, da Bloch i 1868 flyttede til Vig i Ods Herred.

Og Kertemindeegnens vakte Folk var ikke længe om at benytte sig af den Frihed, der blev givet med Valgmenighedsloven. Den 15. Maj 1868 blev Loven vedtaget paa Rigsdagen, og den 28. Juni samme Aar holdtes det første Møde i Udvalget til Dannelse af en Valgmenighed for Kerteminde og Omegn, hvor man overdrog Formanden at rejse til København for straks at udvirke Menighedens Anerkendelse.

Den 2. Juni bemyndigedes han til ved samme Lejlighed at indbyde Hans Majestæt Kongen eller dog Konseilspræsidenten eller Kirkeministeren til at nedlægge Grundstenen til den Valgmenighedskirke, man vilde bygge. Det var dog nok Udtryk for, at de saa lidt for lyst paa Myn-dighedernes Velvilje overfor den kirkelige Frihedsbevægelse.

Der blev nu købt Grund, bestemt Størrelse paa Kirken og lagt Planer, og Arbejdet kom hurtigt i Gang, saa Kirken meldes opført, da Menigheden den 4. December 1868 for tredje Gang indsendte Begæring om Anerkendelse af Valgmenigheden og af Pastor L. C. Hagen som dens Præst. Samtidigt med Kirken blev ogsaa en Præstegaard bygget, som med nogen Udvidelse endnu er i Brug.

Kirkeindvielse og Præsteindsættelse fandt da Sted den 24. Januar 1869; og den 17. Oktober samme Aar indviedes ogsaa Bedesalen i „Betlehemshuset“ i Dalby, der i 1898 afløstes af den nuværende Betlehems-kirke, tegnet af Bygmester Bentsen, Vallekilde.

Laurits Christian Hagen var født i 1808 paa Merløsegaard ved Holbæk, hvor hans Far var Forpagter. I København fik han P. A. Fenger til Lærer og hørte Grundtvig prædike i 1825—26. Han sluttede sig nær til Grundtvig og deltog især i hans Arbejde med Salmerne, saa han i nært Samarbejde med sin Mester udgav en Samling „Historiske Salmer og Rim“ i 1832 med mange af Grundtvigs Salmer, deriblandt De levendes Land fra 1824, der her blev ført frem for Offentligheden første Gang.

Det var den første Salmebog, som havde mange af Grundtvigs Salmer og Bearbejdelser af de gamles med, og den fik stor Udbredelse og Betydning for den nu begyndende Fællessang i Forsamlingerne.

I 1840 blev Hagen Præst i Sønderjylland, først i Medolden og derefter fra 1850 i Stepping. Han var virksom for Danskhedens Sag dernede, var med til at oprette Rødding Højskole og sad i dens Bestyrelse til 1853.

L. C. Hagen.

B. Hagen.

Men da han efter Afstaaelsen af Sønderjylland i 1864 nægtede at aflægge Troskabsed til den prøjsiske Konge, fik han sin Afsked og vendte i 1867 tilbage til Kongeriget.

Skønt han nu var nær ved 60 Aar gammel, ønskede Kertemindefolkene at faa ham som Præst; først søgte de at faa ham kaldet til Sognepræst, men da en ivrig Missionspræst i Stedet blev udnævnt, betænkte de sig ikke længe paa at danne Valgmenighed med ham som Præst. Der var ogsaa stor gensidig Glæde derved i de første Aar, og i kristelig og kirkelig Henseende stemte han godt overens med sin Menighed. Men der kom andet dem imellem.

Det gik i Kerteminde som i Ryslinge: den politiske Udvikling bragte et Modsætningsforhold mellem Præsten og den største Del af Menighe-

den. Pastor Hagen var ligesom Birkedal meget konservativ, mens de frisindede Folk paa Kertemindeegnen blev grebet af det politiske Frihedsrøre, som de følte i god Overensstemmelse med hele det kirkelige og folkelige Syn, de havde lært af Grundtvig gennem hans Skrifter og Taler og ikke mindst gennem hans Salmer og Sange.

Præsterne formaaede derimod ikke altid at frigøre sig fra den gamle Embedsmandsfølelse med dens Bundethed til Staten og Regeringen eller fra den nationale Tradition og dens Indflydelse paa deres politiske Stilling.

Maaske den stærke folkelige Bevægelse, som var gaaet hen over Kertemindeegnen, havde gjort denne Egns Befolkning særlig vaagne og faste overfor Frihedstanken, fordi de havde bitre Erfaringer om Savnet og glædelige Erindringer om Gavnet af en saadan Frihed indenfor de to vigtigste Omraader af deres Fællesliv: i Kirken og i Skolen, saa de derfra sluttede, at den vilde være til Gavn overalt i Menneskelivet.

I de senere Slægtled synes denne Modsætning at have vendt sig, hvor den i det hele taget spores, saa Præsterne er mere radikale baade kristeligt og folkeligt end Menighedens Flertal; og det hænger maaske saa sammen med, at nu føles Nødvendigheden af en Fornyelse stærkere af Præsterne end af Menighederne.

Allerede ved Præsteskiftet i 1876 fik de i Kerteminde en saadan Præst, der var mere radikal end Menigheden. Det maa dog siges, at det ikke gjorde noget Skaar i det gode Forhold, ligesom Hagen da ogsaa blev boende i Kerteminde og stundom ogsaa prædikede for sin gamle Menighed. Og selv da hans Eftermand, Niels Lindberg, i 1881 fik opstillet en ren Venstremand ved Siden af den moderate, som ellers havde Flertal, og derved spillede Mandatet i Hænderne paa den gamle Højremand endnu engang, mens Stemmerne deltes paa de to Venstremænd, saa tog dog Folk ogsaa det med godt Humør.

Niels Lindberg var født i 1829 i København som Søn af Grundtvigs uforfærdede Kampfælle *Jacob Christian Lindberg*, og han slægtede i meget sin Far paa. Han havde især arvet hans skarpe Pen og var en meget dygtig Skribent, der gerne paa Tryk hudflettede sine Modstandere, men var meget elskværdig mod dem, hvis de dristede sig indenfor hans Døre. Fra 1860 overtog han Redaktionen af „Dansk Kirketidende“, der gennem mange Aar var Talsmand for den grundtvigske Bevægelse i det hele og for dens Frihedskamp især.

I Grundtvigs sidste Aar var Niels Lindberg nær knyttet til hans Hus, da han var Lærer for Sønnen Frederik og med sin Hustru *Clara Monrad* boede lige ved Siden af Grundtvigs Hjem paa Strandvejen, „Store Tuborg“.

Efter Grundtvigs Død i 1872 blev Lindberg først en Tid Kapellan i Kattrup med Bolig i Gedved, hvor han blev knyttet til Boisens Semi-

Niels Lindberg.

Clara Lindberg.

narium som Lærer, og derfra kom han i 1876 til Kerteminde som Præst for Valgmenigheden. Han kom straks i et godt Forhold til sine Folk, som han vandt ved sit friske og venlige Væsen. Han aabnede Præstegaarden for alle, der vilde komme der, og her gik Samtalen livligt og frit. Paa Prædikestolen var han ikke saa fremragende, som man efter hans Artikler kunde have ventet, men hans korte Prædikener virkede saa ægte, og han forstod paa en god Maade at forene den gamle Vækkelsesforkyndelse med den grundtvigske Menighedsforkyndelse, saa at der blev noget til baade gamle og unge; og i Salmesangen lød nu Grundtvigs og Kingos Kærnesalmer Side om Side.

Niels Lindberg arbejdede som sin Far meget med videnskabeligt Arbejde, især med det gamle Testamente og Israels Historie, og han brugte dertil gerne det meste af Natten, da Præstegerningen lagde Beslag paa

det meste af hans Tid Dagen igennem. Derved blev han tidligt opslidt og ældet, saa at hans Død i 1886 i en Alder af 57 Aar efter Lægens Udtalelser dog skyldtes Alderdom.

Til hans Efterfølger valgtes *Poul Boisen*, født i Vesterborg 25. Januar 1845 som Søn af Magister Lars Nannestad Boisen og Sønnesøn af Biskop P. O. Boisen.

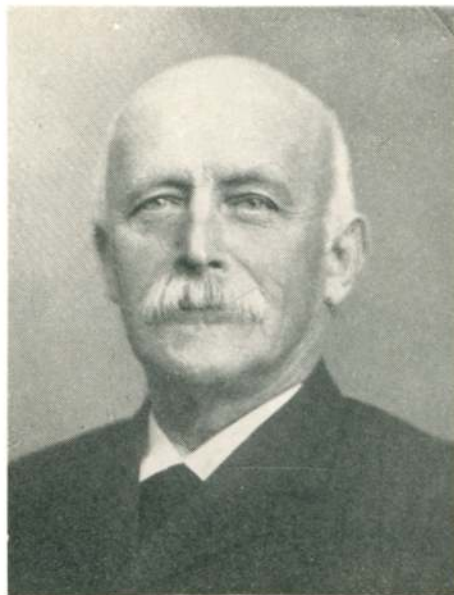
Han havde i nogle Aar efter Eksamen været Kapellan hos sin Far og fra 1880 Sognepræst i Torning-Lysgaard ved Viborg. Da han snart flyttede derfra til Lundum-Hansted ved Horsens, kom ogsaa han i nær Forbindelse med Gedved Seminarium, hvor hans Fætter Peter Boisen var Forstander. Men atter efter faa Aars Forløb fandt han da sin blivende Plads som Præst for Kerteminde Valgmenighed.

Han var meget forskellig fra Lindberg, ikke mindst i sin Form. Karl Povlsen i Ryslinge, som var hans gode Ven, gav engang den rammende Karakteristik af Boisen, at han var

„ligefrem og klog og klar, mild som Syd og frisk som Vest, Skallen Junker, Kernen Præst“. Der var over ham en vis Fornemhed, som nok gjorde sit til, at han ikke kom til at leve i saa stærk og nær Forbindelse med Menighedens Medlemmer, som Lindberg havde gjort det. Men i Kirken gjorde han god Fyldest, baade ved sin Forkyndelse og ved den smukke Maade, hvorpaa han forrettede Gudstjenesten.

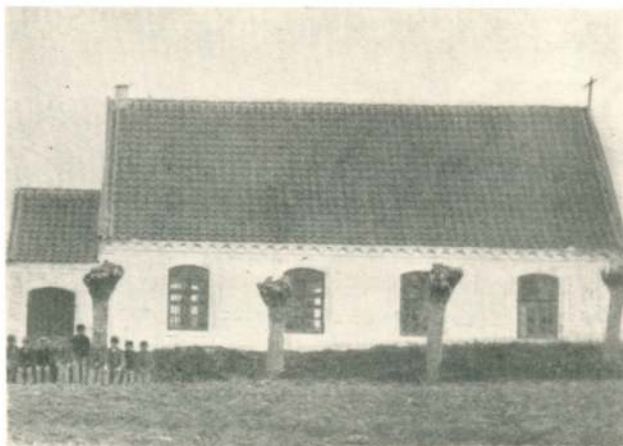
Boisen fik en lang og rolig Arbejdsdag, 34 Aar i Kerteminde, før han i April 1920 lukkede sine Øjne. I Oscar Geismars Mindeord om ham skildres han som en mild og myndig Mand med klar Tanke og Tale og stort Frisind. Trods sine 75 Aar var han en frisk Forkynder til det sidste og stod hele Tiden med Menighedens Respekt og Kærlighed.

Menighedslivet i denne Menneskealder gik sin jævne Gang; men der blev ikke ved at være saa stærkt et folkeligt Røre som ved Midten af Aarhundredet.

Poul Boisen.

Friskolen kom til at øve en vigtig Indsats i Kolds Spor. I Dalby virkede *Anders Klinkby* i næsten 50 Aar og var tillige Kirkesanger der. I Kerteminde var det Friskolelærer *Peder Mortensen*, Langetved, der gennem en Aarrække ledede Kirkesangen.

Betlehemshuset i Dalby 1869—1898.

De er nu afløste af Lærer *Østergaard*, Dalby, og Lærer *Olsen*, Salby-Taarup. Men ogsaa Friskolelærerne *H. P. Pedersen* i Revninge og *Dalsgaard-Pedersen* i Kerteminde kom gennem deres Arbejde til at betyde meget for Menigheden.

Organist i begge Kirker er Skomager og Musiker *H. P. Christiansen*, bistaaet af sin Søn, Cellisten *Arne Christiansen*. En anden Søn er kongelig Kapelmusikus *Niels Simon Christiansen*, og denne musikalske Familie er Efterkommere af føromtalte Kristen Larsen i Bregnør.

Betlehemskirken i Dalby.

I Dalby virkede i mange Aar til sin høje Alderdom utrættelig og uselvisk *Ursaline Petersen*, kaldet Line, som Ringer og Kirkekone og som gavmild Værtinde for Præsten og mange andre, en Tjenerinde, som mindes med stor Tak. Hun døde i 1941.

Efter Pastor Boisens Død valgte Menigheden Pastor *Oscar Geismar* i Rønninge, der ogsaa er en dygtig Præst og en betydelig Kirkeskikkelse.

Olga Geismar.

Oscar Geismar.

Han er født den 12. November 1877 i København, hvor hans Far havde en stor Fabriksvirksomhed. De var tre Brødre, som studerede Teologi, deriblandt den senere Professor *Eduard Geismar*.

Efter sin Eksamen var Oscar Geismar en Tid Journalist, Redaktør og Højskolelærer, før han i 1909 blev Kapellan i Tirsted og i 1913 Sognepræst i Rønninge.

Han havde da allerede, før han kom til Kerteminde, et kendt Navn som Skribent og Taler. Og i de ti Aar som Valgmenighedspræst udviklede han begge disse Evner og øvede en betydelig Indsats baade i sin Kreds og videre ud, blandt andet ved en Række Bøger.

Ved Studenterkredsens Møder flokkedes Studenterne om ham og frydede sig over hans sprudlende Humør og Vid og hans friske sær-

prægede Maade at tale paa, uden den almindelige Præstehøjtidelighed. Men ogsaa naar han anslog de dybere Streng, maatte Tilhørerne lytte.

I 1931 blev Oscar Geismar kaldet til Sognepræst ved Slotskirken i København.

Derefter blev *Gustav Helms* valgt til Præst for Menigheden. Han er født den 7. Juli 1902 i Sønder Felding, hvor hans Far dengang var Præst.

Gunhild og Gustav Helms.

Som Student levede han stærkt med i den grundtvigske Studenterkreds, hvor han var Formand i 1925—26, ligesom han en Tid var Leder af Kirkelig Ungdomsforening, efter at han i 1925 var blevet Kandidat.

Efter et Par Aar som Kapellan i Hvirring kom han som Sognepræst til Vinding ved Vejle og i 1932 til Kerteminde.

Kerteminde Folkehøjskole blev gennem Aarene et godt Samlingssted for det folkelige Liv paa Egnen og har ogsaa haft en Del Tilknytning til Valgmenigheden. Meget nær Forbindelse er der med Kerteminde Friskole, hvis Bygninger ejes af Valgmenigheden, og der er ogsaa nær Tilknytning til Kerteminde Spædbørnshjem, hvor Flertallet i Bestyrelsen skal være Medlemmer af Valgmenigheden, og Præsten er selvskrevet til Bestyrelsen.

Af andet Arbejde, der støttes af Menigheden, kan især nævnes Anne Marie Petersens Mission i Porto Novo.

Der holdes to aarlige Menighedsmøder for hele Menigheden og ligeledes et Ungdomsmøde samt undertiden andre Møder, som f. Eks. Kir-

kesangsmøder for at fremme og forny Kirkesangen. I mange Aar benyttes Odenseudgaven af Grundtvigs Festsalmer med Tillæg, men nu er den afløst af „Salmer 1935“.

Ved 50-Aarsfesten i 1919 blev en ny Kirkeklokke taget i Brug, som var sammensmeltet af to gamle; og man kan vist sige, at Menigheden i de 25 Aar derefter har levet sit Liv under det Motto, som Pastor Boisen fik sat som Indskrift paa denne Klokke:

*De gamle Klokker har hørt op at ringe,
dog gennem mig de tone skal paa ny;
jeg kalder Sjæle ind til fromt at bringe
ny Tak for gammel Fred i Kirkens Ly.*

Emauskirken i Kerteminde.

Valgmenighedspræsteboligen i Kerteminde.

SØNDER NÆRAA VALGMENIGHED

Det aandelige Røre paa Fyn bredte sig fra Brændpunkterne i Ryslinge, Kerteminde og Vejstrup ud over det meste af Øen, især dens østlige Halvdel.

I Allerup-Davinde havde Lægprædikant *Kristen Madsen* vundet sig en Kreds af Venner, og derfra gik der igen en stærk Paavirkning til Nørre Lyndelse og Højby. Den unge *Klaus Berntsen* begyndte sit Skolearbejde i Højby og fik snart en stor Friskole, og i Sønder Næraa førte Bevægelsen til, at mange løste Sognebaand til Ryslinge. Det var mærkeligt nok efter ligefrem Tilskyndelse fra deres Sognepræst *H. J. Koefoed*. Men da han rejste fra Sognet, og hans Eftermand ikke var saa forstaaende og velvillig overfor de grundtvigske, bestemte de sig til at oprette en Valgmenighedskreds som Filial til Ryslinge. De fik ogsaa samlet 5000 Kroner sammen og bygget en lille Kirke derfor, som den 10. Januar 1875 blev indviet af Biskop Engelstoft.

Birkedal kunde dog ikke komme derud saa ofte, men sendte mest sin Kapellan, *Lavrids Nyegaard*. Da denne i 1878 blev Sognepræst i Aadum, fik Birkedal i nogle Aar sin gode Ven, Sognepræst i Ryslinge, *C. N. Lorenzen*, til at prædike i Sønder Næraa. Det var ogsaa paa Tale at bede ham blive Præst for Sønder Næraa som selvstændig Menighed; men da han netop havde sagt Nej til den større Kreds i Vejstrup, mente man ikke at kunne byde ham den mindre Kreds her.

Lorenzen kunde dog kun komme hver anden Søndag; og da Menigheden gerne vilde have Gudstjeneste hver Søndag og gerne have Præsten boende iblandt sig, bestemte den sig til at søge en Præst, som var villig dertil. De henvendte sig da til *Frederik Nygaard* i Frøslev paa Mors.

Frederik Nygaard var født den 1. Maj 1845 i Holbæk, hvor hans Far, Justitsraad Pedersen, var Borgmester. Senere blev hans Mor gift

med Prokurator Nygaard, og Sønnen fik hans Navn. I sin første Studenter-tid var han mest paavirket i pietistisk Retning; men ved at høre Peter Rørdam og senere Grundtvig selv, blev han ført ind i den grundtvigske Kreds. Fra 1870 havde han været Lærer paa Ryslinge Højskole, hvorfra han var kommet i Forbindelse med Folk fra Menigheden. Og da et Forsøg, han gjorde, paa selv at oprette en Højskole i Sønderholm

Frederik Nygaard.

Elise Nygaard.

ved Nibe, ikke rigtig lykkedes, gik han over i Præstegerningen, først som Kapellan i Redsted og derefter som Sognepræst i Frøslev.

Nygaard vilde gerne efterkomme Opfordringen til at blive Præst for Valgmenigheden i Sønder Næraa; men han ønskede en Løn paa 2000 Kroner om Aaret, og dette beskedne Beløb turde Menigheden ikke love lige straks. Men da de Aaret efter tog en Forhandling op igen, svarede Nygaard Ja uden Hensyn til Lønnen. Han havde da saa godt fat paa sin efterhaanden betydelige Skribentvirksomhed, at han derved kunde tjene lidt til Hjælp til Præstelønnen. Blandt hans Skrifter maa nævnes et om Kold og et om Kristenliv i Danmark gennem hundrede Aar.

Der blev nu opført en Præstegaard efter Nygaards Tegning, og i Efteraaret 1882 fik Menigheden da sin Præst og blev anerkendt som selvstændig Menighed. Den voksede ikke blot paa Sønder-Næraa-Eggen;

men fra Odense kom der snart en god Støtte, idet Valgmenighedskredsen derinde, oprettet i August 1883, sluttede sig til Nygaard og bidrog til hans Løn. Kredsen derinde holdt først Gudstjeneste i en Bedesal, der var indrettet paa Højskolehjemmet, indtil Kirken blev bygget i 1886. De to Kredse holdt sammen om fælles Præst ikke blot i Nygaards Tid, men til 1905, da ogsaa Odense blev selvstændig Valgmenighed.

Pastor Nygaards Virksomhed med Mund og Pen naaede vidt ud over hans egen Menigheds Grænser, og han fik ofte til Gengæld nogle af sine gode Venner til at tale i Kredsen. Hvert Efteraar holdtes i Kirken et to Dages Møde, hvor der blev talt baade om kristelige og folkelige Emner.

Mellem Præst og Menighed var der et udstrakt Tillidsforhold, som gav sig Udtryk bl. a. i, at Præsten modtog en stor Del af sin Løn i Varer. Medlemmer af Menigheden leverede Brødkorn til Mølleren, som saa leverede Mel til Bageren, der igen afgav Brød derfor til Præsten; et andet Sted kunde han hente Malt og et tredje Sted Mælk. Lidt Penge fik han dog ogsaa som Offer; men det var først i 1925, at man gik over til ren Pengeløn.

Pastor Nygaard mistede i 1886 sin første Hustru, Elise f. Christian- sen, som havde været ham en trofast Hustru og god Støtte i Gerningen; og han stod nu ene med syv Børn; men et Par Aar senere blev han gift med Øllegaard Refslund fra Sønderjylland, som var tyve Aar yngre end han og kom til at overleve ham i mange Aar. Hun tog sig smukt af hans Børneflokk og kom til at betyde meget for ham selv i de ti Aars Samliv, til han døde den 20. August 1897, efter et heftigt Angreb af Blindtarms- og Bughindebetændelse.

Hans gode Ven, Poul Boisen i Kerteminde, var kaldt til hans Døds- leje og har fortalt kønt derom. Endnu da Dødskampen var begyndt, kunde Nygaard selv bekende Troen og begynde paa Salmen „Guds Fred er mer end Englevagt“.

Efter hans Død enedes de to Menigheder om at opfordre Kapellanen ved Budolfi og Præst ved Hospitalskirken i Aalborg, *Johan Clausen*, til at blive deres Præst, og han tog med Glæde imod Opfordringen.

Johan Clausen havde tidligere været Brandts Medhjælper i Vartov og blev senere Præst for Valgmenigheden i København (se Side 70).

Det var ret efter hans Ønske at være Præst i en fri og levende Me- nighed, og han delte sin Indsats godt mellem de to Kredse, idet han

om Sommeren boede i Sønder Næraa og om Vinteren i Odense, saa han kunde komme i nært Forhold til begge Menigheder.

Efterhaanden som Kredsene voksede, blev det ellers vanskeligt for een Mand at betjene dem tilfredsstillende. Sønder Næraa Kirke var i 1891 blevet udvidet betydeligt og havde faaet et Taarn tilbygget, især paa Foranledning af Friskolelærer *Vilhelm Pedersen*, Langeskov, der

Herdis Clausen.

Johan Clausen.

til det Formaal skænkede et større Beløb, som han havde arvet. Han levede selv i tarvelige Kaar, men vilde dog hellere give sine Penge til Kirken end selv bruge dem. Paa lignende Maade forholdt det sig med *Lars Murer*, der uden Vederlag havde udført meget Arbejde for Kirken. Og begge efterlod de ved deres Død en Arv til Kirken.

Der blev i 1905 Tale om at aflaste Pastor Clausen for en Del af Arbejdet ved at ansætte en Kapellan; men da man ikke fandt denne Løsning tilfredsstillende for nogen af Parterne, enedes man i Stedet om at lade de to Kredse skilles og faa hver sin Præst. De vilde ganske vist begge beholde Pastor Clausen og hans Hustru, *Herdis f. Rørdam*, som i Løbet af de otte Aar var blevet meget afholdt i Menighederne; men Clausen mente, at han vilde passe bedst i Byen, og fik saa Lov til selv at vælge.

Som sin Afløser i Sønder Næraa gav han Anvisning paa Sognepræst H. J. Lorenzen i Aadum, som derefter modtog Menighedens Valg.

Hans Joakim Lorenzen er født den 6. Januar 1869 i Nørre Lyndelse, hvor hans Far var Sognepræst. Efter sin Eksamen i 1894 var H. J. Lorenzen et Par Aar Lærer ved Ryslinge Højskole og blev derved godt kendt med Fynboerne; han blev saa en kort Tid Kapellan i Harte og fra 1897 Sognepræst i Aadum.

Lorenzen blev Præst for Sønder Næraa fra 1905 til han i 1937 tog sin Afsked efter de 32 Aars Tjeneste dér. I dette lange Tidsrum gik Livet i det store og hele sin jævne Gang. Det er vel ikke blot det almindelige og naturlige, naar Begyndelsens Brydninger er forbi; men de rolige Forhold og den stille Vækst føltes ogsaa af Præst og Menighed som en rig og god Gave og ikke som Stilstand og Dødvande.

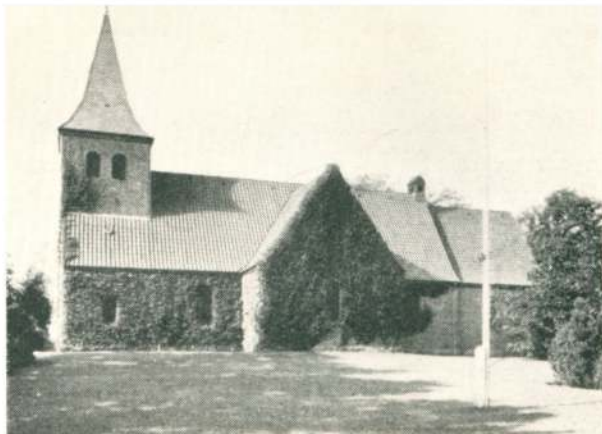
Karen og H. J. Lorenzen.

Udadtil gav Menighedslivet sig Udslag i en større Ombygning af det gamle Kirkehus. Vedtagelsen deraf gik nu heller ikke saa glat; nogle mente, at Omkostningerne vilde blive større, end Kredsen kunde magte; andre syntes, at det var Synd at ændre ved Kirken, som den var overleveret af Fædrene; den kunde ikke blive smukkere, end den var.

Men alligevel opnaaedes der Enighed om at bygge. Arkitekt *Mindedal Rasmussen*, Ollerup, gav Tegning og forestod Ombygningen, der blev paabegyndt straks efter Pinse 1931; og den dejlige, fornyede Kirke blev genindviet den 8. November ved en Gudstjeneste, hvor Biskop Rud prædikede, og om Eftermiddagen talte Præsterne Johan Clausen og Anders Nørgaard.

Ved Ombygningen viste det sig, at noget af den samme Offervilje og Arbejdslyst, som i de gamle Dage, endnu levede i Menigheden. En

stor Del af Arbejdet blev udført uden Betaling, og det ret store Beløb til de øvrige Udgifter, omkring 40,000 Kroner, kom i Løbet af ganske kort Tid ind ved frivillige Bidrag.

Sønder Næraa Valgmenighedskirke.

Den gamle Plads og Kirkens Grundplan blev bevaret; men Kirken blev baade større og smukkere, med romanske Hvælvinger og blyindfattede Ruder. En ny Prædikestol blev skænket af Menighedens unge, og flere andre Gaver var med til at forskønne Kirken.

Taknemligheden over de mange gode Aars Samliv og Samarbejde mellem Præst og Menighed kom rigt til Udtryk ved Afskedsfesten for Pastor Lorenzen i 1937.

Lorenzen har udtalt, at det var svært nok at sige Ja til at overtage Gerningen dér i 1905; men det var meget sværere at sige Farvel og drage bort fra Sønder Næraa, hvor han havde Rod og hørte hjemme, og hvor Søndagene i Menighedens Forsamling var blevet mere og mere umistelige for ham og hans Hustru. De har nu taget Bolig i København. Men stærkere end Smerten ved Adskillelsen var Taknemligheden over,

Clemens Barfod-Petersen.

Asta Barfod-Petersen.

at Menigheden havde faaet en ny Præst, som den kunde samles om med Tillid og Glæde.

Lorenzens Efterfølger, *Clemens Barfod-Petersen*, er Præstesøn, født paa Ærø den 13. December 1892. Efter en kort Tid som Kapellan blev han i 1919 Sognepræst i Lindknud og fra 1929 i Flødstrup-Ullerslev, en Snes Kilometer fra Sønder Næraa.

I de otte Aar, han var Sognepræst dér, virkede han paa en saadan Maade, at Valgmenigheden kunde ønske at faa ham til Præst, da Lorenzen tog sin Afsked.

Der har gennem Aarene været et nært Samarbejde mellem Valgmenigheden og Friskolerne paa Egnen. Da Klaus Berntsen, som var den første Kirkesanger, blev stærkt optaget af det politiske Liv, blev det hans gode Medhjælper *Kr. Kirk*, der afløste ham og blev Kirkesanger

i 36 Aar, fra 1875 til 1911; derefter i 24 Aar var det Lærer *J. P. Frandsen*, ogsaa ved Sønder Næraa Friskole. Nu leder Forstander *Svend Busk* paa Aarslev Havebrugsskole Kirkesangen med god Støtte af Friskolelærer *Frede Petersens* Hustru, *Grethe Petersen*, der med sin rene og smukke Stemme hjælper til fra Orgelpulpitoret.

Orgelet er fra 1918, da det afløste et ældre Harmonium fra 1905. Fru *Alfride Rasmussen*, gift med Kunstsmed *Hans Rasmussen*, Hudevad, har været eneste Organist siden 1905. Ved Salmesangen bruges først Festsalmerne, siden Aarhusbogen og nu Salmer fra 1935.

Valgmenigheden har sin egen Kirkegaard, beliggende umiddelbart Nord for Kirken, og Præstegaarden ligger ogsaa ved Kirken saadan, at dens Have gaar i eet med Kirkepladsen. Kirke og Kirkegaard holdes i mønsterværdig Stand af Husmand og Ringer gennem mere end 30 Aar *Andreas Larsen* og hans Hustru *Minna*.

De maanedlige Menighedsmøder holdes i Friskolens Sal. Hver Sommer holdes der et Møde fælles med Odense Valgmenighed, skiftevis i Sønder Næraa i Præstegaardshaven og i en Have i Hjallese. Men der holdes ogsaa smaa Møder rundt i Kredsen, hvor Præsten taler, der synges og læses og drikkes Kaffe.

Før Krigen holdtes der ogsaa Ungdomsmøder i Præstegaarden. De er nu afløst af et Ungdomsarbejde i Forsamlingshuset gennem Sammenslutningen „Sønder Næraa Ungdomskreds“, hvis Formaal er „at samle om dansk og kristen Tale og Sang“.

ODENSE VALGMENIGHED

Den fynske Vækkelse naaede ogsaa Odense gennem Kristen Madsens Forsamlinger, som især holdtes paa Markedsdagene, naar Egnens Folk samlede dér. Forsamlingerne holdtes mest hos Skomager *Knebus*, der blev anset for Byens helligste Mand.

Lidt senere kom Rasmus Nielsen fra Bregnør til at bo i Ejby og holdt Forsamlinger dér, og den sydfynske Lægprædikant Johan Nielsen slog sig ned i Odense i 1856 og fik stor Tilslutning til sine kristelige Møder:

Til Menighedslivet førte Vækkelsen dog først, efter at *Ludvig Helveg* i 1857 var blevet residerende Kapellan ved Sct. Knuds Kirke og Præst ved Graabrødre Hospital. Han havde forgæves haabet at faa en Plads som Professor ved Københavns Universitet eller i Kristiania, hvortil han havde de fornødne videnskabelige Forudsætninger, især som Kirkehistoriker og Salmehistoriker. Men da det ikke lod sig gøre, gav han sig hen i en Præstegerning, som ogsaa blev til stor Velsignelse.

Fra By og Land samlede de vakte om hans Forkyndelse og drog stadig flere til, saa der især i Hospitalskirken samlede en Slags fri Menighed i Lighed med den, der samlede i Vartov.

I de sidste fem Aar af sin Virksomhed fik Helveg Støtte af sin unge Kapellan *Emil Koch*, der ogsaa var en meget dygtig Præst, men af sin egen Støbning, ikke saa ubetinget grundtvigsk som Helveg. Han fik Embedet, da Helveg tog sin Afsked i 1883, og den største Del af Menighedskredsen var tilfreds med at blive hos ham.

Der var dog nogle, som nu begyndte at arbejde paa at faa oprettet en Valgmenighed i Odense, da de mente, det vilde være den bedste Hjælp til at fortsætte og videreføre det kristelige Fællesskab, der var begyndt.

Blandt de ivrigste var en Forretningsmand fra Odense, *Hans Jensen*, og en Gaardejer, *Rasmus Poulsen*, i Sanderum.

Disse talte med Grosserer *Chr. Faber* og hans Hustru *Sophie Faber*, der begge var begavede og kristeligt udviklede Mennesker, som havde sluttet sig til Helvegs Kreds. Og da de var villige til at gaa med og til at gore et igangsættende Arbejde, blev der indkaldt til et Møde paa

Chr. Faber.

Sophie Faber.

Højskolehjemmet i Thorsgade Søndag den 5. August 1883 for at danne en Valgmenighed, og den følgende Torsdag holdtes der paany Møde sammesteds, hvor Valgmenighedspræst *Fr. Nygaard*, Sønder Næraa, talte, og hvor Odense Valgmenighed blev oprettet som Filial til Sønder Næraa og med Nygaard som Præst.

Højskolehjemmets Sal blev indrettet til Bedesal, og den 7. Oktober indviet af Biskop Engelstoft. Og derefter holdtes der regelmæssig Guds-tjeneste hver Søndag. *Morten Eskesen*, som havde begyndt en Friskole i Odense, blev valgt til Kirkesanger og virkede som saadan i det første Aar: men derefter blev det gennem en lang Aarrække hans Efterfølger i Skolearbejdet. Skolebestyrer *Peder Møller*, der kom til at betyde meget for Menigheden, og blandt andet har skrevet dens Historie til 50-Aarsdagen i 1933.

Kirkesalen viste sig snart at blive for lille til den voksende Skare, der sluttede sig til Valgmenigheden, og Tanken om at bygge egen Kirke begyndte at slaa Rod. I 1886 købtes den Grund, hvorpaa Kirken ligger,

og der blev tegnet Bidrag til Opførelse af en Kirke. Da man snart havde samlet en halv Snes Tusinde Kroner og der kunde faas et Laan paa 14,000, vedtog man paa et Møde anden Paaskedag 1886 at gaa i Gang med Arbejdet efter en Tegning af Arkitekt Jensen, og allerede den 19. December samme Aar blev Kirken indviet under festlige, men dog jævne Former.

Aaret efter skænkede Fru Faber i Anledning af deres Sølvbryllup et Alterbillede til Kirken, malet af en døvstum Maler, P. Møller, i Kolding. Det fremviser Mødet mellem Jesus og den romerske Hovedsmand og hærer Underskriften: Sig kun et Ord.

Fr. Nygaard og Hustru.

Blandt dem, der især arbejdede for Kirkens Rejsning, kan foruden Grosserer Faber nævnes Skomager S. P. Sørensen og hans Søn, Læderhandler A. P. Sørensen.

Og da Kolds gamle Skole i Hjallesø gik over til Landbrugsskole under Ledelse af Jørgen Pedersen og Hans Appel, blev sidstnævnte snart en af Menighedens Støtter, og hans gamle Far, Frimenighedspræsten fra Rødding, Cornelius Appel, fik ogsaa sin Plads mellem Menighedens gamle i Kirken.

Mange fra Egnen Syd for Byen sluttede sig til, men ogsaa fra den øvrige Omegn, især fra den voksende Gartnerby Stige Nord for Odense, blev der god Tilgang. Længere mod Nord var der ogsaa Sognebaandslødere, saa Pastor Nygaard begyndte at holde kristelige Møder i Kappendrup. Senere blev der ogsaa en Kreds mod Vest, for hvem der holdtes Gudstjeneste i Broholm Kirke ved Tommerup.

I 1893 skænkede Grosserer Faber et Orgel til Kirken, som blev modtaget paa den Betingelse, at Betjeningen kunde lønnes ved frivillige Bidrag. Organist blev Fru Sofie Lund, Agent A. Lunds Hustru.

I nogle Aar var Redaktør P. Tranberg Formand for Valgmenigheden efter Grosserer Faber; men da han i 1895 ønskede at træde tilbage paa Grund af Alder, valgtes Landbrugslærer Hans Appel til Formand, et Hverv han med stor Interesse og Dygtighed har bestridt igennem en meget lang Aarrække. Og ofte har han paa en smuk Maade givet

Udtryk for hele Menighedens Tanker og Følelser og derigennem været et Samlingsmærke for den.

Den 29. August 1897 døde Pastor Nygaard efter kort Tids haard Sygdom og blev begravet paa Valgmenighedens Kirkegaard i Sønder Næraa. De to Menigheder mødtes en Gang imellem, men ellers var det mest Præstens Person, der bandt dem sammen. Ved hans Jordefærd

Peder Møller.

Morten Eskesen.

talte foruden de nærmeste Præstevenner ogsaa Formændene for de to Menighedskredse, Hans Appel fra Odense og Jørgen Hansen fra Hudevad for Sønder Næraa, og tolkede Menighedens Taknemlighed over denne deres første Præst.

Da Odensekredsen i disse Aar var vokset stærkest, følte de to Kredse sig nu som ligeberettigede, og de havde derfor ventet, at der kunde opstaa Vanskeligheder ved Valget af den nye Præst. Det skete dog ikke, da Præstevalget gik over Forventning let, idet man paa et Møde den 2. November 1897 enedes om at bede Pastor *Johan Clausen* ved Hospitalskirken i Aalborg blive Præst for begge Kredse.

Der opstod ganske vist nogen Meningsforskel om, hvor de nye Præstefolk skulde bo. Sønder Næraa havde jo Præstegaarden; men Odense mente, at man skulde lade Præsten selv bestemme det. Det endte da med, at Pastor Clausen efter eget Ønske kom til at bo i Sønder Næraa om Sommeren og i Odense om Vinteren, saa begge Kredse kom i nær Forbindelse med deres Præstefolk.

Dermed havde saa ogsaa Odense gjort et yderligere Fremskridt i Retning af den Selvstændighed, Udviklingen førte med sig. Og da begge Kredse vedblev at vokse, idet mange blev draget til baade af Clausens klare og varmhjærtede Forkyndelse og af det frie Menighedsfællesskabs Glæde, saa kom der en Tid, hvor der blev for meget for een Præst at udrette, og Spørgsmaalet meldte sig, om de to Menigheder i Fællesskab desuden skulde antage en Kapellan, eller de skulde adskilles og have hver sin Præst. Der blev størst Stemning for den sidste Løsning, og i 1905 enedes de to Kredse om at ophæve Samhørigheden.

Odense var blevet den største af de to Menigheder, og da Pastor Clausen selv foretrak Arbejdet i Byen, flyttede de derind, mens Sønder Næraa valgte sig en ny Præst. Der blev dog ved at bestaa det bedste Forhold mellem de to Menigheder, hvilket blandt andet gav sig Udslag i et aarligt Fællesmøde, skiftevis i Odense og Sønder Næraa, hvorved Fællesskabet holdtes vedlige.

I de følgende Aar søgte Odense Valgmenighed nu en passende Bolig til Præstegaard. Og da de havde skaffet de fornødne Penge til Købet, blev der i 1908 købt en Villa lige ved Kirken og indrettet til Bolig for Præstefamilien.

Samme Aar fejrede de to Menigheder deres 25-Aarsdag, først ved en Festlighed hver for sig, og Dagen efter ved et fælles Møde. Men senere paa Aaret blev Odense Valgmenighed optaget af et vanskeligt Spørgsmaal, idet Pastor Clausen meddelte, at han havde indgivet sin Ansøgning om at blive Andenpræst ved Helligaandskirken i København. Den væsentligste Aarsag dertil var vistnok Ønsket om at vende tilbage til Hovedstaden — „Hjemkærligheden bor os i Bryst“ — og Clausen udtalte: „Jeg er sikker paa, at jeg har Lov til at gøre dette Skridt“. Skønt Menigheden meget gerne vilde holde paa deres Præst, maatte de dog respektere hans Afgørelse, selv om det var med Vemod og Beklagelse, at de saa deres Præstefolk rejse bort.

Ved Afskeds gudstjenesten den 10. Januar 1909 var Kirken fyldt til sidste Plads, og Pastor Clausen sluttede sin Prædiken med en inderlig Tak til Gud og til Menigheden, som havde hjulpet ham saa godt i hans Gerning. Efter Udgangsbønnen traadte Menighedens Formand, Hans Appel, frem i Kordøren og bragte Menighedens Tak og gode Ønsker for Fremtiden.

Pastor Clausen drog da for anden Gang fra en fri Menighed ind i

et Sogneembede, men vendte dog allerede i 1911 tilbage til de frie Kredse, idet han blev Præst for Københavns Valgmenighed, hvor han fandt sit blivende Sted.

Menigheden udsaa sig nu tre Præsteemner, som den kunde tænke sig at vælge imellem, og alle tre var villige til at gøre nærmere Bekendtskab med Menigheden ved at prædike der under Vakancen og til muligt at modtage Kaldet. Valget faldt paa Pastor Ingerslev i Jerne.

Gunild Ingerslev.

Ludvig Ingerslev.

Ludvig Jakob Kristian Ingerslev var født den 25. November 1864 i Aarhus, hvor hans Far dengang var Adjunkt. I 1870 døde hans Mor, og samme Aar blev hans Far Præst paa Holmsland ved Ringkøbing, der saaledes blev Ludvig Ingerslevs egentlige Hjemegn. Hans Far blev senere gift med en Søster til sin afdøde Hustru, som ogsaa blev en god Mor for Børnene.

I Studentertiden kom Ingerslev med i — eller var vist nærmest Anfører for — en lille Flok af muntre og opvakte Studenter, hvoriblandt kan nævnes Laust Moltesen, Jens Bertelsen, Gunnar Brandt og Jørgen Falk Rønne. Det var især gennem sit nære Venskab med Jens Bertelsen, at han blev ført ind i de grundtvigske Kredse og blandt andet fandt Vej til Bøvling Valgmenighedskirke, da han efter endt Eksamen i et Par Aar blev Huslærer paa Herregaarden Bækmark ved Lemvig.

Derefter var Ingerslev i 1889—90 Lærer paa Vallekilde Højskole, og kom en Tid under Ernst Triers stærke Paavirkning. Derfra vendte

han tilbage til Jylland, blev Sognepræst i Haasum-Ramsing i Salling og holdt Bryllup med *Gunild Valeur* fra „Nørre Vosborg“.

De syv Aar som Sognepræst her var en rig Tid, hvor det meste af Sydsallings grundtvigske Befolkning slog Kreds om Ingerslev. Der var ogsaa Tale om at oprette en Valgmenighed med ham som Præst; men det blev ikke til noget. Da der saa i 1897 kom Opfordring til Ingerslev

Odense Valgmenighedskirke.

fra Mellerup Valgmenighed om at blive dens Præst, sagde han Ja dertil. Det blev dog en stor Skuffelse. Ingerslev siger selv derom: „Det er mit Præstelivs dybe Saar, som vel nu er lægt, men som dog vil mærkes, saa længe jeg lever.“ Han længtes efter Salling og passede ikke ind i Forholdene i Mellerup; skønt Folk nok var gode mod ham, kunde han ikke falde til. Det var maaske ogsaa vanskeligt at tage Gerningen op efter Jakob Knudsen, især fordi Brudet med ham havde sat dybe Skel i Menigheden.

Efter et Par Aars Forløb flyttede Ingerslev da til Jerne-Skads som Sognepræst, og fik her ti gode og rolige Arbejdsaar, før han kom til Odense. Den 25. April 1909 blev han indsat som Valgmenighedens Præst og forblev i denne Stilling til sin Død den 6. Februar 1930.

Med 25-Aarsdagen i 1912 for Øje blev der i 1911 foretaget en omfattende Istandsættelse og Udsmykning af Kirkens Indre, tildels bekostet ved frivillige Gaver og udført efter Tegning af Arkitekt *Helveg Møller*.

Odense Valgmenighedskirke.

Den 10. September toges Kirken i Brug efter Arbejdets Fuldførelse, og Pastor Ingerslev talte om Betydningen af de nye Billeder og Prydelser, der var kommet.

Efter de 25 Aars Forløb var der ogsaa mange gode Minder at drage frem. Blandt dem, der havde fulgt Livet i Menigheden paa nærmeste Hold i dette Aaremaal, var Træskomand *Jørgen Andersen* og hans Hustru *Mariane*, som havde haft alt det daglige Arbejde ved Kirken. De var nu trætte og ønskede at blive afløst af yngre Kræfter; og de fik da Menighedens Tak for lang og tro Tjeneste i Form af en Hædersgave og en Adresse. Pastor Ingerslev holdt Takketalen paa Vers.

Ogsaa Menighedens andre Tjenere holdt længe og trofast ved: Organisten, Fru Lund, i 29 Aar, til hun var 74 Aar, Kassereren, Mægler Friis, ogsaa i 29 Aar, som Medlem af Menighedsraadet i hele 40 Aar, og Kirkesangeren Peder Møller i 40 Aar, til han blev afløst af Lærer *M. Skriver*.

I 1924 blev Spørgsmaalet om Børns Altergang bragt frem i Menigheden, idet en Familie overfor Pastor Ingerslev udtalte Ønsket om at faa deres ukonfirmerede Børn med til Alters. Spørgsmaalet blev drøftet ved et Par Forhandlingsmøder og derefter paa Aarsmødet den 1. Marts 1925 besvaret imødekommende saaledes, at ukonfirmerede Børn, som higer derefter, maa tages med til Nadverbordet, naar blot Præsten er underrettet derom i Forvejen.

Margrethe Pedersen.

Edv. Pedersen.

Paa den anden Side kunde der ogsaa øves Kirketugt. En Mand, som, saa vidt man skønnede, uden rimelig Grund havde skilt sig fra sin Hustru for at gifte sig med en anden, fik Meddelelse fra Præsten, paategnet af Menighedsraadet, at han var slettet af Menigheden og ikke mere kunde betragte sig som Sognebaandsløser til Pastor Ingerslev.

Disse Træk viser ikke blot, at Pastor Ingerslev forenede Mildhed med Fasthed, men de udtrykker maaske nok saa stærkt det Ønske om Frihed for Præsten saavel som for Menigheden, der er uundværligt i en fri Menighed.

Anden Juledag 1929 prædikede Pastor Ingerslev sidste Gang. En Sygdom, som han i længere Tid havde gaaet med, kom nu til Udbrud og førte hurtigt til Døden.

Ved hans Jordefærd fik Menighedens Samling om den afholdte Præst et tydeligt Udtryk og blev tolket af Formanden Hans Appel i en Takke- og Mindetale.

Ved det nye Præsteskifte blev der kun stillet Forslag om een Mand, Pastor Edvard Pedersen i Grenaa, der efter et Besøg med Prædiken og Foredrag fik hele Menighedens Opfordring til at blive dens Præst og svarede Ja dertil.

Edvard Pedersen er født den 11. Juli 1895 i Ølsted i Sønder Broby, et Par Mil Syd for Odense, hvor hans Far var Gaardejer. Da han var 17 Aar, kom han paa Vordingborg Seminarium, hvor han især sluttede sig nær til Seminarielærer *Einar Munk* og hans Hustru *Ingeborg*, og hvor han fandt sin tilkommende Hustru, *Margrete Pedersen*, fra Ubby, som ogsaa her fik sin Seminarienuddannelse. Mens hun derefter overtog en Stilling som Lærerinde i Helsingør, gav Edvard Pedersen sig til at læse til Præst og tog sin Eksamen i 1923 efter 4½ Aars Studium. Straks efter blev han Kapellan i Grenaa og gjorde her et godt Arbejde, især gennem Oprettelsen af Kredse under Kirkeligt Samfund, der gennem Aarene har gjort megen Brug af Edvard Pedersens store Arbejdskraft.

Fra gammel Tid havde Salmesangen betydet meget for den Kreds, der samledes i Odense Valgmenighed. Pastor Helveg havde været en fremragende Salmekender af baade det gamle og det nye, og i Valgmenigheden var Grundtvigs Festsalmer brugt fra Begyndelsen af; men der var Brug for mange flere Salmer, især af Grundtvigs.

Derfor blev der paa Foranledning af Odense Valgmenighed i 1890 udgivet et stort Tillæg dertil, fælles for de tre Valgmenigheder i Odense, Kerteminde og Vejstrup. Senere blev Salmebogen forøget med endnu et mindre Tillæg, men der blev stadigt Brug for flere Salmer.

I 1933, da Oplaget af Salmebogen var udsolgt, fremkom der fra Odense Valgmenighed ved Hans Appel et Forslag om, at alle de grundtvigske Valg- og Frimenigheder skulde gaa sammen om en ny forbedret Udgave af Festsalmerne. Der blev indkaldt til et Møde om Sagen, og i det Timandsudvalg, som her blev nedsat, fik Odense de tre Pladser: Formanden Hans Appel, J. R. Højby og Edvard Pedersen.

Derigennem fik Odensekredsen særlig stor Indflydelse paa Udfaldet af Salmebogsarbejdet, og da Resultatet forelaa i „Salmer 1935“, blev denne Bog da ogsaa straks indført i Menigheden.

I 1928 var Orglet blevet ombygget og udvidet til 7 Stemmer af Marcussen, Aabenraa, og fra 1924 var Frøken *Clara Geisler* blevet Organist og *M. Skriver* Kirkesanger.

I 1941 blev Edvard Pedersen Præst i Aalborg ved Hospitalskirken, hvorfra Johan Clausen var kommet til Odense. Og i hans Sted blev nu Johan Clausens Søn Præst for Valgmenigheden i Odense.

Skat Rørdam Clausen har tidligere været Præst ved Valgmenighederne paa Bornholm og i Askov, hvorfra han i 1941 kom til Odense. Det er jo hans Barndoms By, hvortil han var knyttet med mange Traade.

Pastor Clausen prædiker foruden i Valgmenighedskirken ogsaa i Broholm Kirke ved Tommerup Station en Gang om Maaneden og ved Kappendrup i Nordfyn skiftevis i Bederslev og Hjadstrup Kirker. Menighedsmøde holdes en Gang maanedligt Vinteren igennem. Ungdomsmøder holdes om Vinteren en Gang maanedligt i Fangel og Stige Fri-skoler, idet Flertallet af disse Skolers Folk ogsaa er med i Valgmenigheden. I Odense øves Ungdomsarbejdet ud fra Odense Højskoleforening.

Kirken er paany i 1942 underkastet en omfattende Fornyelse med nyt Loft og nyt Varmeanlæg med mere, saa den nu baade er blevet bedre at bruge og skønnere at se til. Arkitekt *Mindedal Rasmussen*, Ollerup, har forestaaet den sidste Ombygning.

VEJSTRUP VALGMENIGHED

Til Vejstrup Valgmenighed, der dannedes 1874, løber der tre Kilder sammen. Den ene kommer fra den gudelige Forsamlingsbevægelse for 100 Aar siden. Den anden skyldes en enkelt Mands samvittighedsfulde Bestræbelse for, at hans Børn kunde faa en Skoleundervisning, der efter hans Mening var forsvarlig. Den tredje Kilde er de Paavirkninger, der kommer fra Birkedal efter hans Afskedigelse og Menighedens Oprettelse i Ryslinge.

For 100 Aar siden virkede der en Lægprædikant *Johan Nielsen* i Skaarupøre i Nabosognet til Vejstrup. Han hørte til de betydeligste af Forsamlingsfolkene og virkede især i Svendborgegnen og paa det mellemste Langeland og blev som saa mange af disse Folk forfulgt, fordi han holdt gudelige Forsamlinger.

Det er fornøjeligt at læse om, hvordan denne jævne Arbejdsmand med Klarhed og Udholdenhed tog Kampen op mod uduelige Præster og uheldige Herredsfogeder, der naturligvis brugte Forordningen af 1741 (for Resten imod dens Aand) og helt glemte, at Kong Frederik den Sjette i 1824 havde udstedt en ny Forordning, der tilintetgjorde de uheldige Virkninger af den fra 1741.

Overfor Herredsfogeden i Rudkøbing viste Johan Nielsen, at Juristen slet ikke kendte Forordningen, og overfor Amtsprovsten udtalte han, at denne burde overvære en gudelig Forsamling, da han viste fuldstændigt Ukendskab med, hvad en saadan var.

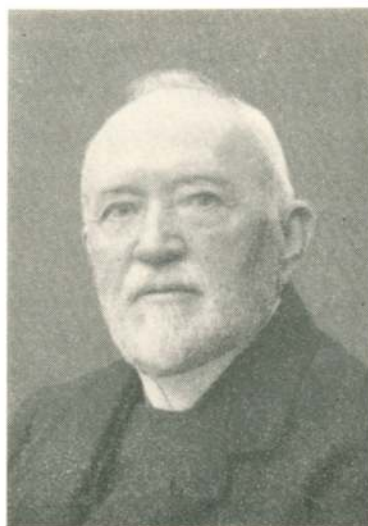
Disse Modstandere, hvis Svaghed han blottede, blev naturligvis i deres Embedshovmod rasende paa ham, arresterede ham 30 Gange og idømte ham mange Mulkter.

Til sidst rejste Johan Nielsen over til den nye Konge, Christian den Ottende, der paavirket af sin Dronning, Caroline Amalie, fuldstændigt holdt med ham og erklærede, at han skulde lære Herredsfogeden i Rudkøbing at respektere Skrivelsen af 1824.

Blandt de Mænd, der lyttede til Johan Nielsens Forkyndelse, var den unge Gaardmandssøn *Kristen Hansen* fra Vejstrup. Han havde længe ikke villet høre efter Forkyndelsen fra de gudelige Forsamlinger; men nu blev han betaget af Johan Nielsens Tale. Da han senere hørte Peter Larsen Skræppenborg, fik han begyndende Syn for det grundtvigske, og det arbejdede han sig mere og mere ind i. Da der samtidig kom en Del

Kristen Hansen.

Jens Lund.

Baptister og søgte at vinde Tilslutning, var Kristen Hansen selvfølgelig Modstander af, at man anvendte Tvangsdaab overfor Baptisternes Børn, som Biskop Mynster vilde det; men samtidig kom han til at tvivle paa Holdbarheden af det Bibelstandpunkt, som Johan Nielsen og hans Tilhængere holdt paa.

Kristen Hansen kom ind i Overvejelser af, om nu ogsaa det grundtvigske Syn paa Daaben kunde bære, og han rejste rundt paa Sjælland og Fyn for at tale med kristne Venner om det. Og det endte da med, at han ved et Møde, hvor Johan Nielsen ogsaa var til Stede, vidnede om, at det Ord, der ved Daaben lyder til os som den levende Guds Ord med Aand og Liv, er det bærende Ord for et kristent Menneske.

Johan Nielsen skiltes fra ham i Vrede, og Kristen Hansen følte med Smerte, at han ikke mere hørte hjemme i de gudelige Forsamlinger. At Johan Nielsen ikke syntes om Grundtvig, er forstaaeligt nok, naar man

husker paa Grundtvigs haarde og uheldige Ord om de gudelige Forsamlinger. Senere mødtes Kristen Hansen og Johan Nielsen dog igen og tilgav hinanden.

Men for Kristen Hansen kom nu et andet Spørgsmaal i Forgrunden: om Forældres Ansvar for deres Børns Skoleundervisning. Han drøftede det med sin Tjenestekarl Rasmus Hansen, og da det laa dem dybt paa Sinde, talte de ogsaa med Christen Kold derom, dengang Friskolelærer i Dalby ved Kerteminde. Det endte da med, at Rasmus Hansen gik ind paa at være Lærer for Kristen Hansens Børn, skønt han ikke havde anden Uddannelse end et Højskoleophold, og Skolen, den første Friskole paa disse Egne, begyndte i Kristen Hansens Huggehus.

Myndighederne og Skolekommissionen holdt den første Eksamen over Børnene 1856 i Kristen Hansens Hjem, skønt man ellers kunde kræve, at de skulde stille i Skolen; men Kristen Hansen sagde, at naar de tog det Hensyn til Herremændene, saa maatte de ogsaa tage det til ham. Om Efteraaret, da der var 10 Børn i Skolen, mødte hele Skolekommissionen forstærket med to af Kommunens Lærere for at prøve, om Børnene stod Maal med den offentlige Skoles Børn; og det gjorde de til Forbavselse for Skolekommissionen. Skolen vandt da ogsaa snart god Tilslutning og var i 1860, da man opførte Skolebygning, besøgt af 40 Børn. Senere blev Vejstrup Friskole delt i to, Øster Aaby og Oure. Nu havde man ogsaa i *Lille Baggese*n faaet en Sognepræst, der var venlig stemt mod Friskolen.

Den tredje Kilde til Vejstrup Valgmenighed var Paavirkning fra Ryslinge. Birkedals Afskedigelse og Frimenighedens Oprettelse mærkedes naturligvis især over hele Sydfyn, og Kristen Hansen var selvfølgelig med i dette Røre. Der gik nu otte Aar, hvor Tanken om en fri Menighed i Vejstrup laa og voksede i Sindene.

Man søgte mange forskellige Præster, især Brandt i Ollerup; men dertil var der for lang Vej, saa det kunde ikke erstatte en egen Menighed for Vejstrupperne.

Der skete imidlertid noget, som nær kunde have ødelagt det Sammenhold, der var en Forudsætning for Valgmenighedens Oprettelse. Det var Højskolens Ledelse under *Jens Lund*, som gav Stødet dertil. Først havde der været andre Forstandere, deriblandt den senere Frimenighedspræst *Poulsen*, Bovlund; men da Jens Lund blev Forstander, opstod der en Drøftelse af, om Skolen skulde have et stærkt kristeligt Præg, hvad Kristen Hansen og flere fra de gudelige Forsamlingers Kreds ønskede, eller

den skulde være en Skole for hele Folket, ogsaa for dem, der ikke var kristeligt vakte, hvad Lund og med ham Flertallet af Skolens Støtter ønskede.

Det er den standende Strid, der i en eller anden Skikkelse har været at finde i Højskoleverdenen nu i Hundrede Aar. Den maa nødvendigvis blive staaende, da den hænger sammen med Forstanderens Person og Overbevisning. Skal Højskolen være en Skole for hele Folket, som Grundtvig mente det, eller en Skole, hvis Udgangspunkt er kristelig Vækkelse, som Kold ønskede det? I det ene Tilfælde kommer Skolen til at gøre det, man har kaldt en Johannes-Døber-Gerning, hvis Forhold til Menigheden bliver indirekte, i det andet Tilfælde bliver dens Tale direkte kristelig.

Netop fordi Højskolen er en personlig Skole, vil Svaret afhænge helt af den, der leder Skolen, og begge Slags Skoler vil derfor stadigt findes.

Det er vist godt, at det Standpunkt, Flertallet i Vejstrup indtog, er blevet det sejrende: men man maa ikke være blind for Farerne derved, f. Eks. den, at Undervisningen paa den Maade kan blive for meget refererende og for lidt forkyndende. Alt beror her paa Mændene.

I Vejstrup bragte denne Modsætning i kort Tid en alvorlig Splittelse. Kristen Hansen, der var paa Mindretallets Side, sørgede dybt, da Flertallet sejrede, mens hans Bror, *Niels Hansen*, Oure, holdt med Flertallet. Naar Kløften mellem de to Parter dog ikke blev større, end at den igen kunde jævnes, skyldes det mest, at Ønsket om en Valgmenighed kom frem paany og deltes af begge Parter. Derfor traadte Striden om Højskolen i Baggrunden, da man tog fat paa i Fællesskab at bygge Valgmenighedskirken. Nogle kunde have ønsket, at det i Stedet blev en Fri-menighed; men Birkedals Forkærlighed for Valgmenighed gjorde Udslaget.

Det er noget af det tiltalende ved Begyndelsen i Vejstrup, at man først samlede Menigheden og derefter valgte Præsten.

Det blev *Rasmus Pedersen*, en Gaardmandssøn fra Nabosognet Skaarup og født i 1839. Menigheden byggede bogstavelig talt selv Kirken, nogle Sogne kørte Kampestenene, andre Gruset. Murstenene til Taarnet skulde være fælles Kørsel, og naar man savnede et eller andet til Arbejdet, sendte man Bud til den, hos hvem man vidste, at man kunde faa det, man manglede.

Man byggede i Sommeren 1874 og havde haabet at kunne tage Kirken

i Brug til Julen; men Frosten kom i November og hindrede det, saa Kirken først blev indviet Palmesøndag 1875 af Biskop Engelstoft og Pastor Pedersen indsat af Provst Bendix.

Mens Biskoppen ikke saa videre venligt paa Valgmenigheder i det hele taget og derfor heller ikke paa Vejstrup, blev Provsten saa betaget af Tillidsforholdet mellem Præst og Menighed og det Offer, de i Fællesskab bragte, at han i sin Tale gav det stærkt Udtryk.

Rasmus Pedersen.

Signe Pedersen.

Man havde faaet mange Gaver til Kirken, bl. a. en Mindegave fra Vartov, Altertøj med følgende Indskrift: „Mindegave til Fri-Menigheden i Vejstrup 1875“ paa Bægerets Fod, og følgende Vers paa Siden af Bægeret: „Din Kalk er mer end honningsød, den Hjærtet vederkvæger, den trøster over Synd og Død, for Banesaar den læger“, og paa Tallerkenen: „Livets Ord i allen Stund, ogsaa midt i Ørken, det er Ordet af Guds Mund, det gør Sjæle-Styrken“.

Døbefonten er tilhugget af en stor Kampesten fra Nabosognet Brudager. Kirkeklokken havde tidligere tilhørt den nedlagte Frederiksborg Kirke; den er af Malm og bærer Indskriften (paa Latin): „Naar Gud er med os, hvem kan da være mod os?“

Menigheden begyndte med 62 Medlemmer, men havde kort Tid efter naaet 350. I 1877 fik den ogsaa sin egen Kirkegaard, som den første af de frie Menigheder.

Rasmus Pedersen var født og opvokset paa Egnen og fortrolig med Forholdene. Han havde allerede i sin Studentertid faaet Forbindelse med de grundtvigske Kredse i København, og da han som Kapellan i Slagslunde-Gandløse fik Opfordring til at blive Valgmenighedspræst, tog han gerne derimod, og i 28 Aar, fra 1874 til 1902, gjorde han en trofast Gerning og vandt Menigheden ved sin jævne Færd og solide Forkyndelse. Sammen med sin Hustru, *Signe Knudsen*, besøgte han Hjemmene rundt i Kredsen. Deres Hjem fik de paa en Gaard, som Præsten selv købte og drev.

Som en Særegenhed ved Rasmus Pedersens Forkyndelse kan nævnes, at han ofte anvendte Billeder fra Blomsternes Verden, som han med stor Forstaaelse brugte til at betegne de aandelige Forhold.

Efterhaanden som Menighedsarbejdet blev mere krævende, blev det vanskeligere for Pastor Pedersen ogsaa at overkomme at passe Gaarden, som han derfor solgte i 1896. Menigheden byggede saa en Præstebolig ved Siden af Kirken, udvidede samtidig Kirken og anlagde „Lunden“, som dog senere er udvidet mod Nord.

I 1902 tog Pastor Pedersen sin Afsked paa Grund af svigtende Helbred, men levede endnu i en Aarrække, til 1918.

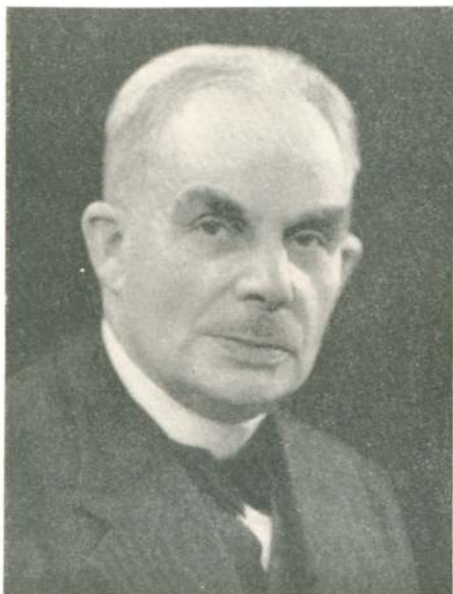
Hans Efterfølger blev *Laust Jeppesen Laursen*, som er født den 10. Maj 1870 i Jerlev ved Vejle. Han havde i tre Aar været Jungersens Medhjælper ved Københavns Valgmenighed og samtidig Rejsepræst for Kirkeligt Samfund.

Pastor Laursen var nu i syv Aar Præst for Vejstrup Valgmenighed og udførte i den Tid et godt Arbejde, ogsaa med Pennen; det var især kirkelige og bibelske Emner, han skrev om, og et kirkeligt Blad, „Vort Samfund“, redigerede han fra 1904 til 1913. I 1909 blev Laursen kaldet til Sognepræst i Krstrup ved Randers og tog Afsked med Valgmenigheden, hvor han havde fundet Gerningen meget vanskelig, men ogsaa meget skøn.

Derefter valgte Menigheden som sin Præst *Aage Brandt Døcker*, som var født den 7. Juni 1876 paa Testrup Hovgaard ved Hobro. Han var straks efter sin Eksamen blevet præsteviet Medhjælper ved Markuskirken paa Frederiksberg og gift med *Ingrid Böhme*. Ogsaa han rejste dog snart igen, efter otte Aars Gerning i Vejstrup, og blev nu Præst ved Sankt Johannes Kirken i København, hvor han derefter virkede til sin Død den 16. Oktober 1937.

Grunden til, at han forlod Vejstrup, var en vis Uro og Utilfredshed, som han ved nogle Lejligheder havde bemærket; og han forstod, at det er mere nødvendigt i en fri Menighed end ved en Sognekirke at leve i et Tillidsforhold mellem Præst og Menighed.

I 1917 henvendte Menigheden sig da til Præsten for Hjarup-Skanderup Valgmenighed, *Anders Pedersen Nørgaard*, og bad ham blive dens Præst.

Anders Nørgaard.

Helene Nørgaard.

Anders Nørgaard var født den 24. April 1879 i Alstrup i Vendsyssel og havde efter nogle Aar som Højskolelærer i Vraa og Kapellan i Eltang været den første Præst for Hjarup-Skanderup Valgmenighed fra dens Oprettelse i 1910. Han var gift med *Helene Bohnfeldt* fra Haderslev og gennem hende nær knyttet til Sønderjylland, hvad ogsaa Gerningen i Skanderup gav god Lejlighed til at uddybe. Og hele hans folkelige Syn og Gerning blev præget deraf.

Med Anders Nørgaard begyndte en ny Tid i Vejstrup, præget af hans kraftige Forkyndelse og djærve Væsen. Foruden Vejstrup fik Nørgaard ogsaa faste Prædikesteder i Svendborg og i Kassebølle paa Langeland. Og i Tidens Løb har han udfoldet en stor Forfattervirksomhed, der ligesom hans Forkyndelse hævdede den grundtvigske Anskuelse i hele sin Fylde og, vil Modstanderne sige, med nogen Ensidedighed.

Da hans Navn er blevet landskendt som et af de betydeligste indenfor den grundtvigske Bevægelse i vor Tid, vil det være rigtigt at nævne nogle Hovedpunkter i denne hans Forkyndelse. Han hævdede meget stærkt Menighedskristendom i Modsætning til Bibelkristendom: Ordet, der møder den enkelte i Daaben, er Kilden til Kristenlivet, alt andet — Bibelen, den kristne Forkyndelse, Bekendelse og Lovsang, al kristelig Tænkning (Teologi) og Etik — var afledet af Kildens Liv i Ordet i Menigheden ved Daab og Nadver. Han saa historisk paa Bibelen og gjorde Forskel paa dens enkelte Dele og hævdede i det hele taget, at man ikke skulde lære, hvad Kristendom er, af Bibelen. Han hævdede en afgjort Forskel paa *Kirken* (Menigheden) og *Kirkeskolen* (den kristelige Tænkning). Ud fra denne Opfattelse maa man forstaa hans stadige Fremhævelse af Grundtvigs Ord: „Kun ved Badet og ved Bordet hører vi Guds Ord til os“. Dette Ord udtrykker ikke en Begrænsning, som nogle fejlagtigt mener, men tværtimod en Udvidelse. Thi naar Ordet modtages af Menneskehjertet, udfolder det med Rette alt det, vi kalder det kristne Menneskeliv.

Det er det samme, som J. H. Monrad gjorde gældende i et Foredrag paa Grundtvigs Fødselsdag, hvor han hævder, at Grundtvig gennem sin Udvikling ikke kunde nøjes med at faa Øje paa Frelserens Billede, tegnet med himmelsk Kunst af Apostelpenne; men fordi hans personlige Trang til Kristus-Meddelelse var saa stærk, maatte han have et Ord af Jesu egen Mund og kunde ikke nøjes med Referatet af, hvad Jesus havde sagt til andre engang i gamle Dage.

I Bibelen har vi den første Udfoldelse og Udførelse gennem Evangeliets Forkyndelse af de med himmelsk Kunst malede Billeder; men, som Anders Nørgaard udtrykte det, vi maa til Kilden selv og kan ikke nøjes med dens Virkninger.

Jakob Knudsen udtrykte det paa sin Maade saadan: Ordet er her i den synlige Verden den Skikkelse, hvori Gud møder os, saa naar jeg bekender hans Ord til mig, er han hos mig med sin Trøst og Glæde.

Og det levende Ord i Menigheden maa netop være kort og klart, naar det skal være for de umyndige, mens i Kirkeskolen Fremstillingen af den menneskelige Forstaaelse af Ordet og dets Udfoldelse i Kristenlivet kan være længere eller kortere, eftersom Tænkningen er.

Derfor er Kristne fast bundet til Livsordet, men frit stillet overfor Bibelen. Derfor er det den frie Stilling til Bibelen, der alene passer til

Skriftens Indhold og til Livets Tarv. Bibelen vil ikke foreskrive os, hvad vi skal tro og mene, og heller ikke, hvordan vi skal leve. Det forholder sig, som Paulus siger: Vi skal selv vokse til at skønne under Aandens Paavirkning, hvad der er Guds gode og velbehagelige Vilje. Et er den kristne Tro, som vi er fælles om, et andet er Forstaaelsen, hvor vi nemmer, som vi kan.

Og dette Standpunkt, Troen paa Gudsordet ved Daab og Nadver som det levende Ord, der giver os Livet og sætter Skriften paa dens rette Plads, saa vi i Frihed erfarer dens store Værdi, det maa ikke forplumres ved, at vi gør Skriften til en Lovbog. Denne Sammenblanding, mente Anders Nørgaard, voldte saa megen Skade og hindrede os i at se Forskellen paa Kirken og Kirkeskolen og i at faa den rette Velsignelse af Grundtvigs kristelige Oplysning over Kilderne i Daab og Nadver. Og han mente, at det var Grunden til, at saa mange endnu trællede under den lutherske Teologis Herredømme, som om vi stadigt maatte se denne som et Salighedsvilkaar.

Skulde man indvende noget mod Anders Nørgaards Tale, maa det blive dette, at han ikke tilstrækkeligt fremhævede den gamle Sandhed, at kristne Mennesker kan leve rigt i deres Tro, selv om de ikke ser klart paa Troens Kilder og Aandens Veje. Det er Otto Møller, der har sagt, at Kristendommen er saa rig, at selv om vi mangler noget af Lyset over den, kan Livet, om vi ellers lever inderligt, være rigt og mangfoldigt.

Anders Nørgaards folkelige Syn udfra det grundtvigske Standpunkt hænger nøje sammen med hans kristelige; men da han selv har skrevet meget derom, skal det ikke nærmere omtales her.

Gennem mange Aar var Anders Nørgaard fast Lærer ved Menigheds-skolen paa Liselund og kom især i de senere Aar ogsaa meget ud til Præstekonventer og kirkelige Møder og drev her altid saa stærkt paa den samme Kile, at hans Ord til sidst vandt Indpas i vide Kredse.

Hos Folk, der var vokset op i den grundtvigske Anskuelse, kunde hans Tale ofte virke som en bestandig Fastslaaen af noget, de maatte anse for velkendt. Men for en hel Kreds af unge Teologer, der fra Indre Mission eller K. F. U. M. var draget over til Barthianerne eller Tidehverv uden at falde til Ro dér, følte hans Tale netop som det forløsende Ord, der gav dem noget positivt og fast, som de heller ikke havde kunnet finde i den almindelige grundtvigske Forkyndelse, der i Forhold til Anders Nørgaards forekom dem afsøret.

Der var dog ogsaa en Del yngre Præster fra Grundtvigske Hjem, der hos ham fik en Hjælp til den Selvbesindelse, der i ethvert Slægtled og enhver Bevægelse er Brug for.

Gennem sin Forhindelse med de yngre Teologer kom Anders Nørgaard ind paa Tanken om at faa rejst en *Kirkeskole*, hvor man kunde fordybe sig i Grundtvigs Tanker om Kirke og Menighed og lære hans Ordsyn at kende. Og det vilde da have været ret naturligt at lægge denne Skole i Snoghøj, hvor Nørgaard var kommet i nær Forbindelse med *Jørgine Abildgaard* og Gymnastikhøjskolen.

Men ved Anders Nørgaards pludselige Død i Foraaret 1943 standsede brat disse Planer, og et virksomt og rigt Menneskeliv var til Ende.

Da Menigheden skulde finde en Efterfølger for Anders Nørgaard, faldt Valget enstemmigt paa hans ældste Søn, *Svend Aage Nørgaard*, som er født i Skanderup den 26. Juni 1910. Efter sin Embedseksamen var han først i et Aars Tid Lærer paa Rønshoved hos *Aage Møller*, hans Fars gode Ven og Kampfælle, og blev derefter Sognepræst i Uldum fra 1937. Det var vanskeligt for ham og hans Hustru at træffe Valget, men det endte med, at de sagde Ja til at komme til Vejstrup. Og de har netop tiltraadt deres Stilling nu under manges Ønske om, at de maa faa en god og velsignet Tid i den Egn, hvor der gennem Aarene er levet et rigt grundtvigsk Menighedsliv.

Kirken er flere Gange blevet istandsat og forskønnet, saaledes især i 1924 efter Forslag af Arkitekt Professor *Bidstrup*, Rønne, som var gammel Vejstrupelev.

Et godt Orgel blev ogsaa anskaffet i 1924 og Fru *Gjelstrup* antaget som Organist. Kirkesanger var Friskolelærer *Lars Hansen* fra 1891 til 1916, og derefter til sin Død 1925 ledede han Sangen ved Valgmenighedens Gudstjenester i Nikolaj Kirke i Svendborg. I Vejstrup blev han efterfulgt af en skiftende Række Lærere.

I 1909 blev der opført et Menighedshus med Konfirmandstue og Plads til mindre Møder samt Lejlighed til Kirkebetjenten.

Børnehjemmet Pedersminde oprettedes ved Fundats af 11. April 1890 af Gaardejer *Peder Bertelsens* Enke til Minde om hendes Mand. Valgmenighedens Præst skal altid være Formand; men Børnehjemmet er selvejende.

Fra først af havde Menighedsraadet den særlige Opgave, „at være Præsten behjælpelig med Menighedens Anliggender, haade hvem Menig-

heden efterhaanden vilde optage, og besøge de syge og sørge for, at de fattige ikke led Nød, samt formane og tugte for, hvad der var forargeligt i Menigheden“. Denne Vending om Kirketugt var ikke tomme Ord, men blev flere Gange taget op til Drøftelse og iværksat.

Foruden dette mere aandelige Menighedsraad fik man ogsaa et Forretningsudvalg til at tage sig af de udvortes Ting. Og de to Raad har tilsammen varetaget Menighedens forskellige Interesser.

Kirkens Indre før Restaureringen

Fra 25-Aars Jubilæet